

Onsdagen den 21 maj fm.

Kl. 10.00

*Val till styrelsen för
Stiftelsen Riksbankens
jubileumsfond***1 § Val till styrelsen för Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond**

Företogs val av sex ledamöter jämte personliga suppleanter samt ordförande i styrelsen för Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond.

Anf. 1 STIG ALEMYR (s):

Herr talman! Styrelsen för Stiftelsen Riksbankens jubileumsfond består av elva ledamöter, valda för en tid av sex år. Styrelsen förnyas successivt vart tredje år med val den ena gången av sex ledamöter och följande gång av fem ledamöter.

I år står sex ledamöter jämte personliga suppleanter i tur att avgå. Valberedningen har efter föreskrivet samråd enhälligt godkänt en gemensam lista av utseende som framgår av en till kammarens ledamöter utdelad promemoria.

Valberedningen har också att i år föreslå ny ordförande i styrelsen efter Staffan Helmfrid, vars mandattid nu utgår. Valberedningen föreslår enhälligt att Kjell Härnqvist utses till ordförande.

I egenskap av ordförande i valberedningen ber jag att till herr talmannen få överlämna den gemensamma listan.

Den avlämnade gemensamma listan upplästes av talmannen och godkändes av kammaren, varvid befanns att följande personer, vilkas namn i här angiven ordning upptagits på listan, valts för tiden från valet till dess nytt val förrättats under sjätte året härefter.

*ledamöter*Ing-Marie Hansson (s)
riksdagsledamotBritta Bjelle (fp)
riksdagsledamotBirgitta Hambræus (c)
riksdagsledamotBengt Dennis
riksbankschef*personliga suppleanter*Lars Svensson (s)
riksdagsledamotLennart Alsén (fp)
riksdagsledamotAgne Hansson (c)
riksdagsledamotKari Lotsberg
bankokommissarie

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Kjell Härnqvist
professor

Walter Korpi
professor

Bengt Pernow
professor

Lars Furuland
professor

Till *ordförande* utsågs professor Kjell Härnqvist.

2 § Justerades protokollen för den 12 innevarande månad.

3 § Föredrogs men bordlades åter

Konstitutionsutskottets betänkande 1985/86:27

Näringsutskottets betänkande 1985/86:30

Arbetsmarknadsutskottets betänkande 1985/86:13

4 § Granskning av statsrådets tjänsteutövning m. m.

Föredrogs konstitutionsutskottets betänkande 1985/86:25 om granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning.

Anf. 2 TALMANNEN:

Dechargedeporten uppdelas liksom tidigare är i flera avsnitt. Varje avsnitt behandlas som ett självständigt ärende, och talarlistan för de olika avsnitten kan alltså utökas med ytterligare talare. Då alla under ett avsnitt anmälda talare haft ordet övergår kammaren omedelbart till att debattera nästa avsnitt. Voteringarna äger rum i ett sammanhang sedan samtliga avsnitt slutdebatterats.

Beträffande avsnittet Granskningsarbetets inriktning, m. m. har ordet begärts av Anders Björck.

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Anf. 3 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! I samband med publiceringen av konstitutionsutskottets granskningsbetänkande startar ofta en debatt i massmedia om granskningens syfte. Skall denna uteslutande ägnas åt att försöka hitta formella felaktigheter eller har granskningen ett vidare syfte?

Såväl grundlagstexten som dess förarbeten ger klart besked om att granskningen har ett vidare syfte än sökandet efter rent formella felaktigheter. Praxis ger också klart belägg för detta.

Det har hävdats, herr talman, att den borgerliga oppositionen under senare år har utnyttjat dechargeinstitutet för att ta upp vad man kallar för "politiskt intressanta" ärenden. Jag har svårt att förstå det berättigade i denna kritik. Den skulle, om den godtogs, innebära att en rad uppmärksammade händelser, t. ex. Bahr-, Bildt-, Ferm-, Hesselö-, Rainer- och Bodströmaffärerna, inte skulle ha blivit föremål för konstitutionell gransk-

ning. Detta hade varit orimligt utifrån det syfte som granskningsinstitutet har.

Tvärtom finns det anledning att understryka att konstitutionsutskottet har en unik roll att spela i dessa sammanhang. Utskottet har grundlagsenlig rätt att ta del av hemliga handlingar och kan kalla statstjänstemän till utfrågningar. I utskottets kansli finns en gedigen och mångårig erfarenhet att handlägga granskningsärenden av skiftande slag. Utskottet har skapat en praxis vad gäller metodik och bedömningar som garanterar en viss enhetlighet i utslagen som knappast skulle existera om t.ex. varje riksdagsutskott gjorde en granskning på sitt fackområde.

Om man gör en genomgång av anmälda granskningsärenden under enkammarriksdagen, alltså sedan 1971, visar det sig att det inte föreligger någon skillnad i typ av anmälningar från den borgerliga resp. den socialdemokratiska oppositionen. Den lista som upprättats inom utskottets kansli ger alltså inte belägg för att någotdera blocket skulle ha varit särskilt illasinnat i sina anmälningar.

Herr talman! Årets granskning innehåller bl. a. några uppmärksammade skiften på viktiga generaldirektörsposter. Vi skall senare under dagen diskutera dessa frågor mera ingående, men redan nu bör några ord sägas om regeringens utnämningsspolitik. Vi har i Sverige i princip självständiga ämbetsverk. Deras chefer skall vara opolitiska, tillsatta på sakliga grunder. Generaldirektörer skall inte behöva bytas ut vid regimskiften, de skall kunna arbeta under regeringar av olika politisk färg.

Detta system har skapat en tradition med oberoende och skickliga ämbetsmän. De har åtnjutit respekt både hos den politiska makten och hos allmänheten.

Detta har varit en styrka för vårt land. Vi har aldrig som i andra länder haft för regel att byta ut hela administrationen vid ett regeringsskifte.

Vi har också ett förbud mot ministerstyre i vårt land. Det innebär att ett statsråd inte kan ge direktiv direkt till ämbetsverken i enskilda frågor. Skall sådana ges är det regeringen som sådan som utfärdar dem i fastställda former.

Detta är en viktig princip. Den syftar till att skapa ordning och reda i förvaltningen, den skyddar mot godtycke, den stärker ämbetsverkens och ämbetsmännens integritet. Den utgör en viktig del av vår rättsstat.

Nu har den socialdemokratiska regeringen, särskilt sedan höstens val, brutit med grundläggande regler och traditioner på detta område. Vi har fått uppleva en kraftig politisering av bl. a. generaldirektörsutnämningarna. Den har tagit sig sådana former att det är viktigt att här och nu beröra frågan.

Regeringen har funnit för gott att utnyttja regeringsmakten till en massiv belöning av partivänner. Det är nästan bara socialdemokrater som befunnits lämpliga och värdiga att bli generaldirektörer. Ohekväma icke socialdemokrater har till på köpet tvingats hort från sina generaldirektörsposter.

Det finns anledning att här nämna namn: Kerstin Niblaeus, Arne Kardell, Olle Göransson, Sivert Andersson, Odd Engström, Maj-Britt Sandlund, Erland Ringborg är några färska exempel på sådana utnämningar. Att de i några fall inte har kunnat tillträda spelar mindre roll i sammanhanget. Men även på andra områden lyckas man belöna de sina: Egon Jacobsson, Monica

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Sundström och Ulf Larsson, för att ta några uppmärksammade nybesättning-
ar under senare tid.

Detta är utmanande; inte att duktiga politiker utnämns – det finns ingen
anledning att utestänga denna grupp från arbeten av aktuellt slag om
erforderliga kvalifikationer finns. De erfarenheter och kunskaper som en
lång gärning i det politiska livet för med sig skall självfallet inte underskattas
utan tillvaratas.

Nej, det finns i stället anledning att reagera mot att regeringen på sistone i
sin politiska enögdhet bara kan hitta dessa kvalifikationer hos socialdemo-
kratiska politiker. Att så skulle vara fallet utmanar alla matematiska
sannolikhetsskalkyler. Det går verkligen inte att göra trovärdigt att kvalifice-
rade generaldirektörsämnen bara finns hos socialdemokraterna. Detta är
naturligtvis en förolämpning mot den hälft av svenska folket som inte har
socialdemokratiska sympatier. Regeringsinnehavet innebär inte bara makt
utan också ansvar. Regeringen i en demokrati är inte uteslutande till för den
del av folket som stöder den i val. Också andra måste i en rättsstat känna att
regeringen tar sitt ansvar även när det gäller opartiskheten.

Vad regeringen nu bidrar till att skapa är ett slags amerikanskt system, där
man byter administration varje gång det blir regeringsskifte. Jag beklagar
denna utveckling, men den blir en ofrånkomlig konsekvens av den massiva
politisering av generaldirektörstjänsterna som nu håller på att genomföras.

En framtida borgerlig regering kan rimligtvis inte behöva behålla general-
direktörer som är utsedda på i första hand sina socialdemokratiska meriter.
En konsekvens av det skedda blir att bestämmelserna för generaldirektörer-
nas förordnanden måste anpassas så att skiften kan ske med anledning av
regimskiften. Det innebär bl. a. att verksledningskommitténs förslag i den
utformning det nu har knappast kan läggas till grund för ett riksdagsbeslut.

Herr talman! Det förtjänar noteras att två av de anmälda ärendena inte
finns med i betänkandet. Det gäller dels den s. k. Harvardaffären som dragits
tillbaka, dels det av regeringen medgivna tryckfrihetsåtalet mot Svenska
Dagbladet. Beträffande det senare har utskottet gjort bedömningen att man
först skall avvakta dom i målet, även om utskottet naturligtvis inte har att ta
ställning till domens innehåll. Oavsett utgången i tryckfrihetsmålet finns det
dock anledning att återkomma till regeringens handläggning av ärendet, och
frågan återkommer alltså vid nästa års dechargegranskning.

Herr talman! Mordet på Olof Palme har skakat hela vårt land. Fördöman-
dena av det politiska våldet har varit enstämmiga. Det finns inte några delade
uppfattningar i Sverige om att fördöma det som hände den 28 februari.
Utskottet har i år gjort en kort granskning av händelserna från konstitutionell
synpunkt och avser att nästa år mer i detalj återkomma till de olika spörsmål
som mordet på landets statsminister gav upphov till. I år finns det bara en
kortare redogörelse för vissa av de inträffade händelserna.

Det finns emellertid redan nu anledning att knyta an till utskottets
påbörjade granskning av händelserna i samband med mordet på Olof Palme.
Det som i första hand väcker frågor är justitiedepartementets roll i
spaningarna efter Olof Palmes mördare.

I polisens ledningsgrupp finns en representant för justitiedepartementet.
Hans uppgift är uppenbarligen att följa polisens arbete och rapportera vidare

till departementets ledning. Om han har ytterligare uppgifter är oklart.

Vi vet genom massmedia att statssekreteraren i justitiedepartementet har haft kontakt med såväl den ansvarige åklagaren som med polisledningen i spaningsarbetet. Han har sedan rapporterat vidare direkt till justitieministern.

Denne har i sin tur kallat till möte på justitiedepartementet med polismästare Hans Holmér, chefsåklagare K. G. Svensson och riksåklagare Magnus Sjöberg. Uppenbarligen har detta möte påverkat handläggningen av utredningen.

Det borde vara självklart att yttersta försiktighet iakttas av justitiedepartementet i vad gäller brottsutredningar. Rättssäkerheten kräver detta.

Det är angeläget att justitieministerns roll i sammanhanget blir belyst. Jag förutsätter att konstitutionsutskottet i sin granskning av ärendet kallar justitieministern och övriga berörda till utfrågning. Det är viktigt att korten läggs på bordet.

Jag vill understryka konstitutionsutskottets roll här. De många frågor som tornar upp sig kring justitiedepartementets handläggning av ärendet är i vissa avseenden mer en sak för konstitutionsutskottet än för en kommission. Bådas granskning behövs, men det finns skillnader, och bör finnas skillnader, i arbetsinriktningen. Konstitutionsutskottet har enligt grundlagen speciella uppgifter som måste fullföljas i vad gäller efterspelet till den unika händelse som mordet på Olof Palme utgör.

Herr talman! Redan tidigt efter mordet krävdes tillsättandet av en undersökningskommission. Utvecklingen hade visat det berättigade i detta krav. Man kan beklaga, inte minst från konstitutionsutskottets utgångspunkter, att tillsättandet har dragit ut på tiden och att besked och motbesked från regeringens sida har korsat varandra. Det finns i vad gäller handläggningen av ärendet anledning att rikta kritik mot regeringen.

Nu måste en sådan här kommission tillsättas snabbt. Det finns då anledning att säga några ord, inte minst utifrån de värden som utskottet har att bevaka.

Utredningen måste vara parlamentariskt sammansatt. Parlamentarikerna måste vara med redan från början. Någon inledande juristkommission kan inte accepteras.

Lika litet kan tanken på en parlamentarisk referensgrupp godtas. Det är stötande att möjligheten till politisk insyn skall begränsas till bara en referensgrupp. Parlamentarikerna skall ingå som fullvärdiga medlemmar i kommissionen redan från början.

Om – och jag understryker om, herr talman, för det har varit svårt att få klarhet – de uppgifter i massmedia är korrekta som talar om en parlamentarisk referensgrupp som t. o. m. skulle kopplas in först till hösten, är detta allvarligt. Det visar i så fall en ovilja från regeringens sida att visa den öppenhet som kan krävas i en så pass viktig fråga som det här handlar om. Regeringen bidrar, om den begränsar eller senarelägger parlamentarikerinflytandet och parlamentarikerinsynen, till att öka osäkerheten och misstron i vad gäller handläggningen av jakten på Olof Palmes mördare, i stället för att rätta ut de frågetecken som onekligen finns.

Herr talman! Just nu pågår partiledaröverläggningar. Man kan hoppas att

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Granskningsarbetets inriktning, m. m..

enighet kan nås för det första i vad gäller kommissionens sammansättning, för det andra i vad gäller uppdragets omfattning, för det tredje i vad gäller tidsplanen för utredningens arbete och för det fjärde i vad gäller vilka befogenheter som utredningen skall ha och vilka resurser som skall ställas till dess förfogande.

Herr talman! Det finns anledning för konstitutionsutskottet att återkomma i ärendet. Det är att hoppas att utskottet under det kommande arbetsåret ägnar all den tid och kraft som behövs för att bilden skall klarna i vad gäller handläggningen av en händelse som upprört hela vårt land.

Anf. 4 BIRGIT FRIGGEBÖ (fp):

Herr talman! Jag skall hålla mig till det som vi skall behandla här i dag, nämligen den granskning som konstitutionsutskottet har genomfört av regeringens fögderi bakåt i tiden. Partiledarna har, som nämnts, just nu överläggningar, bl. a. på folkpartiets initiativ, om hur en kommission med uppgift att granska vad som har skett i utredningen efter mordet på Olof Palme skall se ut.

”Det är inget särskilt i år, va?” frågade en journalist mig när konstitutionsutskottet presenterade årets granskningsrapport vid en presskonferens. Jag förstod att hon drog den slutsatsen av att det i år inte har varit samma mediabelägring av konstitutionsutskottets sammanträdesrum vid utskottsutfrågningarna som förra året. Personcirkus och slammer i dörrar tycks vara avgörande för bedömningen av om det är något viktigt som konstitutionsutskottet har sysslat med.

Jag har deltagit för första gången i granskningen, och jag tycker att det är ett mycket seriöst och omfattande arbete som ledamöter och tjänstemän utför. Jag gick in i det här jobbet med en ambition att vara så objektiv som möjligt. I mina öron ringde den allmänna kritiken av att konstitutionsutskottets ledamöter bara ser till sin egen partitillhörighet, att regeringspartierna försvarar regeringen och att den borgerliga oppositionens enda målsättning är att fälla regeringen.

Jag tycker efter det här första året att den kritiken inte ger en helt sann bild. Här finns på flera punkter en gemensam kritik av regeringens handläggning av olika frågor. Det finns också reservationer med olika partikonstellationer över blockgränserna. På några punkter framförs en mjuk kritik från majoritetens sida och en rakare och klarare men i sak likadan kritik från reservanterna.

Det är naturligt att intresset är större i de frågor där det finns reservationer, men det vore fel att inte lyfta fram ställningstaganden som är gemensamma för alla partier. När det gäller de frågorna bör man kunna utgå ifrån att regeringen läser påpekandena extra noga.

Jag har gått igenom hela betänkandet och kommit fram till att det på ca 20 punkter finns enhälliga påpekanden från utskottet med synpunkter på regeringens handläggning. Graden av kritik eller uppmaning till regeringen att göra annorlunda i framtiden varierar.

När det gäller tidpunkten för avlämnande av propositioner till riksdagen är det, uttryckt på vanlig svenska, inget annat än en utskällning utskottet bestämmer regeringen med. Under en enda vecka i början av november 1984 gödslade

regeringen riksdagen med 37 propositioner. Det blev i genomsnitt 12 per riksmötesdag. Under tre veckor i mars förra året damp det ner 56 propositioner. Det innebär att 45 % av vårens propositioner lämnades under 13 % av vårens arbetstid.

Att massmedierna med en sådan anhopning av propositioner skulle ha någon rimlig chans att informera medborgarna om vad som försiggår i Sveriges riksdag är tämligen uteslutet. Arbetsförhållandena blir olidliga för partikanslier, utskottspersonal, kammarkansli och, sist men inte minst, för folkets valda ombud. Undra på att det blir kritik över att vi inte riktigt har kontroll över vad vi sysslar med!

Utskottet konstaterar att detta inte längre kan tolereras och hotar med att skjuta över behandlingen av propositioner till nästa riksmöte och att förlänga tiden för motionsskrivande.

Det blir inte bättre av att regeringar av olika kulör betett sig likadant. Det som förvånar en nybliven riksdagsman är att de som varit riksdagsmän och blir statsråd inte tar med sig sin lärdom in i regeringskansliet och gör något åt saken.

I vanlig ordning, sade en luttrad utskottsledamot, kritiserar att lagar och förordningar publiceras för sent. Hur skall en laglydig medborgare kunna rätta sig efter gällande regler, när lagen offentliggörs i Svensk författningssamling 21 dagar efter det att den har trätt i kraft? Skärpning! säger utskottet. Jag undanber mig för min del att "i vanlig ordning" behöva kritisera regeringen på den här punkten också nästa år.

Regeringen har slarvat bort riksdagens beslut om 100 miljoner mer till glesbygden för regionala utvecklingsinsatser.

Det gick alldeles för fort med fastställelse av en mycket kontroversiell stadsplan i centrala Malmö.

Det är angeläget att statsrådet Gradin ägnar mer tid åt besvärssärendena från invandrare, så att den långa kön minskar.

Propositioner måste skrivas så tydligt att riksdag och regering själva känner till om de har inrättat ett dataregister eller inte – det gäller de s. k. statsmaktsregistren.

I stället för vanliga statliga kommittéer finns det viktiga interna arbetsgrupper, råd och delegationer inom regeringskansliet. Många av dem finns inte registrerade någonstans. Detta måste ske.

Regeringen får inte strunta i att motivera varför en lag inte har granskats av lagrådet.

Detta, herr talman, var en mycket kortfattad redovisning av 6 exempel på de ca 20 påpekanden som utskottet har gjort i full enighet.

Sedan återstår några frågor där vi från folkpartiet har känt oss tvingade att reservera oss. Vi har gjort det efter moget övervägande och efter många och långa diskussioner inom och utom vår utskottsgrupp. I något fall har vi t. o. m. hämtat inspiration hos socialdemokratiska riksdagsmän.

Jag vill särskilt framhålla våra reservationer om datafrågorna, TCO-konflikten och underskottet i spannmålshandeln samt flyktingarna via Östtyskland och krigsmaterielfrågorna. Att det inte gått att få en majoritet bakom kritiken tror jag i de tre första fallen beror på ett återfall i ett överdrivet nit från socialdemokraterna att försvara regeringen. När det gäller

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

flyktingarna från DDR erkänner visserligen utskottet indirekt att regeringens handlande fått olämpliga konsekvenser, men det sker mycket inlindat och försiktigt. Slutligen vad angår statsrådet Hellströms piruetter i vapenexporten till Indonesien tror jag att orsaken är att frågan kom upp så sent och att kännedomen om lagstiftningen var begränsad inom utskottet. Mer om detta senare i dag.

Till sist anser jag, nu av egen erfarenhet, att öppna utskottsförhör skulle höja intresset för och kvaliteten på granskningen av regeringens fögderi.

Herr talman! Jag yrkar utan motivering bifall till reservation nr 1.

Anf. 5 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag skall i likhet med Birgit Friggebo och till skillnad från Anders Björck i huvudsak hålla mig till de granskningsfrågor som är aktuella i det granskningsbetänkande som nu ligger på riksdagens bord. Anders Björck räknade ju upp en hel del av de ärenden som utskottet kan ha anledning att ägna sig åt under kommande granskning. Den lista som han angav på viktiga frågor skulle kunna kompletteras. Jag tänker då bl. a. på det granskningsärende som har anmälts av Bengt Kindbom om regeringens agerande med anledning av kärnkraftsolyckan i Sovjet.

Det är väl riktigt att vi i år inte har haft några ärenden som har gett riktigt samma genomslag i massmedia som vissa ärenden under de allra senaste åren. Det skall ju speciella dimensioner till för att massmedia skall orka med att referera viktiga frågor som handläggs här i riksdagen. Man kan väl allmänt säga att det kan vara ett hälsotecken att vi inte har ärenden av samma sensationella karaktär som tidigare. Regeringen har inte gjort riktigt samma krumsprång under det gångna året som under tidigare år.

Jag har tidigare från denna talarstol många gånger haft tillfälle att uttrycka min uppskattning av konstitutionsutskottets granskningsarbete. Det är mycket gedigna insatser som görs, inte minst från utskottets kansli. De många förhör som vi har med olika personer och publiceringen av referaten av dessa genomgångar ger värdefulla upplysningar till riksdagen och till allmänheten, upplysningar som inte skulle komma fram på annat sätt. Sedan brukar jag också tillägga att jag tror att den allra viktigaste funktionen av utskottets granskning är den preventiva effekten. Man vet i kanslihuset på alla nivåer att det finns ett organ i riksdagen som har ögonen på vad som händer och att det finns ett organ i riksdagen som har mycket vittgående befogenheter när det gäller att ta fram material. Detta tror jag är av mycket stort värde. Man har ju en känsla av, utan att ha några särskilda vetenskapliga belägg för detta, att det politiska arbetet i vårt land helt allmänt och även på regeringsnivå är betydligt öppnare och hederligare än på många andra håll. Riktigt stora skandaler av den karaktär som förekommit utomlands har vi förskonats ifrån. Jag tror att just utskottets granskning är av ett visst värde när det gäller att förhindra att man "går tvärsöver" i allt för stor utsträckning inom regeringskansliet.

Jag hade tänkt att i detta inledningsanförande uppehålla mig något vid i huvudsak tre frågor, som jag tycker är av principiellt intresse. Det gäller normgivningsmaktens fördelning, lagrådet och beredningen av regeringsärenden samt principerna för ämbetsverkens självständighet – och därmed

också verkschefernas självständighet.

I vad gäller normgivningsmakten ligger lagstiftningsrätten hos riksdagen, men genom bemyndiganden av olika slag kan riksdagen också ge regeringen ganska vittgående befogenheter. Regeringen i sin tur överlåter ytterligare, kan man säga, en del av normgivningen till ämbetsverk genom rätten att utfärda tillämpningsföreskrifter av olika slag.

Ett par intressanta principiella frågeställningar ligger inbakade i detta förfaringsätt. Man kan naturligtvis säga att det finns en risk för att riksdagen avhänder sig alltför mycket i alltför viktiga frågor till regeringen. Man kan också säga att överblickbarheten över vad som blir av regeringens intentioner blir dålig när lagstiftningen hanteras på detta sätt. Vi har från centerns sida tagit upp dessa frågor i en partimotion, som kommer att behandlas i annat sammanhang. Var slutsats är att riksdagen i princip bör eftersträva att återta en större del av den reella normgivningsmakten och på det sättet reducera utrymmet för såväl regeringens som ämbetsverkens reella normgivning.

En effekt av den ordning som vi har är alltså att överblickbarheten blir dålig och att återförandet till riksdagen av kunskaper om vad som blir av de intentioner som vi har haft här i riksdagen försvåras. Det är egentligen ganska uppseendeväckande att vi inte har någon samlad överblick över de bemyndiganden som riksdagen har gett regeringen och vad som har blivit av dem. I en partimotion från centern har vi krävt att man åtminstone skall få ett ordentligt register över i vilken utsträckning och på vad sätt riksdagen har avhånt sig normgivningsmakten. Jag tror att det skulle vara bra om riksdagen själv i fortsättningen är mer uppmärksam på dessa frågor. Det lämpliga vore naturligtvis att man utskottsvis förde denna typ av register över vilka bemyndiganden som görs. Nu har ett arbete kommit i gång i regeringskansliet, efter det att vi började ta upp den här frågan från centerns sida. Syftet är att man skall försöka få till stånd en registrering, så att vi åtminstone vet vad vi har lämnat ifrån oss i riksdagen. Jag tycker att det är mycket viktigt att riksdagen följer dessa frågor, och det hoppas jag att vi kan göra fortsättningsvis i utskottet.

Lagrådet fyller en viktig funktion i lagstiftningsproceduren. Under den tid då vi hade annan majoritet här i riksdagen vidgade vi lagrådets befogenheter. Fr. o. m. den 1 januari 1980 gäller att lagrådet i princip skall granska alla viktiga lagförslag som går till riksdagen. Detta har visat sig vara en viktig reform ur olika aspekter. Lagstiftningsarbetet mal på med ganska stor hastighet. Det är mycket nyttigt att det finns en oberoende instans som, innan propositionerna läggs fram för riksdagen, ser på lagstiftningsprodukten ur strikt juridisk synpunkt – och ser hur lagstiftningsförslaget förhåller sig till grundlag, Europakonventioner och andra konventioner som Sverige har anslutit sig till.

Det har också visat sig att de yttranden som lagrådet avger är av stort värde vid riksdagens behandling av olika frågor. Det är av värde kanske inte minst för oppositionen i riksdagen, oavsett vilken politisk färg oppositionen har, att få ögonen på inkonsekvenser, felaktigheter och tvivelaktigheter i de förslag som regeringen vill genomdriva och att riksdagen får möjlighet att reagera.

Man kan emellertid konstatera att det finns en benägenhet hos regeringen att låt mig säga hoppa över lagrådet. Regeringen tycker att lagrådsgransk-

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Granskningsarbetets inriktning, m. m.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

ningen är en omständlig procedur och att den leder till tidsutdräkt. För den skull har man i ett ganska stort antal fall – det visar även årets granskning – gått förbi lagrådet. Så får det naturligtvis inte vara. Regeringen skall åtminstone ange skälen till att den har gått förbi lagrådet. Det påpekar ett enigt utskott den här gången, och det finns all anledning att understryka detta.

Lagrådsgranskningen har också i en hel del fall gjort oss i riksdagen uppmärksamma på brister i regeringens beredning av ärenden. Flera år i följd har lagrådet klagat över att de utredningar som har föregått ett lagförslag och den remissbehandling som har förekommit har varit så bristfällig att lagrådet har haft svårt att fullgöra de uppgifter som grundlagen ålägger lagrådet. I vissa fall har det inte förekommit någon remissbehandling alls. Detta är ganska sensationellt. Det skedde aldrig, såvitt jag kan minnas, på den gamla regeringens tid, om man nu får använda det uttrycket med avseende på de borgerliga regeringar av vilka den sista fick "lämna in" 1982.

Vi har haft flera uppmärksammade fall av detta slag under senare år. Två har lyfts fram vid årets granskning. Lagrådet klagar som sagt över att brister i regeringens beredning av ärenden har gjort det svårt för lagrådet att fylla de uppgifter som grundlagen ålägger lagrådet. På detta sätt får det naturligtvis inte vara. Härvidlag måste regeringen skärpa sig.

Så till principerna för ämbetsverkens och verkschefernas ställning. Den frågan har aktualiserats genom några uppmärksammade fall, i vilka verkschefer inte har blivit omförordnade eller har fått en vink om att de borde söka sig annan sysselsättning. Jag har inte anmält mig till den debatt som skall äga rum i detta ämne, utan jag har tänkt säga några ord i detta sammanhang för att spara tid åt kammaren. Jag skall inte heller upphålla mig vid de konkreta fallen utan se på frågan principiellt.

Hela frågan om relationerna mellan regeringen och ämbetsverken har ju varit föremål för utredningar, och diskussion pågår. Regeringen har nyligen tillsatt en beredningsgrupp som skall studera frågan.

Under en tid har man tyckt att den tradition vi har – ända från 1600-talet egentligen – med förhållandevis självständiga ämbetsverk, som har att följa lagar och förordningar men inte kommandon från regeringen, har överlevt sig själv. Principen hindrar en kraftfull och smidig regeringspolitik – enklare skulle vara, har man menat, att ha det som i en hel del andra länder, så att förvaltningen saklöst skall lyda minsta vink från regeringen och att statsråden a andra sidan skall få ta ansvaret även för vad som händer ute i förvaltningen. Man har sett det hela ur ett slags rationalitetssynpunkt.

Jag har funderat en hel del på saken och kommit till slutsatsen att den ordning som vi har i Sverige egentligen är mycket bra. Den innebär helt enkelt att vi har större möjligheter att få fram kontroversiella frågor i den allmänna debatten än vad man har på många håll utomlands. Jag tycker för min del inte att det är något fel att generaldirektörer och andra inom den centrala förvaltningen deltar i den allmänna debatten, går ut med kritik och säger sin mening ordentligt. Det innebär, som jag nyss antydde, att frågor som annars skulle sopas under mattan lyfts fram. Det kan bli en allmän genomlysning, och att problem tas upp på detta sätt kan t. o. m. så småningom leda till ny lagstiftning.

Jag är alltså för min del, i princip i varje fall, negativ till de nya signaler som kommit och som skulle innebära att regeringen får en mer direkt kommandorätt över förvaltningen.

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Jag tycker att det skulle vara olyckligt om det bland dem som jobbar särskilt inom den centrala förvaltningen sprider sig ett slags ängslan för att gå ut i den allmänna debatten i olika frågor på ett sätt som kan tänkas vara inte helt bekvämt för regeringen. De tre verkschefsärenden som aktualiserats i årets granskningsbetänkande leder lätt till misstanken att dessa tre generaldirektörer ur regeringens synpunkt inte har varit så lätta att handskas med som regeringen skulle ha önskat. Om det har varit en bidragande orsak till att de måst söka sig andra jobb är det beklagligt. Annars är det ingen som i och för sig förnekar regeringens rätt att inte omförordna en generaldirektör; det kan naturligtvis behövas skiften här och var. Men man kan konstatera att generaldirektörer som inte ställt till några bekymmer för regeringen – de sitter lugnt kvar årtionden efter årtionden.

Jag tycker i stället att man borde uppmuntra självständiga personligheter. Det innebär naturligtvis inte att de skall sätta sig över lagar och förordningar. Dessa skall de självfallet följa, men de måste ha rätt att hävda sin mening om hur gällande lagstiftning skall tillämpas. Särskilt viktigt är detta när det gäller den reviderande verksamheten, och den diskussion som förekommit om riksrevisionsverkets ställning tycker jag är utomordentligt viktig. Vi får väl anledning att så småningom komma tillbaka till den diskussionen. Jag tror för min del att det är mycket värdefullt att det finns ett någorlunda självständigt revisionsorgan, som inte tar politiska direktiv och som själv tar initiativ till de granskningsärenden som man vill ta upp till allmän genomlysning.

Det skulle finnas en hel del att tillägga i dessa ärenden, och det skulle ha varit intressant att kommentera ytterligare några av de ärenden som tagits upp i de inledande delarna av utskottets granskningsbetänkande, men jag ser att min taletid nu håller på att ta slut, och för den skull skall jag stanna här.

Med hänvisning till vad jag här sagt ber jag att få yrka bifall till reservationerna 1 och 10.

Anf. 6 BO HAMMAR (vpk):

Herr talman! Det är inte precis några Watergateskandaler som konstitutionsutskottet avslöjar i sitt digra granskningsbetänkande. Och väl är det, även om jag förmodar att massmedia gärna skulle ha önskat att vi hade kunnat bjuda på något hetare stoff.

Som ny ledamot av KU kan jag inte göra jämförelser med tidigare granskningar, men jag har ändå fått intrycket att årets dechargearbete varit ganska odramatiskt. Det är väl också så att den allttjämt ofattbara tragedi som drabbade vårt land natten till den 1 mars har dämpat hela det politiska livet, vilket kanske också återspeglas i konstitutionsutskottets arbete. Vi ställdes alla inför en utmaning mot hela vår demokrati, mot grundläggande moraliska och mänskliga värden. Jag tycker att det är utmärkt att konstitutionsutskottet framöver närmare kommer att studera hur en självfallet chockad regering förmådde hantera denna exempellösa händelse. Det har inte funnits någon som helst anledning att rikta kritik mot regeringen i detta avseende. Sinnesnärvaro och gott omdöme tycks ha präglat dess agerande dagarna efter

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

mordet. Ändå finns det anledning att studera om några lärdomar kan dras av statsledningens handlande när det otänkbara inträffar. En särskild kommission kan därvidlag spela en roll.

Herr talman! Jag vill gärna säga att jag djupt beklagar och känner mig sorgsen över att Anders Björck nu i polemiskt syfte tagit upp denna fråga. Jag trodde att vi hade en underförstådd uppgörelse mellan alla partier att vi inte skall förfalla till att göra partipolitik av det ofattbara som skett.

Herr talman! Till demokratins livsluft hör fria och friska meningsbrytningar. Det innebär inte att jag längtar efter oförsonliga konfrontationer i politiken. Men låt oss inte skygga för hårda och fräna debatter – faktiskt i Olof Palmes egen anda. Faktiska motsättningar och konflikter i vårt samhälle kräver en sådan diskussion. Då kan vi också med demokratins metoder och på demokratisk väg genom konflikter komma fram till lämpliga lösningar.

Även om årets granskningsbetänkande inte innehåller de stora sensationerna finns där ändå mycket värdefullt material och påpekanden som regeringen har anledning att studera noggrant. I en rad granskningsärenden riktar ett enigt utskott på riksdagens vägnar ganska så amper kritik mot regeringens fögderi.

Det gäller inte minst regeringens förmåga – eller rättare sagt oförmåga – att i tid avlämna propositioner till riksdagen. Riksdagens ledamöter ges inte rimliga möjligheter att granska propositionerna och komma med motioner. Kritiken i detta avseende är verkligen inte ny, och det är obegripligt att det skall vara så svårt att få till stånd bot och bättring. Ett regeringskansli med stora personella och administrativa resurser borde inte tillåta sig att visa en sådan nonchalans mot riksdagens ledamöter, som ofta tvingas arbeta under ganska svåra förhållanden. Nu skärper utskottet kritiken ytterligare och säger att nuvarande förhållanden inte längre kan tolereras, och det är ett ganska starkt uttryck.

Herr talman! Jag har själv haft anledning att såväl motionsvägen som genom en anmälan till konstitutionsutskottet ta upp de oeffterrättliga förhållanden som råder vid presentationen av budgetpropositionen. Man får nästan intrycket att riksdagens ledamöter är de sista som informeras om ett budgetförslag som faktiskt är ställt just till riksdagen. Min avsikt har ingalunda varit att försvåra för journalistkåren att på ett genomarbetat sätt informera svenska folket om budgetförslaget. Men det börjar gå för långt när börsspekulanter, ekonomiska intressenter, de stora intresseorganisationerna och många andra är informerade om förslaget långt tidigare än riksdagens ledamöter, som ju faktiskt skall ha företrädesrätten till denna information.

Vid sitt sista framträdande här i riksdagen diskuterade Olof Palme denna fråga med Gunnar Björck i Värmdö och med mig. Palme erkände då villigt problematiken och förutskickade snara förändringar, vilket konstitutionsutskottet har tagit fasta på och förväntar sig.

Herr talman! Som framgår av det sagda är det långt ifrån alltid som traditionell blockpolitik präglar konstitutionsutskottets arbete. Några exempel: Från vpk:s sida är vi mycket missnöjda med regeringens sätt att hantera riksdagens beslut om ett utökat glesbygdsstöd. John Andersson från vpk aktualiserade denna fråga i en anmälan till konstitutionsutskottet. Det är bra att ett enigt utskott efter diverse turer nu riktar kritik mot regeringen för att

riksdagens intentioner av regeringen icke förmedlats ut till länsstyrelserna. Det regionalpolitiska stödet kom inte den verkliga glesbygden till del. Från Norrlands inland har ytterligare tusentals människor tvingats flytta under det gångna året. Flyttlasspolitiken hade kanske kunnat hejdas något om regeringen mer nogsamt följt riksdagens beslut. Enighet har vi också kunnat uppnå – likaså efter diverse turer – i vår kritik av regeringens hantering av frågan om det riksbekanta mastodontbygget i kvarteret Triangeln i Malmö. Möjligtvis blev det litet lättare att uppnå den enigheten sedan de i Malmö nyblivna "regeringspartierna" folkpartiet och moderaterna svängt 180 grader och accepterat det bygge som man i årtal bekämpat, medan man befann sig i opposition. Därmed blev väl frågan också litet mindre partipolitiskt laddad. Alla de tre "betongpartierna" i Malmö – dvs. socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna – har väl kanske också anledning att tillsammans med regeringen känna sig litet träffade av KU:s utlåtande.

Herr talman! I några ärenden har vpk och de borgerliga partierna gemensamma reservationer – om än inte med samtliga borgerliga partier på en gång. Vpk-ledamoten Inga Lantz anmälan till KU om regeringens handläggning av riksdagsbeslutet att ekonomiskt stöd till adoptivföräldrar skall utredas fick anslutning också bland moderaterna och folkpartiet i utskottet men av för mig förborgad och okänd anledning inte av centerpartiet.

Mindre förvånad är jag över att moderaterna inte anslöt sig till den gemensamma folkparti-, center- och vpk-reservationen i fråga om licenser för vapenexport. I det här sammanhanget är moderaternas ständiga intresse av att ge regeringen en knäpp på näsan mindre vägande än vakthållningen för den krigsmaterielindustri som moderaterna omhuldar så starkt.

Men det är också, herr talman, sorgligt att bevittna hur den socialdemokratiska regeringen faktiskt blir alltmer principiös i sitt hanterande av vapenexporten. Mats Hellström i opposition och Mats Hellström som utrikeshandelsminister har inneburit en personlighetsförändring. Jag misstänker att han litet för mycket låtit sig vägledas av snäva handelspolitiska intressen.

Inte är det väl regeringen obekant att det pågår ett folkmord utan motstycke på Östtimor? Inte är det regeringen obekant vad den indonesiska regeringen sysslar med? Och nog känner Mats Hellström till att svensk vapenexport till Indonesien knappast står i överensstämmelse med gällande regler om vapenexport? – Det gäller alldeles särskilt den distinktion som Mats Hellström gör mellan s. k. gamla och nya avtal och åtaganden, något som faktiskt inte har stöd i lagen. Därför har vi gemensamt med folkpartiet och centern reserverat oss i denna fråga. Att missnöjet också är starkt inom den socialdemokratiska rörelsen i vad gäller vapenexporten belyses bl. a. av många artiklar i ämnet i t. ex. tidningen Bröderskap.

Samtidigt har de borgerliga partierna när det gäller denna fråga verkligen inte något ärofullt förflutet från sin egen regeringsperiod. Det vill jag också gärna påpeka, även om det tyvärr inte kan behandlas här och nu, i samband med årets dechargebetänkande. Jag noterar också att inget annat parti har slutit upp bakom vpk:s mera långtgående reservation 8 i fråga om vapenexporten. Denna fråga kommer att behandlas separat senare i diskussionen här

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Granskningsarbetets inriktning, m. m.

i dag. Det gäller också en del frågor där det finns gemensamma borgerliga reservationer, vilka i mitt tycke har totats ihop på ganska lösa boliner.

Det faktum att en och annan socialdemokratisk partimedlem blivit verkschef motiverar knappast sådana bröstoner som Anders Björck har tagit till. Det pågår, också bland borgerliga statsvetare, en mycket intressant debatt om statsförvaltningens förhållande till regeringen. Även borgerliga riksdagsledamöter har deltagit seriöst i denna debatt. Jag finner Anders Björcks inlägg vara demagogiska. Jämförelserna med det system som tillämpas i USA är ingalunda rättvisa – det måste Björck veta. Riktigt så går det faktiskt inte till hos oss, och jag tror inte heller att det bör gå till på det sättet. Det är ju också, herr talman, nonsens när Anders Björck säger att verkschefer skall vara opolitiska. Har Anders Björck någonsin träffat en opolitisk människa? Jag tror inte att det finns sådana människor. Däremot finns det naturligtvis anledning att som chefer för statliga verk och myndigheter ha människor som inte är snävt partipolitiskt inriktade. Kanske är det också detta som Anders Björck menar. Men då får han väl precisera sig.

I vad gäller riksrevisionsverkets ställning, som jag tycker är en särskild fråga, vill jag säga att vårt parti obetingat är anhängare av verkets självständighet och oberoende. Vi kan också tänka oss en närmare koppling till riksdagsrevisorerna.

Bland övriga ärenden i detta betänkande finns också en fråga som betecknas som "försättande av disponibilitet av tjänsteman inom försvarsväsendet". Bakom den här något kryptiska formuleringen misstänker vi från vpk att det döljs en allvarlig rättsskandal. Jörn Svensson skall senare återkomma till ämnet. Själv vill jag bara uttrycka min förvåning över att samtliga andra partier i utskottet har varit så ointresserade av att granska den här frågan.

Herr talman! Jag ber avslutningsvis, innan tiden för mitt anförande rinner ut, att få yrka bifall till reservationerna 5, 8, 9 och 16 i dechargeutskottets betänkande.

Anf. 7 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Herr talman! Det var med visst intresse jag lyssnade på Bo Hammars inlägg. Han har ännu inte suttit ett år i riksdagen och i konstitutionsutskottet. Men har lyckades betygsätta bl. a. undertecknad på ett sätt som han förmodligen tror vittnar om stor kunskap om och säkerhet uti det område som vi nu behandlar. Vissa saker var "nonsens", för att citera honom, det var reservationer på "lösa boliner", det var "demagogiska handlingar" som hade begåtts etc. Sällan har man hört en sådan självsäkerhet i talarstolen från en ny ledamot när det gäller att betygsätta andra ledamöter och utskottets arbete.

Jag skall inte kommentera vad Bo Hammar sade mer än på en punkt, och den gäller utredningen om handläggningen av spaningarna efter Olof Palmes mördare. Det bör understrykas, herr talman, att denna utredning inte är en intern socialdemokratisk fråga. Det pågår i massmedia, bland allmänheten och politiker en intensiv debatt om hur denna sak skall handläggas, bl. a. av den regering som konstitutionsutskottet har plikten att granska. Det vore då märkligt om inte också företrädare för oppositionen skulle få säga hur de

tycker att denna sak vidare skall utredas.

Om Bo Hammar hade suttit med i utskottet tidigare eller följt vår verksamhet där, skulle han ha känt till att den typ av synpunkter som jag här har framfört på handläggningen av frågan, t. ex. hur en kommission skall sammansättas, tidigare har framförts från socialdemokrater i utskottet. Jag vill erinra kammarens ärade ledamöter om att när vi i flera omgångar granskade den s. k. Telubaffären, krävdes en särskild utredningskommission av socialdemokraterna i konstitutionsutskottet. Den borgerliga regeringen tillmötesgick också de socialdemokratiska kraven på denna punkt. Då tycker jag att vi, som har synpunkter på hur den här frågan handläggs, som vill öka effektiviteten i spaningarna men som också vill slå vakt om oppositionens möjligheter till insyn och om viktiga rättssäkerhetskrav, skall få framföra dem utan att bli utsatta för de beskyllningar om ovist partipolitiskt nit som Bo Hammar riktar mot oss.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Anf. 8 BO HAMMAR (vpk) replik:

Herr talman! Jag sade inledningsvis att jag tror att vi har anledning att önska oss en ganska fri, frisk och ibland litet fräck debatt. Men Anders Björck blev irriterad och tyckte att jag hade använt en del alltför hårda ord. Det beklagar jag. Som ganska nybliven medlem i konstitutionsutskottet känner jag mig nästan anklagad för att ha begått majestätsbrott mot utskottets vice ordförande. Här jag förolämpat Anders Björck, ber jag uppriktigt om ursäkt, men jag trodde inte att Anders Björck var så känslig efter ganska många års hårdande politiskt arbete.

Sedan vill jag bara säga i vad gäller handläggningen av Palmemordet att det är faktiskt inte jag som har tagit upp denna fråga, utan det är Anders Björck. Jag uttryckte – och det menar jag uppriktigt och allvarligt – en oro och ett bekymmer över att utredningen och omständigheterna kring denna tragiska händelse skall göras till något slags partipolitisk affär, att Anders Björck framför häftiga anklagelser.

Vi vet alla att det är en oerhört grannlaga och svår uppgift att granska utredningsarbetet. Jag tror ingen har sagt från regeringens sida eller från det socialdemokratiska partiets sida att granskningen skulle vara något slags intern socialdemokratisk angelägenhet. Jag förstår inte var Anders Björck har fått detta ifrån.

Uppgiften är mycket svår, och vi har väl alla anledning att iaktta en viss återhållsamhet. Jag tycker faktiskt, Anders Björck, att jämförelser med t. ex. Telubaffären är ganska malplacerade, för att inte säga litet smaklösa. Här handlar det om någonting mycket större och mycket mera allvarligt.

Jag tror att vi alla här i riksdagen har en känsla av och en ambition att vi inte skall spetsa till de här frågorna utan att vi gemensamt skall försöka bidra till en lösning.

Anf. 9 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Herr talman! Jag tror att varken jag eller någon annan av konstitutionsutskottets ledamöter är särskilt känsliga för hård debatt och kritik, men jag fann anledning att reagera mot den tvärsäkerhet som Bo Hammar visade när det gällde att betygsätta reservationer och utskottets arbete. Det finns

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

kanske anledning att ta det litet lugnt åtminstone i början av en, som jag hoppas, lång och hedrande bana i konstitutionsutskottets tjänst.

Det är faktiskt på det sättet, herr talman, att på s. 1 i konstitutionsutskottets granskningsbetänkande behandlas just mordet på Olof Palme. Jag fann det helt naturligt att anknyta till detta i ett sammanhang då vi så ofta talar om att debatten om angelägna och aktuella saker inte minst skall ske i det här rummet, i riksdagens kammare, att vi skall se till att det inte bara blir en debatt i massmedia.

Det pågår ett arbete för att öka aktualiteten i våra överläggningar. Då har jag svårt att se att det skulle vara något fel att tala om vad det parti som jag representerar anser bör ske när det gäller utredningen av den fruktansvärda händelse som mordet på Olof Palme utgör.

Vi säger inte detta för att söka partipolitisk strid, tvärtom. Vi säger det därför att vi tycker att det är viktigt att händelserna klaras upp och att det sker så snabbt och effektivt som det över huvud taget är möjligt. Vi är naturligtvis från alla partiers sida beredda att medverka till att så sker, i den mån vi som partier eller enskilda ledamöter på något sätt kan bidra.

Men det är naturligt, och det är ingenting unikt för Sverige, att en sådan här händelse blir föremål för granskning av något slags kommission med parlamentariskt inslag. Jag tycker att det är korrekt att det förs fram synpunkter på parlamentarikernas medverkan i en sådan kommission, en fråga där vi uppenbarligen enligt massmedia har olika uppfattning visavi regeringen. Jag tycker att det är viktigt att det görs här och nu, såvitt jag kan förstå av tidningsuppgifter – någon annan information har vi inte fått här – några dagar innan någon form av kommissionen skall tillsättas.

Jag tycker att det är viktigt, herr talman, att sådant sägs redan från början.

Anf. 10 BO HAMMAR (vpk) replik:

Herr talman! Riksdagens och konstitutionsutskottets ledamöter får väl själva bedöma vem som brukar vara mest tvärsäker, jag eller Anders Björck. Den frågan är emellertid rätt ointressant, så lät mig gå över till sakfrågan.

I konstitutionsutskottets betänkande finns en saklig redovisning av händelseförloppet kring mordet på Olof Palme och ett tidsschema över vad som hände därefter. Detta, Anders Björck, är någonting helt annat än att som den förste gå upp i polemik här i kammaren i denna fråga, dessutom i ganska hård polemik. Jag begriper inte vad det finns för anledning att i dag misstänkliggöra regering eller justitieminister eller någon annan i vad gäller hanterandet av denna fruktansvärda händelse och utredningen kring den. Jag tycker faktiskt att Anders Björck har gjort sig skyldig till en förlöpnig.

Jag beklagar att vi plötsligt har fått en diskussion här i kammaren kring detta, inte därför att jag är rädd för diskussion – jag tycker att vi så småningom mycket väl kan ha hårda diskussioner – utan därför att jag anser att tiden inte är lämplig för detta. Jag tror fortfarande när det gäller just denna fråga – inte några andra politiska frågor – att det är värdefullt, om vi kan behålla någon form av nationell enighet.

Anf. 11 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Vår granskning med anledning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning skuggas på de första av betänkandets 496 sidor av den tragedi som drabbade vårt land genom mordet på vår tidigare statsminister Olof Palme, och det är utskottets avsikt att i nästa års granskningsbetänkande återkomma till olika spörsmål som aktualiserades av den extraordinära situation som vårt statsskick tidigt i våras så tragiskt ställdes inför.

Vad vi redan nu publicerar om regeringens och riksdagens åtgärder i promemorior från statsrådsberedningen och talmannen ger en dramatisk bild av nödvändigheten av att mitt i chocken över det ofattbara som inträffade visa handlingskraft, inte minst inom folkstyrets ledande organ riksdag och regering. Det var därvid positivt att det parlamentariska läget klart utpekade vilket parti som skulle utse efterträdaren till den mördade statsministern och att vi socialdemokrater mycket snabbt kunde ena oss om Ingvar Carlsson som ny partiof förande, riksdagsgruppsordförande och regeringschef. Den snabba scenväxlingen och exponeringen av det svenska folkstyrets funktionsduglighet även under svåraste tänkbara omständigheter väckte berättigad uppmärksamhet och respekt både inom och utom landet.

Det värmdes också hjärtat att uppleva hur ett helt folk i detta för nationen svåra läge förenades i demokratisk värdegemenskap. Då erfor vi på ett sätt som kanske alltför sällan kommer till uttryck hur nära våra riksdagspartier ändock står varandra i uppslutningen bakom det öppna samhället och de statsskickets grundvalar som finns inskrivna i vår författning.

Jag kan dela Bo Hammars förvåning över att Anders Björck här såg sig ha anledning att för första gången i kammaren inleda polemik i anslutning till mordet på Olof Palme, med tanke på att vi ändå är överens om att i nästa års betänkande ta upp frågan om hur vi mötte denna extraordinära situation i olika avseenden.

Herr talman! I regeringsformens andra paragraf sägs: "Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet." Vidare sägs: "Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten." Vi har anledning att vårda oss om dessa värden inom den svenska demokratin.

Det granskningsarbete som konstitutionsutskottet enligt sina instruktioner skall redovisa inför riksdagen minst en gång varje år är ett led i strävandena att hålla uppsikt över demokratins sätt att fungera. Det har här framkommit att huvudsyftet inte är att söka syndabocker eller, som det populärt brukar kallas, pricka statsråd. Vårt arbete är främst framtidsinriktat och har siktet inställt på att förbättra styrelsekapaciteten hos vårt lands regering. Jag håller med Bertil Fiskesjö, Birgit Friggebo, Bo Hammar och Anders Björck om att vår granskning utan tvivel har en betydande förebyggande effekt.

Både tjänsteutövande statsråd och handläggare av ärenden i regeringskansliet är väl medvetna om att konstitutionsutskottet har uppgifter enligt regeringsformens 12:e kapitel, vilket just handlar om kontrollmakten. Konstitutionsutskottet är, föreställer jag mig, alltid osynligt närvarande i deras arbete, vänligt övervakande med luppen framför ögat. Det är viktigt att

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

vi i den omfattande dokumentation som vi publicerar med redovisning och bedömning av ärendena, genom stenografiska uppteckningar av utfrågningarna och genom den fylliga bilagedelen ger allmänheten insyn i och information om vad som pågår i kanslihuset.

Jag vill också gärna instämma i vad som här tidigare har sagts. Med tanke på arbetets omfattning och en nödtvungen forcering på slutet vill jag till utskottets personal uttala ett tack för dess uppofter och skickliga medverkan i granskningen.

Jag skall inte denna gång ge mig in på den eviga debatt som Anders Björck var inne på, den om granskningens funktion och om vi granskar rätt saker eller ej. Det finns viktiga områden inom svenskt statsliv som konstitutionsutskottet ensamt har rätt och skyldighet att kontrollera. Då bör man ha en generös inställning till bredden i den undersökande verksamheten. Det vore avgjort värre om vi anklagades för lojhet än för att vara för ambitiösa i ämnesvalet – men visst kan det finnas irrationella inslag både i den offentliga debatten kring betänkandet och här i kammaren.

En ärad ledamot av utskottet erinrade för något år sedan om massmediernas inverkan. Ofta är det pikanterierna som får den största uppmärksamheten och inte det som är konstitutionellt viktigt. Allmänheten får därigenom lätt intrycket att granskningen koncentreras på pseudohändelser. Ledamoten var vår vice ordförande, Anders Björck. Jag vill gärna instämma i hans uttalande, med tillägget att han visat god kännedom om vad han skall säga för att det skall slå i den allmänna debatten. I dag ägnade han sig mest åt ärenden som vi skall granska i framtiden. Han ägnade sig också åt ett ärende som skall behandlas här i ett senare sammanhang. När det gäller frågan om verkscheferna, vill jag dock redan nu meddela att vi inte granskat utnämningsspolitiken i vidare sammanhang än såvitt gäller tre omförordnanden. Jag tycker nog att den slutsats Anders Björck här kommer med, att det kan vara bra att utnämna duktiga politiker – om de är borgerliga – är att se på ämnet ur ett något för begränsat perspektiv.

Om man ser bort från de här irrationella inslagen, bör man ändå klara ut att det är ett misstag att tro att vi tar så lätt på vår uppgift att regeringen ensidigt skulle försvaras av socialdemokrater och eventuellt vänsterpartiet kommunisterna eller lika ensidigt angripas av de tre borgerliga partierna. Studerar man reservationerna finner man att endast 7 av 16 är gemensamma för de borgerliga partierna. I flera av dessa fall är kritiken relativt beskedlig och skiljer sig inte så mycket från majoritetsskrivningarna. Beträffande övriga reservationer gäller att bakom dem står de mest skilda partikonstellationer och även enskilda partier. Vi kan alltså, liksom Birgit Friggebo sade, notera att granskning inte sker efter blocklinjen.

Vad som bör tilläggas är att i flera av de granskade frågorna är hela utskottet enigt om kritiken. Det har redan tidigare påpekats, men jag vill särskilt erinra om våra anmärkningar om anhopningen av propositioner i slutet av sessionerna, kravet på författningarnas utfärdande i rätt tid, kritiken för bristande lyhördhet hos regeringen för innebörden i av riksdagen fattade beslut i det fall som Bo Hammar omnämnde och vidare den preciserade kritik vi riktat mot användningen av lagrådet och de försummelser som vi har uppmärksammat därvidlag.

Jag yrkar avslag på reservation 1, som ger ett intryck av att det material som sänds till lagrådet från regeringen i dag skulle vara av sämre kvalitet än tidigare. Från majoritetens sida har vi nöjt oss med att referera kritiken i ett par fall men har samtidigt fäst oss vid att förre justitierådet Bengt Hult vid utskottets utfrågning uttalat att tillämpningen av 8 kap. 18 § regeringsformen utfallit väl i praktiken. Det är alltså den reform som Bertil Fiskesjö tidigare talade om. Vidare vitsordar justitierådet Hult att standarden på det underlag lagrådet fått från regeringen snarast höjts under senare år jämfört med tidigare skeden.

För att inte bli onödigt långrandig och för att undvika upprepningar skall jag koncentrera resten av mitt anförande på relationerna mellan regeringen och de statliga myndigheterna.

År 1979 fick den parlamentariskt förankrade förvaltningsutredningen tilläggsdirektiv att granska den statliga förvaltningens arbetssätt. Bakgrunden var att konstitutionsutskottet på ett initiativ från centern – Karl Boo var motionär – uttryckt oro över att den statliga byråkratin blivit för okänslig för riksdagens och regeringens styrsignaler. Jag noterar att Bertil Fiskesjö tydligen inte riktigt delar denna oro. Min tidigare utskottskollega och företrädare som ordförande i konstitutionsutskottet Karl Boo kunde knyta an till en omfattande internationell debatt. Det var ganska allmänt omvittnat att utvecklingen i våra moderna samhällen försvårat för de politiska makthavarna i industrivärldens demokratier att hålla den växande byråkratin stången. Långt senare har den norska maktutredningen pekat på det komplicerade samspel och motspel mellan demokrati, marknad, intressebevakning och byråkrati som formar och förändrar de demokratiskt styrda staterna.

Utifrån detta betraktelsesätt ansågs det vara särskilt viktigt att den demokratiska makten inte tilläts att bli ytterligare försvagad. Det är den ensam som ser till helheten och som kan hålla tillbaka de andra krafterna. Vi har numera också en egen maktutredning i Sverige, som närmare skall kartlägga dessa förhållanden.

Analyserna i förvaltningsutredningen, som leddes av Birgit Friggebos partikollega Daniel Tarschys, gällde bl. a. hur grundlagarnas bestämmelser tolkas och tillämpas av regering och myndigheter. Utredningens bestämda slutsats var att bestämmelserna i regeringsformen inte reser några besvärande hinder för regeringen att styra de statliga myndigheterna på det sätt och i den omfattning som i varje situation kan te sig önskvärt. Dock framhåller förvaltningsutredningen samtidigt, vilket jag vill understyrka, det stora värdet av myndigheternas självständighet, vilken självfallet är särskilt viktig i den s. k. myndighetsutövningen. Verksledningskommittén har tagit fasta på denna analys av relationen politisk styrning–administrativ självständighet.

Vi får säkert tillfälle att diskutera dessa frågor i framtiden. Men redan nu vill jag gärna i anslutning till Bertil Fiskesjöes analys betona att min utgångspunkt är att det demokratiska rollspelet bör utgå ifrån en entydig ansvarskedja.

Medborgare i val väljer en riksdag. En regering baserad på riksdagens förtroende regerar. En centralförvaltning underställd regeringen förverkligar regeringens beslut.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktniing, m. m.*

Redan i årets betänkande kommer vi in på den direkta styrningen av de statliga myndigheterna genom den s. k. föreskriftsmakten. Frågan har ett stort intresse med tanke på p. 5 i vår granskning, som handlar om vad utskottet varit inne på sedan början av 1980-talet och som berör riksdagens bemyndigande i normgivningshänseende.

Under arbetsåret har vi för övrigt kommit in på frågan om normgivningen i ett uppmärksammat yttrande till bostadsutskottet om plan- och bygglagen. Våra synpunkter hörsammades och öppnade vägen för beslut i frågan under innevarande mandatperiod.

Då verksledningsutredningens ordförande, Sven-Moberg, var hos utskottet förra året påpekade han att i fråga om regeringens utnyttjande av föreskriftsmakten har två motsatta tendenser gjort sig gällande under efterkrigstiden. Å ena sidan har regeringen bibehållit mycket av sitt tidigare detaljreglerande av myndigheternas verksamhet. Det har varit negativt, och det har försvårat för myndigheterna att handla rationellt och effektivt. Men å andra sidan har statsmakternas expansiva politik under de tre första årtiondena efter andra världskrigets slut fört med sig att riksdagen stiftat lagar och regeringen utfärdat tillämpningsföreskrifter på många områden som är så allmänt hållna att statsmakterna faktiskt överfört stora politiska beslutsbefogenheter till myndigheterna.

Redan 1979/80 pekade vårt utskott på önskvärdheten av att samtliga bemyndiganden i normgivningshänseende som riksdagen lämnat, och fortsättningsvis lämnar, samlas, systematiseras och hålls tillgängliga på lämpligt sätt. Det som har varit viktigt är att vi nu har fått fram, vilket här nämns, att det från halvårsskiftet 1986 finns möjlighet för riksdagen att ta del av en mer utförlig sammanställning, som så småningom skall bli fullständig, av de bemyndiganden som riksdagen lämnat i lag. Det bör då bli möjligt för riksdagens utskott att använda statsrådsberedningens material för uppföljningar av hur lämnade bemyndiganden tillämpas inom deras beredningsområden. Vi har också anmält för riksdagens revisorer att de borde överväga om de inte kunde engageras i detta uppföljningsarbete.

Att vi nu säger att vi tänker följa denna fråga med uppmärksamhet betyder också att vi bör se på verksledningskommitténs förslag om hur man skall gå vidare. Det handlar då om att få statsförvaltningen att fungera enligt statsmakternas intentioner. För att effektivisera normgivningen föreslås att ramlagar och andra normer av ramkaraktär, som huvudregel underkastas regelbundna omprövningar. Jag tror att det kan leda till en positiv utveckling när det gäller statsmakternas sätt att hantera dessa frågor.

Verkschefernas ställning har berörts, men jag tycker att den frågan bör tas upp under den särskilda punkt där den debatten skall föras. Jag vill bara betona att om riksdag och regering skall kunna få igenom sina intentioner, får inte förordnande och omförordnande ske slentrianmässigt. En nytillträdan- de regering måste ge sig tid att pröva om det finns befogad anledning att göra byten i ledningen för betydelsefulla myndigheter. Men därvid är det inte den partipolitiska tillhörigheten som bör fälla utslaget, utan vederbörandes förmåga att utföra tilldelade uppgifter.

Med detta, herr talman, kan jag i denna inledande runda nöja mig med att

yrka bifall till utskottets hemställan på samtliga punkter och avslag på samtliga reservationer.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Anf. 12 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag kan instämma i det som Olle Svensson sade om värdet av KU-granskningen. Jag tror att den har ett i hög grad preventivt syfte. Just därför att dess största värde kanske ligger i dess preventiva effekt är det viktigt att utskottet inte skyggar för att ta upp problem som är aktuella och som är föremål för en intensiv offentlig debatt.

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Jag såg mig, herr talman, i mitt inledande anförande föranlåten att fästa uppmärksamheten på att det i dag pågår en intensiv offentlig debatt, som inte minst Olle Svensson som gammal tidningsman torde vara väl medveten om, om hur mordet på Olof Palme i fortsättningen skall utredas och vilken form av medverkan som skall gälla för oppositionen. Jag tycker att det är naturligt att man nu, tre månader efter mordet, skall kunna få föra fram synpunkter på detta. Jag är ytterst förvånad över att någon kan anse det vara kontroversiellt att synpunkter förs fram. Jag tycker tvärtom att det skulle vara konstigt och just ett uttryck för den lojhet som Olle Svensson talade om, om vi inte tog vårt ansvar och förde fram våra synpunkter på en fråga där det allmänna intresset i dag är stort. Det var också det och ingenting annat som jag gjorde. Jag specificerade i ett antal avseenden de synpunkter som vi från moderata samlingspartiets sida har på hur man bäst förenar insyn från oppositionen med effektivitet i det arbete som nu kommer att följa.

Jag vill också understryka att vi från oppositionens sida har dragit tillbaka anmälningar som har berört Olof Palme. Vi har gjort det därför att vi har tyckt att det varit olämpligt att utreda frågor där han inte har kunna försvara sig. Pietet mot hans minne har gjort att vi inte bara har dragit tillbaka ärenden utan självfallet också i de ärenden där statsministern berörs har varit försiktiga med att framföra kritik. Jag hoppas att detta i någon mån har uppskattats av den framlidne statsministerns partivänner. Vi har tyckt att det har varit självklart i detta läge. Men det är en sak – en annan sak är att det måste vara tillåtet att ha synpunkter på regeringens handläggning av en unik händelse som ett mord på landets statsminister.

När det sedan gäller verkschefsfrågan tycker jag det är riktigt och tillbörligt att den med anledning av vad som hänt under senare tid diskuteras just i inledningen av kammarens debatt i dag. Jag har svårt att se att detta på något sätt skulle falla utanför ramen.

Som vi har hört i dag är det här med historia när det gäller konstitutionsutskottets tidigare verksamhet litet svårt. Bo Hammar är möjligtvis ursäktad för bristande kunskaper därvidlag, men knappast Olle Svensson. Jag vill bara erinra om att hans företrädare Hilding Johansson under de borgerliga regeringsåren 1976–1982 oftast gjorde långa inledande exposéer här i kammaren över parlamentarismens allmänna förfall och den allmänna upplösningen av regeringsmakten. Detta hade inte särskilt mycket att göra med de konkreta frågor som vi diskuterade i utskottet, men vi fann det självklart att konstitutionsutskottets ordförande då skulle få tala fritt även om frågor som inte varit föremål för granskning på några speciella punkter.

Det är viktigt att säga, herr talman, att vi inte har riktat någon kritik när det

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

gäller regeringens formella rätt att utnämna vilka generaldirektörer den vill. Det är alldeles självklart att dessa utnämningar har skett i den ordning som grundlagen föreskriver. Den rätten har regeringen. Vad vi har försökt säga under senare tid är att om regeringen begagnar sig av den rätten till att ensidigt utse partivänner eller partisympatisörer. leder detta – vilket vi beklagar – ofrånkomligen till en situation där det vid ett regimskifte kommer att sägas: Om den tidigare regeringen, för att den – som Olle Svensson sagt tidigare – skall kunna ha ett effektivt samarbete med verkscheferna, haft rätt att utse de personer den vill ha, måste rimligtvis en regering av annan politisk kulör ha precis samma rätt.

Denna rätt kan ingen förvägra en regering av annan politisk färg. Den har samma formella rätt att utse de personer den vill ha som den nuvarande regeringen. Men vi varnar för att om detta sätts i system, vilket vi tycker nära nog har skett, leder det till en ordning som liknar den amerikanska, där man byter administration vid presidentskifte. Vi beklagar detta. Vi tycker det är utomordentligt olyckligt, därför att det slår sönder den gamla traditionen med politiskt oberoende ämbetsmän som är lojala mot den regering som sitter, oavsett dess partifärg.

Här har den nuvarande regeringen, herr talman, ett mycket stort ansvar. Det är den som utformar förutsättningarna för vad som skall hända i fortsättningen på detta område.

Anf. 13 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag skall inte lägga mig i dispyten om hur frågan om spaningarna efter Olof Palmes mördare bäst skall utredas. Det är en fråga som skall avgöras i annat sammanhang än i denna konstitutionella debatt.

Jag uppskattar att Olle Svensson så utförligt uppehöll sig vid några av de principiellt intressanta frågor som berörs i granskningsbetänkandets inledningsavsnitt. Jag förstår naturligtvis att Olle Svensson när det gäller lagrådets kritik av regeringen gärna vill använda det ganska vanliga argumentet att det minsann inte var bättre förr och att även tidigare regeringar, med annan partifärg, har syndat i det här avseendet. Det är inte något särskilt bra argument i och för sig, och dessutom håller det inte särskilt bra i den här frågan. Under senare år har vi nämligen fått uppleva att lagrådet i sina uttalanden med anledning av granskningen av lagrådsremisserna direkt har kritiserat regeringen för brist på förberedelse när det gäller de lagpropositioner som rådet haft att granska. Lagrådet har uttryckligen sagt att dessa brister har varit av sådan art att lagrådet inte på ett tillfredsställande sätt har kunnat fullgöra de uppgifter som det ålagts i regeringsformen. Det är det nya. Det hände inte förr. Om man går tillbaka till före 1982 hittar man inga sådana yttranden från lagrådet.

Sedan är det klart att alla som sitter i en regering, föreställer jag mig, kommer att uppfatta vissa formfrågor på ett ganska likartat sätt oavsett partifärg. Man vill t.ex. ha undan saker och ting, och då är lagrådet naturligtvis ett hinder på vägen. Det förekommer att man vill gå förbi det, man vill ha igenom ett beslut snabbt i riksdagen, man kanske t. o. m. vill undvika den kritik som man skulle kunna förvänta sig, om lagrådet fick se på förslaget.

Men vad som har hänt flera gånger sedan socialdemokraterna tog över regeringsansvaret är ju att man har gått förbi lagrådet, man har inte brytt sig om lagrådets kritik. Jag skall gärna säga att behandlingen här i riksdagen av PBL-ärendet är ett anmärkningsvärt undantag. Det var mycket bra att socialdemokraterna i det fallet anslöt sig till oppositionen och att vi gemensamt kunde se till att det förslag om ny plan- och bygglag som så småningom kommer inte kan kritiseras – åtminstone inte utifrån grundlagsenlighetssynpunkt.

Riksdagen måste vara den sista spärren. Riksdagsutskotten har ju möjlighet att se till att regeringens försummelser repareras. Ett riksdagsutskott kan också beställa yttrande från lagrådet, och det har utskotten gjort undan för undan. När den borgerliga regeringen 1982 lade fram ett ganska omfattande förslag om ändring av sekretesslagen och inte hade låtit lagrådet granska det, sade vi i konstitutionsutskottet med en gång: Vi vilar på den här propositionen och låter lagrådet granska den. Då fullföljde vi enligt min mening de uppgifter som vi bör ha i utskotten. Vad vi har kunnat uppleva under socialdemokratisk regim är att många förslag där ledamöter av utskottet krävt lagrådsgranskning har fått passera.

Sedan har vi de intressanta frågorna om verkens ställning. Det är likadant där: det finns en tendens hos regeringar och statsråd, oavsett partifärg, att tycka att det är fint om de kan gå ut till ämbetsverken och säga: Gör så och så, gör så och så – då flyter det fint. Men det vi har att beakta är om denna direkta kommandoordning är den bästa ordningen. Jag tror inte det. Ämbetsverk, generaldirektörer och tjänstemän över huvud taget skall naturligtvis följa lag och förordning, men de skall inte ta direkt kommando från regeringen. För den skull är det mycket viktigt att vi markerar att det är olyckligt om hela ämbetsmänna- och tjänstemannavärlden får den uppfattningen att självständiga ämbetsmän tvingas söka sig annan sysselsättning kanske av det skälet att de har gått ut med kritik mot regeringen i den offentliga debatten. Det är just sådana ämbetsmän vi enligt min mening skall ha. Då får vi pluralism i diskussionen i samhället, och vi får inlägg från dem som har sakkunskap i ärendena.

Anf. 14 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Den diskussion som vi nu för är ju saklig och utgår från betänkandet. När det gäller Anders Björcks inlägg vill jag bara påpeka att jag förutsätter att det kan bli diskussioner mellan regering och opposition om hur den här undersökningen skall ske genom en kommission. Jag menar att debatten om detta inte behöver knytas till det betänkande som föreligger här i dag. Rent formellt har jag påpekat att när det gäller vad som skedde i samhället i anslutning till denna extraordinära situation återkommer vi i nästa betänkande.

Beträffande utnämningsspolitiken vill jag säga att vi inte har granskat den. Vad vi har granskat är vissa delar av omförordnandefrågor. Jag menar att det då är praktiskt att vi återkommer till detta under särskild rubrik.

Till tredje vice talmannen Bertil Fiskesjö vill jag säga att jag också uppskattar att han i sitt inledningsanförande ägnade sig åt de delar som berör vår administrativa granskning, för den är mycket viktig. Beträffande

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

remisser till lagrådet är vi överens – att man skall iaktta formalia i de frågorna, att man alltså skall ange motivering om man inte går till lagrådet när frågan faller inom det område som skall vara föremål för lagrådsremisser.

I fråga om beredningen av regeringsförslag finns en reservation. Jag tycker ändå inte att det är oviktigt att materialet, som det står i var enhälliga skrivning, inte visar på "någon avgörande skillnad när det gäller beredningsarbetet mellan de borgerliga regeringarna under perioden 1979–1982 och den socialdemokratiska regeringen efter 1982". Det är alltså inte särskilt typiskt för socialdemokratiska regeringar att man möjligen i något fall inte har genomfört den remiss som här har önskats och som enligt vad Bertil Fiskesjö vill skall ske i större utsträckning. Detta stämmer också med de uttalanden av justitieråden Bengt Hult och Olof Höglund som gjordes under vår utfrågning.

Jag instämmer gärna i att det är positivt att vi kunde komma överens när det gällde plan- och bygglagen. Det innebar alltså att vi från bostadsutskottet begärde vissa preciseringar i fråga om översiktsplaner och områdesbestäm-
melser, så att det blev fullständigt klart att man här inte lade fram ett förslag som stred mot grundlagen. Det betyder i varje fall att vi mycket högt värderade lagrådet. Men vi gjorde aldrig lagrådet till en politisk instans. Det var en rådgivande instans, som underlättade för oss att komma fram till en bättre ordning än tidigare. Det tycker jag är positivt.

I en rad andra fall har vi från socialdemokratisk sida tagit hänsyn till lagrådets synpunkter – ja, det är ju nästan regel – när det gäller de olika frågor som här har tagits upp. Det gäller t. ex. lagen om viten. Med hänvisning till vad som förts fram i kritiken skickade man ärendet på ytterligare remissbehandling. Jag kan också nämna lagrådsremissen om vissa skogspolitiska åtgärder. Det förslag om avverkningskonto som kritiserats från lagrådets sida återkom inte i propositionen – och man tog alltså hänsyn till kritiken.

Min slutsats i den här delen är alltså fullständigt klar. Lagrådets ställning enligt den nya reformen har respekterats även från socialdemokratisk sida. Jag tycker att det här systemet, som Bengt Hult sade, har utfallit ganska väl i praktiken.

Beträffande verkens ställning noterar jag att Bertil Fiskesjö och jag har litet olika inställning. Det gäller inte myndighetsutövning mot enskilda. Det är fullt naturligt att myndigheterna skall ha en självständig ställning utan att regeringen skall blanda sig i det. Däremot har samhällsutvecklingen gjort att åtskilligt av politiska funktioner har flyttats över till verken. Där är det naturligt att regeringen skaffar sig bättre styrmedel. Här står jag på Karl Boos sida. Han var orolig över den utvecklingen att myndigheterna inte tillräckligt lyssnar till regeringens styrsignaler. Det bör vi rätta till i samband med behandlingen av verksledningskommitténs betänkande.

Anf. 15 Tredje vice talman EERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag tycker att det är väsentliga frågor som vi har uppe till debatt. Därför begärde jag ordet igen för att säga ytterligare något om de ting som utskottets ärade ordförande har varit inne på här. Skillnaden beträffande hanteringen av lagrådet är inte att den här regeringen på annat sätt än den

tidigare försökt gå förbi lagrådet. Det försökte den tidigare regeringen också. Men skillnaden är hur vi i riksdagen reagerar när regeringar betar sig på detta sätt. Det är skillnad mellan den tidigare majoritetens sätt att reagera och den nuvarande. Det är det ena.

Det andra som jag byggde min kritik på var att vi aldrig tidigare upplevt att lagrådet sagt att de förslag som presenteras för lagrådet är så dåliga att lagrådet inte kan fullgöra sina granskningsuppgifter. Det är någonting nytt som vi fått under senare år. Vi har två sådana fall även i årets granskningsbetraktande.

Frågor rörande bemyndigande och ramlagar är väldigt intressanta. Det är naturligtvis oroande om vi i riksdagen stiftar lagar som har ett så vitt spelrum vid tillämpningen att det avgörande blir föreskrifterna från myndigheternas sida för den praktiska verkställigheten av lagarna. Då bör vi ta oss samman och fundera på det hela. Är det inte så att vi borde återföra en större del av den reella normgivningen till riksdagen? Vi får ta på oss mödan att stifta lagar på ett mera detaljerat sätt som mera klart anger vad som skall gälla. Därmed binder vi också självfallet myndigheterna hårdare än med det nuvarande systemet.

Detta har samband med den oro som Olle Svensson sade sig hysa beträffande ämbetsverkens politiska funktion. Det är givet att ju större spännvidd som vi från riksdagens sida i vår lagstiftning ger ämbetsverken, desto större är risken att ämbetsverkens arbete blir präglad av värderingar i stället för lagtillämpning. Då måste vi gå till roten med det onda.

Beträffande ämbetsverkens fristående ställning gentemot regeringen har jag tidigare sagt att jag i varje fall numera – jag har diskuterat detta med mig själv – kommit fram till den uppfattningen att det helt enkelt är en bra tradition som vi har därvidlag. Jag tycker inte att det i och för sig är givet att regeringen skall kunna, för att genomföra sin politik, gå ut med direkta order i stället för att gå den normala lagenliga vägen, dvs. lagstiftning och förordningar. Det är särskilt väsentligt att ett verk som har hand om revision av statlig verksamhet har en fristående ställning. Det är föga mening med en revision av det slag riksrevisionsverket har att göra, om man enbart skall följa regeringens påbud, där regeringen säger: Revidera det men inte det. En av finesserna och en av de viktigaste delarna av riksrevisionsverkets verksamhet är just att man på eget initiativ tar upp revisionsuppgifter och genomför omfattande granskningar utan att ta ställning till om detta passar regeringen eller inte. Man gör det därför att man tycker att det är intressanta och viktiga revisionsobjekt. Vi skall slå vakt om en fristående, självständig och initiativrik revision i vårt land. Det stärker tilltron inte bara till det administrativa systemet utan också till det politiska och medverkar rimligen också till att besluten i samhället blir bättre.

Anf. 16 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag tror att vi måste tänka på den tid som står till kammarens förfogande, varför jag avrundar med att säga att vi ändå är överens på en viktig punkt, nämligen om att de uppgifter som tilldelats lagrådet enligt de nya bestämmelserna i regeringsformen har kunnat fullföljas på ett gott sätt. Lagrådets ställning är nu accepterad. Detta innebär att lagrådet inte kommit i

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Granskningsarbetets
inriktning, m. m.*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

konflikt med den politiska demokratin beträffande möjligheterna att få någonting uträttat på ett positivt sätt. Det har skapats ett rådgivande organ som kan förbättra lagstiftningsprodukterna.

I fråga om regeringens relation till verken har Bertil Fiskesjö och jag litet olikartad syn angående demokratin. Jag utgår från en ansvarskedja, där vi har folket som väljer riksdagen och där vi har en regering som fullföljer riksdagens intentioner.

Med detta sätter jag punkt efter den inledande rundan.

Anf. 17 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Granskningsarbetets inriktning, m. m. anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet TCO-konflikten våren 1985.

*TCO-konflikten våren
1985*

Anf. 18 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Förra årets TCO-konflikt kännetecknades av betydande förvirring på flera viktiga punkter. Det räcker med att inledningsvis konstatera att t. ex. olika uppfattningar gällde om vars lens förenlighet med gällande lagstiftning. Arbetsdomstolen fick kopplas in i just det sammanhanget.

Den 2 maj förra året utbröt en konflikt av betydande omfattning. Man kan lugnt säga att en starkt bidragande orsak till konfliktens utbrott och omfattning var den valhänthet som kännetecknade regeringens och arbetsgivarverkets handläggning av ärendet. Huvudproblemet var den rådande oklarheten i arbetsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket. Den oklarheten var inte bara en del av systemet utan berodde bl. a. på flera av de inblandade personernas agerande. Man kan, herr talman, säga att frågan på flera punkter handlades på ett mindre lyckat sätt.

Det är naturligtvis inte bra när det gäller en arbetsmarknadskonflikt av den aktuella omfattningen. Effekterna för tredje man blev också under en tid kännbara. Den 15 maj ingrep statsministern i konflikten genom att ta direkt kontakt med TCO:s ledning. Den 20 maj lade förlikningskommissionen fram ett bud, som båda parterna kunde acceptera, varefter konflikten upphörde.

Ett direkt ingripande av landets statsminister i en arbetsmarknadskonflikt är mycket ovanligt. Statsministerns kontakter togs i tysthet och utan att de flesta ansvariga var informerade och än mindre hade möjlighet att ge sin syn på innehållet i det budskap som framfördes.

Det är självklart att denna typ av ingripanden, även om det sker med det bästa uppsåt och även om det leder till ett lyckosamt resultat, kan få vissa bekymmersamma konsekvenser: dels skapas oklarhet om förhandlingsarbetet och medlingsarbetets uppläggning, dels blir det svårt för de inblandade att ta ställning till vem som egentligen har det yttersta ansvaret för hur en konflikt av det här slaget skall hanteras. Arbetsgivar sidan och medlingskommissionen, om en sådan finns, kan inte uppträda med tillräcklig auktoritet. Arbetstagarsidan vet också att den kanske kan få bättre villkor, om uttrycket tilläts, om frågan skjuts ett snäpp uppåt.

Men det finns också en annan aspekt. Om parterna vet att ett ingripande av det aktuella slaget kan ske, skapas förväntningar om att så i fortsättningen

också kommer att ske. Risk föreligger alltså att parterna avvaktar initiativ eller de facto hänskjuter det slutliga avgörandet till statsministern, oavsett vad han nu råkar heta vid det tillfället. Detta är självfallet en olycklig situation. Man kan tänka sig en utveckling som leder till att parterna avvaktar för att, som jag sade, få bättre villkor när frågan har skjutits tillräckligt högt upp.

Det finns mot denna bakgrund anledning att vara tveksam till det inbrott som förra året gjordes av statsministern, även om man – jag vill understryka det – kan ha förståelse för det goda syftet.

För framtiden finns det, som understryks i den borgerliga reservationen nr 2, vilken jag ber att få yrka bifall till, anledning att ha en klarare uppdelning mellan regeringens och arbetsgivarverkets ansvarsområde. Det finns också skäl att varna för framtida inbrott av det slag som skedde förra året, om man skall undvika att skapa en praxis som kan få olyckliga konsekvenser.

Anf. 19 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag kan i detta ärende fatta mig ganska kort. Orsaken till att jag förra våren anmälde TCO-konflikten som granskningsärende till utskottet var alla de uppgifter som cirkulerade i massmedia om olika steg i processen, framför allt de sista. Jag tänker då på diskussionen om statsministerns ingripande och om huruvida det slutliga budet gavs utan finansministerns kännedom eller ej.

Det fanns emellertid också ett annat intresse från min sida när jag anmälde frågan. Jag tyckte att det var mycket viktigt att mera i detalj få klarlagt hur ett sådant här komplicerat ärende faktiskt hanterades och hoppades att man på grundval av denna genomgång skulle kunna dra slutsatser om hur det borde vara.

Jag var naturligtvis redan då, och är fortfarande, medveten om att det här rör sig om en mycket komplicerad materia och att det inte finns några enkla och i alla lägen giltiga lösningar som kan rekommenderas. Men det är alldeles uppenbart att frånvaron av en debatt om hur staten, särskilt i konfliktlägen, skall hantera sin arbetsgivarfunktion har gjort att man, när konflikten verkligen har uppkommit, har tvingats att improvisera på ett sätt som inte är tillfredsställande, vare sig från praktisk synpunkt eller från konstitutionell synpunkt.

Vi finner här att regeringen har agerat mera resonemangsvis. Vissa statsråd har varit inblandade ibland och vissa statsråd vid andra tillfällen. Det är i huvudsak statssekreterarna som har medverkat i processen, och det är osäkert vilka de har resp. inte har orienterat. Det har inte fattats några formella regeringsbeslut, osv. Detta innebär naturligtvis att det konstitutionella ansvarsutkrävandet blir besvärligt.

Det fanns kritik inbyggd i de frågor som jag ställde och som konstitutionsutskottet utförligt har behandlat. TCO-konflikten är ju det största ärendet i årets granskningsbetänkande, och utskottet ger en mycket värdefull redovisning av en komplicerad materia. De företrädare för regeringssidan som vi har hållit förhör med i utskottet har varit mycket öppenhjärtiga och gett den information som de har kunnat ge. En följd av att denna fråga väcktes i utskottet har faktiskt blivit att det har kommit en ändring till stånd. Det är det

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*TCO-konflikten våren
1985*

kanske bästa resultatet av behandlingen av detta ärende.

Vi fick en löne minister, och han tog ganska snabbt tag i dessa frågor. Det har nu blivit en representation i arbetsgivarverket som skiljer sig ganska radikalt från den som tidigare gällde. De tre statssekreterare som förr i tiden var med i styrelsen finns inte längre med. Löne ministern har också klart deklarerat att det skall vara en funktionsfördelning mellan arbetsgivarverket och regeringen. Regeringen skall ange förutsättningarna för arbetsgivarverkets hantering av förhandlingsfrågor, och sedan ligger ansvaret hos arbetsgivarverket. Det tycker jag personligen är en riktig ordning.

Jag håller gärna med Anders Björck, när han här säger att det är farligt om parterna på den offentliga sidan får det intrycket att det bara gäller att kränga så länge som möjligt, för sedan hoppar regeringen in och hjälper till. Det skulle innebära att man så att säga satte en spärr för förhandlingsviljan, särskilt då från de anställdas sida. De skulle yeta, att bara de hotar tillräckligt mycket så tvingas den politiskt känsliga och ansvariga regeringen att ingripa.

Den ordning som efter det att debatten om statens arbetsgivarfunktion startade har skisserats av den nye löne ministern, och som också delvis har genomförts, är bra. Vi får snart se hur den fungerar i praktiken, då vi nu igen står inför en besvärlig arbetsmarknadssituation på det offentliga området. Det skall bli spännande att följa hur man från regeringens sida kommer att tillämpa de nya principerna.

Med det sagda, herr talman, ber jag att få yrka bifall till reservation nr 2.

Anf. 20 SÖREN LEKBERG (s):

Herr talman! Också jag skall försöka leva upp till föresatsen att fatta sig kort.

I konstitutionsutskottets betänkande 25 redovisas dels händelseförloppet i den s. k. TCO-konflikten våren 1985, dels regeringens åtgärder i samband med denna konflikt. Utskottet har därmed granskat de två stora arbetsmarknadskonflikter som hittills har ägt rum under 1980-talet. Utskottet har i årets betänkande också uttalat att man i fortsättningen nog kommer att följa handläggningen av avtalsfrågor i regeringen.

Enligt min mening är det mycket viktigt att riksdagen håller sig informerad om och bevakar dessa frågor, inte minst från den synpunkten att eventuella konflikter på dagens arbetsmarknad får sådana förödande konsekvenser för samhällsekonomin.

Den s. k. TCO-konflikten, som nu i detalj har granskats av utskottet, innebar också ett mycket allvarligt hot mot landets ekonomi. Om konflikten hade fått bryta ut, hade möjligheterna att sanera den svenska ekonomin med all sannolikhet helt gått förlorade.

Genom ett aktivt medlingsarbete, där kommissionen utnyttjade olika kontakter med parterna, kunde dock konflikten avblåsas innan stridsåtgärderna på allvar hann utlösas.

För att bedöma regeringens agerande i ärendet har utskottet inhämtat upplysningar, bl. a. genom skriftliga promemorior och utfrågningar av medlingskommissionens ordförande samt representanter för regeringen. Utskottet har därmed fått ett mycket omfattande material till sitt förfogande.

Enligt utskottets mening finns det ingenting i detta material som ger underlag för kritik mot regeringen.

Granskningen har tvärtom visat att regeringen har agerat på ett mycket ansvarsmedvetet sätt. Genom sina representanter i styrelsen för statens arbetsgivarverk har man från regeringens sida hållit sig väl underrättad om förhandlingsarbetet, och i samband med att förhandlingarna bröt samman tillsatte regeringen omedelbart, på eget initiativ, en förlikningskommission, för att på så sätt aktivt bidra till att parterna åter skulle sätta sig ned vid förhandlingsbordet. När sedan medlingsarbetet hamnade i ett dödläge kunde detta brytas tack vare att regeringen snabbt till medlingskommissionens ordförande vidarebefordrade vissa informationer som man hade fått från arbetstagarparten. Förhandlingsarbetet återupptogs och kunde sedan slutföras. Tack vare regeringens agerande kunde således en mycket allvarlig konflikt undanröjas.

Mot den här bakgrunden framstår därför den borgerliga reservationen som ytterst märklig. De borgerliga påstår nämligen att det har rätt betydande oklarheter i vad gäller ansvarsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket samt att handläggningen inom regeringen har varit ägnad att skapa missförstånd. Vidare påstås att det inte är klarlagt huruvida finansministern var orienterad om det slutbud som lämnades till parterna och, slutligen, att formerna för beslutsfattandet i regeringen har varit oklara.

Något fog för dessa påståenden finns inte i det material som utskottet självt har tagit fram, och i reservationen finns ingen som helst skriftlig argumentation. Det vittnar klart om att reservanterna i grund och botten inte har några egentliga sakskäl för sin kritik i detta ärende. För att ändå åstadkomma en reservation hänvisar de nu till att regeringen har brustit i den formella hanteringen.

Det är enligt min mening väl naivt att på formalistiska grunder rikta kritik mot regeringen i detta ärende. En avtalsrörelse går aldrig att i detalj förutsäga och därmed inte heller att reglera i anvisningar eller tillämpningsföreskrifter – varje avtalsrörelse är nämligen unik. Det måste därför finnas – särskilt i lägen när en konflikt är förestående – ett visst utrymme för improvisationer. Den som inte inser detta är naiv och känner inte till verkligheten.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till utskottets hemställan i denna del och avslag på reservation nr 2.

Anf. 21 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! På regeringssidan och inom dess stödparti är man i dag uppenbarligen inte blygsam i orden. Här fick vi nu höra att alla som vågade stå för den aktuella reservationen var naiva, och det upprepades ett antal gånger. För att citera framlidne statsminister Palme vill jag säga att man nog bör vara litet försiktig med orden.

Sören Lekberg kan rimligtvis inte ha rätt när han säger att regeringen skött allt detta på ett utomordentligt bra sätt. Sanningen är den, att efteråt vidtog regeringen, just på grund av erfarenheten av denna konflikt, som Bertil Fiskesjö så riktigt har påpekat, ganska rejäla förändringar på området. En del av ansvarsfördelningen mellan regeringen och arbetsgivarverket klarades

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*TCO-konflikten våren
1985*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*TCO-konflikten våren
1985*

upp. En särskild löneminister tillsattes, och det departement som tidigare hade hand om dessa frågor miste dem.

Det finns anledning att säga att det var i stort sett kloka och bra förändringar som regeringen vidtog. Regeringen gjorde detta helt enkelt därför att den insåg att den tidigare ordningen och handläggningen var klart otillfredsställande. Det är ingen hemlighet att det inte minst från den socialdemokratiska riksdagsgruppen riktades hård kritik mot handläggningen – denna kritik kom också till offentlighetens kännedom.

Herr talman! Denna reservation, som sannerligen är mild och skonsam i sin kritik och som även uttrycker uppskattning av de förändringar som har skett är – till skillnad från vad Sören Lekberg anser – väl värd ett kammarens bifall.

Anf. 22 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! I vad gäller naiviteten slår den nog tillbaka på regeringens oskuldsfulle försvarare Sören Lekberg. Personligen brukar jag undvika sådana epiteter, och nu returnerar jag bara hans egen karakteristik av motståndare.

Vi har kunnat se de förändringar som regeringen har gjort med anledning av att dessa frågor har väckts, och jag har uttryckt min uppskattning av detta. Om inte annat visar det att situationen inte var tillfredsställande tidigare, och det var bra att regeringen fick rycka upp sig.

Jag uppskattar Bengt K. Å. Johanssons uppriktiga och klara redovisning av denna fråga i utskottet. Det är alldeles uppenbart att det på grund av att ledningen av dessa ärenden flyttades från civildepartementet till finansdepartementet har blivit en annan ordning.

Sören Lekberg säger att regeringen lyckades mycket bra genom sitt inbopp. Tyckte finansminister Kjell-Olof Feldt också det? Vi lider ju fortfarande av sviterna av det oklara avtalet och dispyterna om innebörden av överhäng av alla möjliga slag.

Sören Lekberg säger vidare att vi skall akta oss för formalistisk kritik. Det är litet farligt att rikta den kritiken mot konstitutionsutskottet, som skall se på formerna. Det är en av våra viktigaste uppgifter att se till att de former – som det litet föraktfullt heter – dvs. de lagar och bestämmelser som gäller följs. Det är en av de uppgifter som vi är ålagda i regeringsformen.

I vad gäller stridsfrågan om huruvida Kjell-Olof Feldt var orienterad eller ej – han var på andra sidan jordklotet när det hela hände – ställde jag frågan direkt till Bengt K. Å. Johansson vid utskottsförhöret. Jag skall citera ur utskottets stenografiska protokoll:

”Bertil Fiskesjö: Han hade alltså givit klartecken för slutbudet med alla överhäng och annat som förekom?

Bengt K. Å. Johansson: Ansvar för det tog jag i styrelsen.

Bertil Fiskesjö: Jag är inte klar över innebörden av ditt svar. Hade Kjell-Olof Feldt godkänt detta?

Bengt K. Å. Johansson: Nej. Jag krävde inget sådant godkännande av honom.”

Det är alltså statsrådet Bengt K. Å. Johanssons vittnesmål, vilket såvitt jag förstår står emot Sören Lekbergs uppgifter. Jag förlitar mig mer på Bengt K. Å. Johansson, eftersom han var närmare inblandad i vad som faktiskt hände än Sören Lekberg.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Anf. 23 SÖREN LEKBERG (s):

Herr talman! Jag vågade påstå att reservanterna var naiva när de hängde upp sin reservation på enbart formalistiska skäl. I replikerna försöker de nu föra in nya omständigheter i frågan och blandar de olika förhandlingar som ägde rum om detta avtal.

Själva avtalet tillkom 1984, och 1985 handlade tvisten om en omförhandlingsklausul i avtalet. Det är den delen av frågan som vi här har diskuterat, liksom regeringens agerande i samband med att konflikten blev akut när förhandlingarna hade brutit samman och medlingsarbetet kört fast. Det är därför som jag anser att det är väl formalistiskt att anklaga regeringen för att den har tagit vissa initiativ och underlättat för medlingskommissionen i dess arbete.

När det gäller de organisatoriska förändringar som har genomförts inom regeringen under hösten 1985 vill jag bara erinra både Anders Björck och Bertil Fiskesjö om att de innebar att det gjordes ett avsteg från de principer som riksdagen beslutade om 1978. På förslag av det dåvarande statsrådet ansågs det att i styrelsen för arbetsgivarverket skulle ingå representanter för regeringskansliet. Den kopplingen har nu tagits bort, som en markering av avtalsverkets självständiga hållning och ansvar på detta område.

När jag lyssnar till denna litet formalistiska kritik av regeringens agerande i ett mycket kritiskt läge, kommer jag osökt att tänka på historien om brandchefen som i många år inte fick vara med om att släcka någon eld. Något år innan han skulle gå i pension kom larmet. Det brann på en bondgård långt ute på landet, och när brandchefen äntligen kom fram hade gårdens folk lyckats släcka elden. Där gick brandchefen bedrövad och nedslagen i askhögarna, och plötsligt rätade han på ryggen och utbrast: Den är fel släckt.

Anf. 24 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag har ingenting emot att statsministern eller regeringen är ute och släcker bränder. Sådant uppskattar vi mycket. Det är bara det att vad som skedde – och här rör det sig sannerligen inte om någon formalistisk kritik – kan leda till att man i stället för att släcka framtida bränder sätter eld på en rad besvärliga avtalsbrador. Det är detta vi har kritiserat.

Anf. 25 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet TCO-konflikten våren 1985 anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor.

Anf. 26 INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! När det gäller regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor så är vi eniga i utskottet, dvs. vi anser "det angeläget att arbetet med jämställdhetsfrågorna i regeringskansliet m. m. intensifieras". Anled-

*Regeringens åtgärder
beträffande jämställd-
hetsfrågor*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens åtgärder
beträffande jämställd-
hetsfrågor*

ningen till detta är bl. a. att den snedfördelning som finns när det gäller kvinnors och mäns medverkan i statliga utredningar och kommittéer i stort sett är oförändrad. Jag tycker inte att 0,6 % kan betecknas som en ökning för kvinnornas del.

Jag har sett igenom de senaste årens granskningsbetänkanden och kan konstatera att jämställdheten utgör en följetong med få variationer. Också förra året konstaterade nämligen ett enigt utskott att "i fråga om utnämningar av kvinnor på högre tjänster inom regeringskansliet vill utskottet ånyo understryka angelägenheten av kraftfulla insatser för att öka jämställdheten på detta område".

Även året dessförinnan var utskottet enigt om att "strävandena att öka kvinnornas deltagande i t. ex. kommitté- och utredningsarbetet måste fortsätta". Man betonade särskilt betydelsen av aktiva jämställdhetsåtgärder när det gäller regeringens eget kansli.

Konstitutionsutskottet följer således jämställdhetsfrågorna uppmärksam, men år efter år får utskottet konstatera att det inte händer särskilt mycket positivt i vad gäller tillsättningsärendena i regeringen.

1983 fick en arbetsgrupp i uppdrag av civilministern att utarbeta ett handlingsprogram för jämställdhetsfrågor i regeringskansliet. I juni 1984 överlämnades ett sådant förslag, vilket också redovisades i förra årets granskningsbetänkande. Karin Ahrland, som då företrädde folkpartiet i granskningsdebatten, kommenterade förslaget och tyckte att det var bra. Bl. a. föreslogs att det 1987/88 skulle finnas 50 % kvinnor i lönefältet F 21-23, 40 % kvinnor i lönefältet F 23-26 och 20 % kvinnor på chefslöneplanet exkl. statsråd och statssekreterare.

Karin Ahrland påtalade dock en stor brist, nämligen att förslaget då, alltså för ett år sedan, fortfarande var föremål för beredning i regeringskansliet. I år kan vi konstatera samma sak. Något beslut att anta handlingsprogrammet har ännu inte fattats. Det vittnar, tycker vi, om ett ointresse hos regeringen.

I årets betänkande kan vi notera att även om det finns förhållandevis många kvinnor bland de politiskt sakkunniga, så råder markanta skillnader mellan män och kvinnor i lönehänseende. Kvinnorna finns främst i de lägre löneskikten. Ett handlingsprogram vore alltså på sin plats.

Beträffande den procentuella fördelningen av kvinnor i de statliga kommittéerna, så har t. ex. andelen kvinnliga ordförande och ledamöter minskat sedan 1982, då socialdemokraterna tog över. Det är inte acceptabelt. De politiska partierna och andra organisationer som får nominera kandidater till kommittéer och statliga styrelser skall sedan 1981 ombedjas föreslå en företrädare för vartera könet. Men det är mycket osäkert vilken tyngd de enskilda departementen i praktiken har gett denna uppmaning. Det uteblivna resultatet tyder i alla händelser på att det krävs mer kraftfulla åtgärder.

Herr talman! Jag kan inte underlåta att påpeka att den socialdemokratiska regeringen efter valet 1982 valde att lägga ned den jämställdhetskommitté som den borgerliga regeringen på initiativ av folkpartiet tillsatte år 1976. I stället har man nu inrättat ett jämställdhetssekretariat inom arbetsmarknadsdepartementet. Dessutom tillsattes en delegation för jämställdhetsforskning och ett rådgivande organ där de politiska partierna och en rad organisationer ingår. En följd av denna förändring blev att jämställdhetskommitténs

utåtriktade arbete försvann. Sent omsider återupptogs utgivningen av dess informationsblad Jämsides. Men en rad andra opinionsbildande insatser har otvivelaktigt blivit lidande. Den parlamentariska förankringen har kraftigt försvagats, eftersom partierna nu inte engagerats i själva arbetet utan enbart i ett råd med få sammanträden och oklara arbetsuppgifter. Resultatet har blivit att jämställdhetsarbetet i regeringen har avstannat.

Vi i folkpartiet tycker att det därför finns skäl att på nytt ta upp frågan om jämställdhetsarbetets organisation. En parlamentarisk jämställdhetskommitté borde bl. a. få i uppgift att ansvara för centralt initierade jämställdhetsprojekt, opinionsbildning och annat utåtriktat arbete.

Inom parentes vill jag passa på att nämna den jämställdhetsvecka som arrangerades här i riksdagen i februari och som jag tycker var föredömligt arrangerad.

Folkpartiet föreslår i en partimotion om jämställdheten att den föreslagna kommittén får i uppdrag att även se över jämställdhetslagen i syfte att få en eventuell skärpning till stånd.

Vi vill vidare ifrågasätta om jämställdhetsfrågorna i framtiden bör handläggas inom arbetsmarknadsdepartementet. Eftersom dessa frågor är av övergripande karaktär borde ansvaret inte åvila något särskilt fackdepartement utan ett centralt organ, lämpligen statsrådsberedningen. På så sätt skulle organisatoriska förutsättningar skapas för att ge jämställdheten en mer framskjuten position i regeringens arbete.

Herr talman! Syftet med jämställdhetsarbetet är inte bara att skapa samma möjligheter för kvinnor som för män att nå de högre positionerna i samhället. Nej, jämställdhet innebär för folkpartiet att varje människa skall bedömas och få utvecklas efter sina personliga egenskaper, inte efter kön. Kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i hem, utbildning, yrkesliv och samhälle.

Till slut kan jag ändå inte – även om det är en exklusiv fråga – låta bli att uttrycka en viss besvikelse över att socialdemokraterna, trots att de har fått chansen två gånger under det senaste året, inte utsett fler kvinnliga statsråd i sina regeringar. Vi kvinnor behöver förebilder! Kanske Norge kan vara en förebild för de svenska regeringsbildarna i framtiden.

Anf. 27 MARGÓ INGWARDSSON (vpk):

Herr talman! Det kan kanske tyckas som om jämställdhetsfrågor på den nivå som granskas i detta betänkande främst skulle röra redan privilegierade kvinnor – privilegierade på så sätt att de redan uppnått en position i samhället. Det finns också de som fortfarande är av den meningen att det i olika utredningar inte har någon betydelse om det är en kvinna eller en man som representerar ett parti eller en organisation. De brukar hävda att det viktigaste ju i alla fall är om personen i fråga har kunskaper och erfarenhet som kommer arbetet till godo. Men kvinnor och män har genom den arbetsdelning som vi har i det här samhället olika kunskaper och erfarenheter. Den kvinnliga erfarenheten har hittills haft en alldeles för underordnad ställning. I statliga utredningar och styrelser grundläggs arbetet för vår framtid. Ja, jag vill faktiskt påstå att det i dessa utredningar finns en del av makten för att påverka framtiden, och därför har det en avgörande betydelse

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor

att det kvinnliga perspektivet får ökad möjlighet att göra sig gällande. Det skall givetvis få möjlighet att göra sig gällande i samma utsträckning som det manliga perspektivet.

Av de siffror som redovisats i betänkandet framgår att det knappast går fort att öka den kvinnliga representationen i statliga organ. Ett exempel: Av totalt förordnade 54 nya ordförande som utsågs i utredningar tillsatta 1985 var bara 2 kvinnor. Sedan 1981 skall regeringskansliet anmoda organisationer som skall nominera företrädare till en statlig utredning eller motsvarande att föreslå en företrädare av vartera könet – detta för att regeringen skall ha möjlighet att påverka fördelningen av kvinnor och män. Någon undersökning av hur rekommendationen efterföljts eller i vilken utsträckning den kunnat påverka sammansättningen har hittills inte gjorts. Vad som är anledningen till att frågan inte följts upp framgår inte av betänkandet. Har utskottets företrädare någon uppfattning om varför en utvärdering inte gjorts eller varför det nomineringsförfarande som infördes 1981 inte fått större effekt? Den kvinnliga representationen i utredningar har inte ens ökat med 1 % under den här tiden. Var har underlåtelseerna skett? Följer inte organisationerna statsrådets direktiv, eller är det statsråden som tar lätt på den nya ordningen?

Dessa frågor är av intresse vid bedömningen av om den nomineringsordning som infördes 1981 bör vara kvar i sin nuvarande form eller om den skall ändras och eventuellt upphöjas till lag liksom i Norge och Danmark. Där nomineringsförfarandet att alltid föreslå en man och en kvinna har antagits som lag har det gett effekt.

Under 1985 tillsatte regeringen en särskild utredare med uppgift att föreslå åtgärder för att öka den kvinnliga representationen i statliga organ och styrelser. I arbetet ingår att kartlägga den nuvarande kvinnorepresentationen. Detta är ett mycket bra initiativ som vi vill ge vårt fulla stöd. Men det vore bra om utredarens uppgifter kunde gälla att bara inte räkna kvinnor och män. Jag tror att det är nödvändigt att utrymme också ges för att granska villkoren för deltagande i politiskt arbete. Utan dessa kunskaper finns det risk för att inte ens bra förslag ger önskad effekt. Om vi inte känner till de särskilda villkor som råder i politiken och som framför allt gäller för att kvinnor skall kunna delta i det politiska arbetet, blir det ett slag i luften att t. ex. förespråka kvoter.

Jag vill instämma i Ingela Mårtenssons krav på att det behövs en översyn av organisationen av jämställdhetsarbetet på regeringsnivå. Ingela Mårtensson tog särskilt upp jämställdhetsrådet, som den socialdemokratiska regeringen tillsatte i stället för den tidigare kommittén. Det är i det rådet de politiska partierna har sin representation. Jag tror att det finns fog för den kritik som har riktats mot rådet, nämligen att det har förlorat en del av sin handlingskraft. Enligt de upplysningar jag har inhämtat verkar det som om rådet nu mera fungerar som ett slags informationskanal till de olika företrädarna där än som en handlingskraftig och pådrivande organisation. Precis som Ingela Mårtensson anser jag att det finns skäl att diskutera den frågan en gång till.

Avslutningsvis, herr talman, önskar jag en förklaring till att förslaget till handlingsprogram – det nämnde Ingela Mårtensson också – i jämställdhetsfrågor i regeringskansliet ännu inte har antagits; det har funnits i två år nu.

Jag undrar om det är ett uttryck för det som statsrådet Anita Gradin framfört i olika sammanhang, nämligen att det enligt hennes mening ibland är svårt att få gehör för jämställdheten hos hennes regeringskolleger.

Anf. 28 STURE THUN (s):

Herr talman! Som framgår av det betänkande vi nu behandlar är det tredje året i följd utskottet granskar regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor. Jag har konstaterat att de uttalanden utskottet tidigare gjort i sina granskningsbetänkanden har återopats i olika sammanhang.

I tidigare granskningsbetänkanden liksom i årets är det ett enligt utskott som står bakom vad som anförs. Jag tänker därför inte närmare kommentera betänkandet utan får hänvisa till utskottets utförliga redovisning.

Vad som framkommit vid utskottets arbete visar klart – det måste vi tillstå – att kvinnorepresentationen är dålig, ja, i vissa fall usel, i statliga organ.

För att göra något åt den rådande situationen har – vilket även redovisas i betänkandet – jämställdhetsministern tillsatt en särskild utredare.

Enligt uppgifter jag inhämtat håller utredaren nu på med en kartläggning av läget centralt och regionalt. En delrapport kommer att avlämnas under sommaren. Utredaren räknar med att slutbetänkandet kommer i slutet av detta år eller tidigt 1987.

Vi får nu avvakta utredningen. Jag hoppas att man i denna inte bara redovisar nuläget utan även visar på framkomliga vägar för att nå jämställdhet mellan män och kvinnor på det område utredningen omfattar.

Men jämställdheten får inte bara gälla den delen av arbetslivet – den måste gälla hela arbetsmarknaden. Ja, den måste omfatta hela samhället.

Vårt partis uppfattning i den här frågan framgår klart av statsminister Ingvar Carlssons regeringsförklaring. Låt mig citera: "Jämställdheten mellan kvinnor och män skall främjas. Kvinnornas ställning på arbetsmarknaden skall stärkas. Vi bör sträva efter att få fler kvinnor i offentliga styrelser och i ansvarig ställning i den offentliga förvaltningen." Det är en klar och koncis inställning, tycker jag.

Statsminister Olof Palmes sista regeringsförklaring innehöll detsamma i denna del.

Att uppnå jämställdhet mellan män och kvinnor är en målsättning som de flesta står bakom, men det är ett arbete på lång sikt.

Enligt min uppfattning håller regeringen på med ett målmedvetet arbete för att nå målsättningen, och detta arbete återspeglar klart socialdemokraternas inriktning i denna viktiga fråga.

Herr talman! Låt mig så något kommentera Ingela Mårtenssons inlägg. Hon säger att regeringen inte har gjort någonting och därmed visat ointresse för dessa frågor. Men tillsättandet av en särskild utredare och innehållet i regeringsförklaringen kring dessa frågor tycker jag visar att man är intresserad av dem.

Till Margó Ingvardsson vill jag säga att organisationerna har rekommenderats att nominera kandidater till olika utredningar. Sedan får naturligtvis organisationerna föreslå sina företrädare till dessa utredningar. Den särskilda utredare, som är tillsatt, kommer att se också på den frågan under sitt arbete.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens åtgärder
beträffande jämställd-
hetsfrågor*

Anf. 29 INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! Sture Thun kan inte riktigt förstå att jag tycker att regeringen visar ointresse i jämställdhetsfrågorna. Hur förklarar då Sture Thun att man inte har kunnat anta något handlingsprogram för jämställdhet, utan att den saken har fått vila i snart två år i avvaktan på beslut?

Anf. 30 MARGÓ INGVARSSON (vpk):

Herr talman! Sture Thun påpekar att den sedan 1981 gällande ordningen att organisationerna skall anmodas att föreslå två företrädare till kommittéer och utredningar, dvs. en man och en kvinna, bara är en rekommendation. Såvitt jag förstod av hans inlägg innebär det att vi därmed inte kunde förvänta oss så mycket. Men ett beslut om att införa en sådan här ordning har väl ändå till syfte att öka den kvinnliga representationen.

Nu har den här ordningen funnits i fem år, men den kvinnliga representationen har trots det inte ökat. Om man är intresserad av frågan, bör man väl ta reda på var felet ligger. Ger verkligen statsråden den här rekommendationen till organisationerna inför varje ny utnämning? Underlåter i så fall organisationerna att följa den? Eller glömmar kanske också statsråden bort att den här nya ordningen skall gälla? Jag tycker det borde finnas ett intresse av att ta reda på de verkliga orsakerna till att den här ordningen inte har fungerat.

Jag är mycket förvånad över att inte något departement – det är väl närmast civildepartementet som haft dessa frågor under sitt ansvarsområde – inte ens har föreslagit en utvärdering av verksamheten. Om kvinnor skall få representation i kommittéer och utredningar i förhållande till sitt antal, innebär det faktiskt att för varje ny kvinna som erövrar en post måste en man stå tillbaka. Det är möjligt att det är där motståndet finns.

Anf. 31 STURE THUN (s):

Herr talman! Det här jämställdhetsarbetet, Ingela Mårtensson, sker ju inte helt plötsligt, utan det är ett arbete på lång sikt. Jag förväntar mig att regeringen utarbetar ett handlingsprogram, men jag är införstådd med att det tar litet tid att göra det.

I mitt förra inlägg sade jag till Margó Ingvardsson att den särskilda utredare som regeringen har tillsatt skall behandla de frågor som hon efterlyser. Först därefter kan vi få reda på var felet ligger. Dessförinnan kan vi inget säga. I varje fall går det inte att anklaga regeringen för bristande intresse. Vi har således inte i dag underlag för att säga om bristerna är att hänföra till regeringskansliet eller om de finns hos organisationerna. Det får vi veta när utredaren framlägger sitt betänkande.

Anf. 32 INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! Att jämställdhetsarbetet är ett arbete på lång sikt är vi väl alla medvetna om. Men att det skall behöva ta över två år innan man beslutar sig för att anta ett program, som ändå finns framme som förslag, kan jag inte förstå.

Anf. 33 MARGÓ INGVARSSON (vpk):

Herr talman! Sture Thun tycker inte att det finns skäl att anklaga regeringen för några brister när det gäller hur den nya nomineringsordningen har tillämpats. Det är möjligt att Sture Thun och jag har litet olika förväntningar och krav på hur snabbt jämställdhetsarbetet skall gå, men nog tycker jag att fem år, när det inte har hänt någonting, är tillräckligt skäl för att framföra en viss kritik till regeringen för hur den har handlagt frågan om att öka den kvinnliga representationen i statliga utredningar och organisationer.

Anf. 34 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Regeringens åtgärder beträffande jämställdhetsfrågor anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Regeringens handläggning av datafrågor.

Anf. 35 GUNNAR HÖKMARK (m):

Herr talman! De granskningsärenden som vi nu har att diskutera visar på regeringens likgiltighet för behovet av att skydda den enskildes integritet. Trots att regeringens företrädare ofta talar om det angelägna i att skydda den enskildes integritet, visar detta granskningsärende att man gör de frågeställningar som berör integriteten till enbart en avvägning, där regeringens eget tyckande oftast får dominera till förmån för myndigheter och till nackdel för den enskildes integritet och – vilket är viktigt att slå fast i detta granskningsärende – till nackdel för den auktoritet som datainspektionen enligt datalagen förutsätts ha för att datalagen skall vara det skydd för den enskildes integritet som är dess avsikt.

Herr talman! Konstitutionsutskottet har särskilt ansvar för att regeringen genom sitt agerande inte går den enskildes integritet för när. Årets granskning visar dess värre att regeringen på ett antal punkter inte tar integritetsproblemen på allvar. Det finns i dag en utbredd oro hos svenska folket för de möjligheter till insyn och kontroll som myndigheternas omfattande dataregistrering ger. Vi ser också inom ett stort antal områden att människors förtroende för myndigheters sätt att hantera insamlade uppgifter har blivit svagare. Och vi vet – Metropolitdebatten har visat detta – att det finns en olust över det sätt på vilket uppgifter om enskilda lämnas ut och flyter runt, utan att den enskilde känner till var uppgifterna finns, vilka uppgifter det är och utan att de själva kan bestämma över vart uppgifterna tar vägen.

Datalagen är till för att människors integritet skall skyddas inför detta och för att de med förtroende skall kunna lämna uppgifter, liksom den är till för att skydda den enskilde från otillbörligt intrång i integriteten. Och i datalagen förutsätts datainspektionen vara den som företräder de registrerades uppfattning och intressen. Det förutsätts vidare att datainspektionens kompetens och inställning skall tillmätas stor vikt, både vid inrättande av statsmaktsregister och vid prövning av besvärärenden.

Herr talman! Antalet besvärärenden där regeringen gått emot eller ändrat datainspektionens beslut är så stort att man knappast kan påstå att regeringen har tillmätt datainspektionens beslut något större värde. Knappt någon annan myndighet har så ofta blivit överkörd av regeringen som

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens handläggning av datafrågor

datainspektionen. Under 1985 var det endast i en minoritet av fallen som regeringen gick på datainspektionens linje.

En konsekvens av detta har varit att ett flertal ledande befattningshavare inom datainspektionen har resignerat och sökt sig andra verksamheter. En annan konsekvens är att praxis gradvis har urholkats till nackdel för skyddet av den enskildes integritet. En tredje konsekvens är att datainspektionens förtroende bland allmänheten och förmågan att företräda den enskilde kan ha försvagats. Detta, herr talman, är regeringens ansvar.

Det finns framför allt fem besvärssärenden bland dem som har granskats som förtjänar att lyftas fram i denna debatt och som också återfinns i den borgerliga reservationen.

I det ärende som avsåg Metallindustriarbetareförbundets ansökan om att få samköra sitt medlemsregister med trafiksäkerhetsverkets centrala bilregister och ett personregister fört av försäkringsbolaget Folksam gjorde regeringen en annan tolkning av vad som är otillbörligt intrång i den enskildes integritet och ändrade datainspektionens beslut, vilket kraftigt försvagade den enskildes möjlighet att själv avgöra om han ville vara med i registret. Den socialdemokratiska regeringen gick därmed det socialdemokratiska Metallindustriarbetareförbundet till mötes i frågan om att det skulle få samköra sitt medlemsregister med det s-märkta försäkringsbolaget Folskams personregister. Detta är i sig anmärkningsvärt.

Herr talman! I ett annat fall ändrade regeringen datainspektionens beslut angående statistiska centralbyråns utbildningsregister. Datainspektionens beslut innebar att registerutdrag skulle lämnas till alla registrerade. Regeringen ansåg att det från integritetssynpunkt var tillräckligt att information om registret fördes ut via massmedia. Därmed berövades den enskilde möjligheten att kontrollera om uppgifterna var korrekta samtidigt som han berövades den direkta information som annonser i tidningar aldrig kan ersätta.

I ytterligare ett fall gjorde regeringen en annan integritetsbedömning än datainspektionen, nämligen när man tillät länsstyrelsen i Stockholms län att försälja personuppgifter ur sitt personregister. Helt lakoniskt sade regeringen att något otillbörligt intrång inte hade uppkommit, varför man upphävde datainspektionens föreskrift. Därmed bortsåg man från de risker för otillbörligt integritetsintrång som datainspektionen ansåg fanns och som datainspektionen har till uppgift att skydda de registrerade för.

I ett annat av de granskade ärendena har regeringen genom att ändra datainspektionens beslut gett begreppet registeransvarig ett annat innehåll än vad datalagen avser. I ännu ett fall, nämligen i fråga om lantmäteriverkets ortsprisregister, har regeringen i strid med datainspektionen tillåtit att ändamålet för ett register utvidgas på ett sätt som innebär ytterligare spridning av personuppgifter, en spridning som de registrerade knappast kan ha någon insyn i eller kännedom om. Regeringen har i dessa ärenden gjort en annan bedömning än datainspektionen av vad skyddet av den enskildes integritet kräver.

Herr talman! Det anmärkningsvärda med dessa fall är, förutom att man har tagit liten hänsyn till datainspektionens beslut, att man i själva verket har tagit på sig datainspektionens roll genom att regeringen gjort de bedömning-

ar av vad den enskildes integritet kräver som datalagen förutsätter att datainspektionen skall göra. Regeringen har helt enkelt låtit sin bedömning av den enskildes integritet gå före datainspektionens. Regeringen har i dessa fall inte ändrat datainspektionens beslut genom att värdera andra faktorer än integriteten som särskilda eller synnerliga skäl för att tillåta intrång i integriteten. I stället har man genom att i praktiken säga sig företräda de registrerade bättre än datainspektionen försvagat de registrerades skydd. Det är inte underligt att den förre generaldirektören Jan Freese m. fl. inom datainspektionens ledning tröttnade.

Genom sitt agerande har regeringen gjort integritetsfrågan till en allmän avvägningsfråga, baserad på tyckande snarare än på den rättsliga prövning som datalagen förutsätter. Därmed har regeringen också försvagat datalagen och skyddet av den enskildes integritet.

Herr talman! Regeringens ointresse för integriteten och för datalagen har kommit till uttryck på andra sätt än de som jag nu har refererat.

Trots påstötningar från datainspektionen har ett flertal departement inte ansökt om licens för sina personregister, fastän de enligt datalagen helt klart är registeransvariga. Trots påstötningar har det heller inte tagits några initiativ från regeringskansliet för att åtgärda detta. Detta är nonchalans mot datalagen.

Samma ointresse för integriteten kommer till uttryck i regeringens utseende av datainspektionens styrelse. Trots att behovet av tekniskt kunnande i datateknik och informationsbehandling ökat radikalt sedan datainspektionens tillkomst, finns det nu för första gången inte längre någon ledamot av datainspektionens styrelse som sitter där i kraft av en sådan kompetens. Trots att det anges i förarbetena till datalagen hur inspektionens styrelse skall vara sammansatt har regeringen tagit bort den tekniska kompetens som funnits där sedan inspektionens tillkomst. Därigenom har man försvagat inspektionens kompetens och dess förmåga att skydda den enskildes integritet. Också detta faller på regeringens ansvar.

Herr talman! Det ointresse för den enskildes integritet som regeringen i dag visar på många olika sätt har, i ett antal av de fall som konstitutionsutskottet granskat, lett till att regeringen försummat att leva upp till de krav som datalagen ställer. Därför yrkar jag bifall till de gemensamma borgerliga reservationerna 3 och 4.

Under detta anförande övertog andre vice talmannen ledningen av kammarrens förhandlingar.

Anf. 36 MARGITTA EDGREN (fp):

Herr talman! Thomas Osvald, en av de tjänstemän som har valt att sluta på datainspektionen under de senaste åren, sade i en intervju i en tidning i samband med att han slutade: "Från politikerhåll talas om att man måste göra avvägningar mellan den enskilde individen och det allmänna. Men när jag tänker efter kan jag inte påminna mig ett enda tillfälle där det allmänna verkligen har fått vika för den enskilde. Det är alltid den enskilde som får stryka på foten."

När jag frågade Jan Freese under utfrågningen i konstitutionsutskottet om

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

han håller med Osvald i detta, så han att det väl är att hårdra, men att han framför sig såg hur den tekniska utvecklingen skapar problem – om inte integritetsaspekterna beaktas tillräckligt. Det är väl mänskligt att hårdra, om man upplever besvikelse över att ens visioner inte stämmer med den krassa verkligheten.

Det finns flera intervjuer från tidigare ledande tjänstemän, som uttrycker samma besvikelse som Osvald över skillnaden mellan teorierna om den enskilda människans integritet och det praktiska hanterandet och bevakning-
en av densamma i verkligheten.

Folkpartiet var en mycket aktiv tillskyndare av både datalagen och datainspektionen, och vi ser dessa två begrepp som de viktigaste delarna i möjligheterna att värna den enskilda människans integritet.

Datalagen är en ramlag. Denna ramlag skulle med ökade erfarenheter av datoriseringens möjligheter och begränsningar och olika kontakter med allmänheten fyllas med innehåll av datainspektionen via föreskrifter, anvisningar, råd, informationer och kontroller.

Under 1970-talet rosades datainspektionen, och dess beslut ifrågasattes sällan. Nu på 1980-talet har detta förhållande märkbart förändrats, besvär över beslut har i högre grad bifallits av regeringen. Det är sant att antalet besvär i förhållande till antalet ärenden inte är överväldigande stort, men de beslut som rivits upp har ofta varit av principiell betydelse. Detta borde väl också vpk kunna hålla med om, men man har i stället intagit en låg profil genom att lägga ett särskilt yttrande.

Från vissa håll har under senare år bedrivits formliga hetskampanjer mot inspektionen, vilket skulle ha varit politiskt omöjligt på 1970-talet. Är det så att integritetsbevakning inte är lika viktig nu som tidigare eller utgör skyddet av den enskilda människans integritet hinder för andra viktiga verksamheter – viktiga då tolkat enligt vissa synsätt? Har integriteten visat sig vara besvärlig att hantera när det verkligen gäller? Har Thomas Osvald alltså rätt? När man kommer till ett vägska, där man måste avstå från vissa åtgärder, eftersom dessa skapar risk för integritetskränkningar, viker sig då politiker trots alla vackra ord? Är det först nu på 1980-talet som man har insett att skyddet av den enskildes integritet kostar pengar och att det är bra mycket besvärligare och omständligare att värna den enskildes integritet än man någonsin anade?

Fortfarande har – och det är mycket viktigt – datainspektionen allmänhetens förtroende i hög grad. Människor i allmänhet uppfattar inspektionen som sitt värn i samhällets ökande datorisering. I utfrågningen av Jan Freese sade han att "gapet har vuxit mellan allmänhetens inställning och den praxis som har utvecklats". Det är inte bra, för självfallet är det så att varje gång regeringen ändrar på datainspektionens beslut så anpassar inspektionen sin praxis. Dvs. på så sätt sänks integritetsströskeln steg för steg, och relativt obemärkt i varje enskilt steg.

Men samtidigt håller människor i allmänhet på att lära sig mer och mer om datorisering, dvs. datamognaden ökar, och därmed ökar också kraven på datainspektionen. Blir det gap som Freese talade om alltför stort, rubbas förtroendet i grunden. Det kan innebära att risken ökar för bl. a. medvetet felaktiga uppgifter från allmänheten till olika register, som den enskildes sätt

att själv skydda sin integritet. Vi har redan en sårbarhetssituation i Sverige som är nästan kuslig.

Herr talman! Med detta som utgångspunkt för årets granskning vill folkpartiet betona att vi ser det som mycket viktigt att inspektionens auktoritet och tyngd som integritetens bevakare och banerförare inte urholkas.

Det är få myndigheter förunnat att ha ett brett folkligt stöd, och därför är det extra viktigt att politiker inte dribblar bort det stödet på olika sätt utan inser att det ofta handlar om handlingar med symbolisk betydelse. Vid besvär där förutsättningarna ändrats borde t.ex. inspektionen alltid själv få möjlighet att ta ny ställning och därmed själv ändra sitt beslut. Är förutsättningarna i ett visst ärende ändrade, så är det ju i praktiken ett nytt ärende, inte ett gammalt ärende där regeringen kör över datainspektionen när den bifaller besvären. Skillnaden kan tyckas hårfin för den som står utanför, men den är en viktig symbolisk signal för dem som arbetar med frågorna och för andra myndigheter som är beroende av regeringens signaler.

Ett annat exempel är att den allmänna kommunikationen mellan justitiedepartementet och datainspektionen har varit dålig. När inspektionen ber om stöd av departementet för att få andra myndigheter att anmäla register, utse registeransvariga och lösa licenser, så händer ingenting. Detta är då en symbolhandling, menar jag. Departementet har i realiteten sagt – genom att inte svara någorlunda snabbt – att datainspektionen inte är något viktigt organ och att man inte behöver bry sig om vad den säger. Självklart står detta inte i någon instruktion, utan det är ett exempel på intuitivt vetande som blixtnsnabbt sprider sig genom en organisation.

Samma andas barn är det fråga om då regeringen upphäver inspektionens föreskrifter i ärendet om av länsstyrelsen i Stockholms län förda register och den av datainspektionen enligt datalagen bedömda *risk*en för otillbörligt intrång – kontra regeringens bedömning att integritetsintrång inte skulle ha uppkommit – när man kommit in på försäljning av uppgifter ur registret.

Datainspektionen har tre huvuduppgifter:

- att utfärda licenser till registeransvariga och då pröva och utöva tillsyn enligt datalagen, kreditupplysningslagen och inkassolagen,
- att ge råd och upplysningar till enskilda människor, organisationer, myndigheter och företag när det gäller databehandling av personuppgifter om rättigheter och skyldigheter enligt de tre styrande lagarna, samt
- att ta hand om enskilda människors klagomål, bl. a. när de upplever sig kränkta i sin integritet.

Herr talman! När riksdagen tillsatte datainspektionen beslutade man också att en ledamot med teknisk datakompetens skulle ingå i den. Just nu finns ingen ledamot med teknisk kompetens, dvs. ingen som i första hand kan teknikens möjligheter och begränsningar – och det i ett läge när den tekniska utvecklingen ständigt öppnar nya frågeställningar och fler och fler vill använda tekniken. Däremot har flera ledamöter allmänna dataerfarenheter och är väl insatta i datorers användning. Det gäller alltså inte bara LO:s representant, som majoriteten säger, utan även TCO:s och Sveriges industriförbunds m. fl.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens handläggning av datafrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Folkpartiet anser att det är en klar försvagning av inspektionen att en ledamot med teknisk kompetens saknas.

Herr talman! Med det sagda yrkar jag bifall till de borgerliga reservationerna 3 och 4.

Anf. 37 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! I samband med granskningen av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning har konstitutionsutskottet vid ett par tillfällen tidigare granskat dataärendena särskilt. Vid de tidigare tillfällena har viss kritik riktats mot regeringen. Så sker också i år.

I sammanfattning kan man beskriva de väsentligaste punkterna i datalagen enligt följande. ADB-baserade personregister får inrättas och föras endast av den som har anmält sig hos datainspektionen och fått bevis om detta av inspektionen, s. k. licens. Utöver licens behövs tillstånd dels för samkörning, dels om personregistret skall innehålla särskilt känsliga uppgifter eller innehålla uppgifter om personer utan att det finns någon naturlig anknytning mellan dessa personer och den som för registret. Personregister skall inrättas och föras på sådant sätt att inte otillbörligt intrång i registrerades personliga integritet uppkommer. För varje tillståndspliktigt register skall datainspektionen fastställa ändamål med registret samt meddela de övriga föreskrifter som behövs för att skydda den personliga integriteten.

I samband med årets granskningsarbete har utskottet i enighet konstaterat att det föreligger brister i regeringens handläggning när det gäller att anmäla personregister till datainspektionen. Detta måste undanröjas, och justitieministern har inför utskottet erkänt att läget måste förbättras. Enligt det särskilda yttrande som finns fogat till betänkandet konstaterar vi att det är otillfredsställande att vissa departement inte fullgjort sina skyldigheter. Den översyn som utskottet pekar på att justitieministern aviserat får inte gälla de grundläggande reglerna i datalagen, nämligen att den för vars räkning ett register förs, om han förfogar över registret, är registeransvarig och skall skaffa licens för registret.

När det gäller personregister i övrigt som varit föremål för regeringens prövning besvärsvägen, hänvisar jag till den förteckning som finns i betänkandet. I en reservation har de icke-socialistiska partierna gemensamt tagit upp vissa ärenden där det finns anledning att kritisera regeringens handläggning. Gemensamt för alla dessa är att de går emot en tolkning av datalagens bestämmelser så som jag inledningsvis refererat dem. Det måste givetvis finnas ett utrymme för en tolkning från regeringens sida, men den bedömning vi gjort innebär att regeringens bedömning inte står i överensstämmelse med vad vi anser vara ett bra skydd för den personliga integriteten. Vårt synsätt står dessutom i full överensstämmelse med datainspektionens uppfattning.

I fallet med Svenska metallindustriarbetareförbundet gällde det ett register där det saknas naturlig anknytning mellan registret och de registrerade. Datainspektionen beslöt att samtycke till registrering skulle inhämtas, men regeringen ansåg att det räckte med information. I fallet med SCB:s utbildningsregister rädde också delade meningar om informationsskyldighe-

ten. Där valde regeringen vägen med annonsering i stället för underrättelse till var och en.

I fallet med länsstyrelsen i Stockholm har regeringen motiverat sin bedömning med att det inte har varit några problem. Datainspektionen skall enligt datalagen inte göra någon bedömning av det historiska utan beakta de registrerades inställning och ge tillstånd, om risk för otillbörligt intrång i den personliga integriteten inte föreligger.

I fallet med ett hyresregister fört av en revisionsbyrå har regeringen på ett oacceptabelt sätt luckrat upp registeransvarighetsbegreppet. Vid utfrågningen av representanter för datainspektionen klargjordes att detta var ett så gravt avsteg från gällande regler att det inte ens kan bli praxisbildande.

Fallet med lantmäteriverkets ortsprisregister, slutligen, innebär en utvidgning av ändamålet med ett register. Ärendet gäller ett s. k. statsmaktsregister.

För att återgå till datalagens bestämmelser vill jag här peka på vad som gäller för de s. k. statsmaktsregistren. Undantagna från tillståndsplikt är de register som beslutas av regering och riksdag. Sådant beslut förutsätter yttrande från datainspektionen. Statsmakterna eller inspektionen skall dock alltid meddela de föreskrifter som behövs även för sådana register.

I några av de besvärärenden som vi granskat är det fråga om delade meningar om de föreskrifter som skall utfärdas även för statsmaktsregistren. När det gäller regeringens handlande i övrigt i samband med inrättande av nya register är utskottet samstämmigt i sin kritik av regeringen. Det skall finnas ett klart beslutsunderlag, datainspektionen skall yttra sig och därvid ges tid för en saklig prövning av förslaget, och i de fall där det är fråga om utvidgning av ett register måste noga övervägas om det är en så väsentlig förändring att datainspektionen behöver yttra sig.

Herr talman! Från centerpartiets sida har vi alltsedan datalagens tillkomst hävdat den personliga integriteten och framhållit att datainspektionens beslut och verksamhet skall tillmätas avgörande betydelse. Skälet till detta är att det inom inspektionen har byggts upp en betydande erfarenhet och kompetens. När det gäller förändringar i datalagen har vi föreslagit begränsning av personnummeranvändningen, restriktivitet när det gäller samkörningar, att uppgifter insamlade för ett ändamål inte skall användas för andra ändamål, m. m., allt i syfte att värna den enskildes integritet i datasamhället.

Skiljaktigheterna kan tyckas små i de ärenden som vi här granskat, men den allmänna bild som framträtt genom åren är att socialdemokraterna tagit större hänsyn till andra faktorer än den personliga integriteten hos de enskilda. Vi i centerpartiet tycker att det är en olycklig utveckling, i synnerhet som informationsmängderna hela tiden ökar och möjligheten att sammanställa alltmer ingående uppgifter om den enskilde blir allt större.

Den främsta uppgiften för oss är att skydda den enskilde från otillbörligt intrång i den personliga integriteten.

Med detta, herr talman, ber jag att få yrka bifall till reservationerna nr 3 och 4.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Regeringens handläggning av datafrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Anf. 38 KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! I Sverige går utvecklingen på dataområdet svindlande fort. Det är därför inte så konstigt att intresset för datapolitik, särskilt för integritetsfrågorna, har ökat i alla läger, kanske främst hos allmänheten och i massmedia.

Mot denna bakgrund är det också naturligt att riksdagens konstitutionsutskott granskar regeringens handläggning av datafrågor. Regeringen är ju sista instans vid prövningen av de beslut som fattats i datainspektionen och som överklagas. Årets granskning kan väl sägas vara en direkt uppföljning av den som konstitutionsutskottet gjorde och redovisade i sitt betänkande 1983/84:30. Jag utgår ifrån att konstitutionsutskottet med viss regelbundenhet även framgent kommer att granska regeringens handläggning av datafrågorna. Det är en viktig uppgift som utskottet har på den här punkten.

Datapolitiken berör grundläggande demokratiska frihets- och rättighetsproblem. Dessa frågor har en dignitet som gör att man måste sträva efter så breda lösningar som möjligt. Det kan inte vara särskilt eftersträvänsvärt att med några få rösters övervikt i riksdagen trumfa igenom djupgående förändringar i datalagen. Politiker, representanter för massmedia och andra opinionsbildare som deltar i den datapolitiska debatten bär ett tungt ansvar för att grundläggande demokratiska värden inte kommer i kläm. Tyvärr finns de som alltför lätt faller för frestelsen att försöka vinna politiska fördelar genom att underblåsa den oro som finns hos många människor inför en ny teknik.

I stället för att bara måla skräckvisioner av datasamhället borde vi i Sverige mera tala om hur vi skall använda den nya tekniken och skapa "det goda datasamhället". Vi måste då mycket mera konkret än vi hittills gjort diskutera datalagens innehåll och den roll som datainspektionen skall spela i ett datoriserat samhälle.

Utgångspunkten för en sådan diskussion bör enligt min mening vara att all datorisering i samhället skall ske under demokratiska former. Myndigheters insamlande av personuppgifter med datateknikens hjälp får inte tränga tillbaka den enskildes rätt till integritet. I "det goda datasamhället" skall det finnas tydliga gränser för myndigheternas insyn i enskilda människors liv. Datateknikens användning för samkörning och kontroll måste därför utformas med full respekt för den enskildes integritet.

Men i ett demokratiskt samhälle måste det finnas livsrum för en fri forskning. Den får inte censureras, för då skakar demokratin i sina grundvalar. Det kan knappast vara ett allmänt eller ligga i någons intresse att den framtida datapolitiken utformas så, att den försvårar seriös forskning till gagn för enskilda och det stora folkflertalet. Det är också viktigt att de rättigheter och skyldigheter som lagts fast genom statsmakternas beslut tillkommer var och en i enlighet med dessa beslut. Hela tiden är det därför fråga om att göra förnuftiga avvägningar mellan samhällets och den enskildes intressen.

Jag medger att detta ofta är en svår avvägning. Intressena kan vid ett första påseende förefalla motstridiga. Men egentligen behöver det inte vara någon motsättning mellan samhällets krav och den enskildes intressen. Från båda håll är det ju fråga om att tillgodose de enskilda medborgarnas berättigade

anspråk på en rättvis fördelning av rättigheter och skyldigheter och ett gott skydd för privatliv och familjeliv.

Det är bl. a. dessa avvägningsproblem som utskottets granskning av regeringens handläggning av datafrågor handlar om och som gör att regeringen ibland inom ramen för datalagens bestämmelser kommer till andra slutsatser än datainspektionen. Detta är helt i sin ordning – jag skall återkomma på den punkten längre fram i mitt anförande.

Jag vill i det sammanhanget säga beträffande de påståenden som Thomas Osvald gjort och som Margitta Edgren läste upp att Osvald enligt min mening ser litet för enkelt på problemen. Jag tycker, precis som Jan Freese antydde, att Osvald har fel på den här punkten.

Debatten om integritetsfrågorna hamnar ofta mycket snett. Många – t. o. m. bland ledamöterna i vår upplysta riksdag – tycks tro att hotet mot den personliga integriteten ensidigt finns att söka hos myndigheternas uppgiftssamling. Så är emellertid inte fallet, vilket är viktigt att slå fast.

Det är inte bara myndigheter som lagrar uppgifter om enskildas personliga angelägenheter. Sådana uppgifter finns och kommer i ökad utsträckning att finnas också i företagens datasystem.

Som exempel kan nämnas kreditupplysningsföretagen, som har ingående information om i stort sett alla svenskar. Vidare kan nämnas reklamföretag, som i dag väljer ut reklammottagare via dataregister. Det blir tekniskt möjligt att kartlägga och registrera olika individers konsumtionsprofil för att steg för steg förfina den riktade marknadsföringen. Får systemet utvecklas okontrollerat, och det vill tydligen riksdagsman Hökmark, så skapas tekniska möjligheter att bl. a. kartlägga när och var en person tankar sin bil, vad han handlar på bensinstationen, vilket hotell han tar in på, vilka telefonsamtal han ringer, när på dygnet han tar ut pengar från bankautomaten och var i staden eller kommunen som det sker. I proposition 1984/85:220, som nyligen har antagits av riksdagen, markerar regeringen med skärpa att man följer denna utveckling med största uppmärksamhet. Det är bra och känns tryggt.

Som ett av de första länderna i världen fick Sverige sin datalag 1973. Samtidigt inrättades datainspektionen, som i kraft av datalagen skall värna om medborgarnas personliga integritet. Trots att lagen inte har många år på nacken har den genomgått många förändringar. Det sammanhänger naturligtvis med den snabba tekniska utvecklingen på dataområdet.

Datalagen ändrades senast 1982. Syftet med ändringarna var då huvudsakligen att rationalisera verksamheten vid datainspektionen. Inspektionen skulle ges möjligheter att mera koncentrera sina resurser på särskilt integritetskänsliga register och få mera tid över för de viktiga tillsynsfrågorna. Sett utifrån detta perspektiv blev 1982 års ändringar av datalagen närmast en flopp. Svårigheterna att tillämpa lagen från 1982 är också en negativ faktor i sammanhanget. Vad som faller innanför och utanför det tillståndspliktiga området är ibland svårt att avgöra. Det finns således vissa s. k. grå zoner på detta område. Vi har i utskottets betänkande ytterligare pekat på några oklarheter, som nu kommer att rättas till.

Datalagstiftningskommitténs (DALK) misslyckade försök att vinna en bred uppslutning kring omfattande förändringar i datalagen innebar otvivel-

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens handläggning av datafrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

aktigt en tempoförlust för svensk datalagstiftning. Förhoppningsvis kan data- och offentlighetskommittén motverka detta. Det förutsätter då att man arbetar snabbt och effektivt och att det inom kommittén finns en uppriktig vilja att skapa breda lösningar.

Att DALK inte kunde åstadkomma en bred enighet om genomgripande ändringar i datalagen betyder inte att arbetet där varit bortkastat. Kommitténs tankegångar finns utförligt redovisade och kan tas till vara vid en eventuell överbearbetning av nuvarande datalag.

Arbetet inom DALK visade att det är fullt möjligt att, med förstärkt integritetsskydd, ersätta den förhandsprövning genom tillstånd med motsvarande förhållningsregler riktade mot den registeransvarige i lagen. Därmed skulle man helt eller delvis kunna befria datainspektionen från mycket av den betungande tillståndsprövning som nu alltför hårt belastar myndigheten. Med en förändring av datalagen i denna riktning skulle datainspektionen med oförändrad personalstyrka kunna effektivisera tillsynen och förstärka integritetsskyddet. Det är min bestämda övertygelse.

I utskottets granskningsarbete har vi, som jag tidigare nämnt, kunnat påvisa vissa förhållanden beträffande registeransvaret som bör förbättras. Skilda uppfattningar tycks råda beträffande registeransvaret i visst fall både i regeringskansliet och vid vissa myndigheter. Det är naturligtvis otillfredsställande. Reglerna skall vara utformade så att det inte behöver uppstå delade meningar om registeransvaret.

Vi konstaterar därför med tillfredsställelse att man inom justitiedepartementet överväger förtydliganden eller ändringar i reglerna i detta avseende.

När det gäller inrättande av statsmaktsregister framhåller utskottet vikten av att detta klart kommer till uttryck i propositioner och i andra sammanhang, så att oklarheter därom ej behöver uppstå.

Utskottet konstaterar också att yttrande från datainspektionen kan erfordras när ändringar sker i ett redan inrättat statsmaktsregister. Även i s. k. tveksamma fall bör datainspektionen, anser utskottet, ges tillfälle att yttra sig.

Två borgerliga reservationer har fogats till utskottets granskning av regeringens handläggning av datafrågor. Vid en noggrann genomläsning av reservation nr 3, angående regeringens behandling av besvärssärenden, kan man konstatera att reservationen är mycket svagt underbyggd. Reservanterna hävdar att regeringen i anmärkningsvärt stor omfattning fattat beslut som avviker från datainspektionens beslut och att detta skulle undergräva datainspektionens trovärdighet.

Det är 16 besvärssärenden som bildar underlaget för utskottets granskning. En genomgång av dessa visar att det i de flesta fall endast är gradskillnader mellan regeringens och datainspektionens bedömningar. Granskningsmaterialet ger inte något som helst stöd för uppfattningen att regeringen i någon större omfattning knäppt datainspektionen på näsan.

Datainspektionen avgör varje år 2 000 tillståndsärenden enligt datalagen. Från 1973 till 1985 har endast 109 blivit besvärssärenden. Av dessa har mindre än hälften helt eller delvis gått datainspektionen emot. Att det skulle rubba datainspektionens auktoritet och trovärdighet är rent ut sagt nonsens.

Att regeringsbesluten i ca 25 % av fallen gått datainspektionen emot ligger

i sakens natur. Av förarbetena till datalagen framgår det ju klart och tydligt att regeringen skall kunna ha en något mer övergripande bedömning än den som myndigheten gör. Det innebär inte på något sätt – som Gunnar Hökmark försökte antyda i sitt inledningsanförande – att regeringen övertagit datainspektionens uppgifter. Regeringen har enligt datalagen skyldighet att överpröva datainspektionens beslut som blir föremål för besvär. Så enkelt är det.

Med dessa fakta för ögonen kan man säga att reservationen faller platt till marken.

Reservation nr 4, som avser sammansättningen av datainspektionens styrelse, är om möjligt ännu sämre underbyggd. Reservanterna hävdar att datainspektionens styrelse inte har den sammansättning som förutsatts i förarbetena till datalagen.

Detta påstående är fullständigt felaktigt. Till Margitta Edgren vill jag säga: Läs utskottets handlingar! I datainspektionens styrelse finns all den sakkunskap i datateknik och informationsbehandling som förutsatts i förarbetena till datalagen.

Jag vill, herr talman, till sist yrka avslag på reservationerna 3 och 4 och bifall till utskottets hemställan.

Anf. 39 GUNNAR HÖKMARK (m) replik:

Herr talman! Det anförande Kurt Ove Johansson höll var i mångt och mycket en uppfordran till en allmän datapolitisk debatt och till en mindre del ett inlägg i den granskningsdebatt som vi nu har att föra. Det är några saker som jag mycket kort skulle vilja kommentera.

Först och främst sade Kurt Ove Johansson att om systemet får utvecklas så som jag för min del vill, så vet man inte var man hamnar. Jag kan inte riktigt förstå vad han menar, för vad vi från moderat håll och över huvud taget från borgerligt håll i varje enskild fråga har hävdad är att det måste skapas ett starkare skydd för den enskildes integritet, oavsett om det gäller den privata sidan eller den offentliga sidan. Det förhåller sig även så att i varje enskild fråga, där Kurt Ove Johansson och jag haft motsatta uppfattningar, så har han varit för att man skulle tillåta intrång i den enskildes integritet, medan jag har varit emot detta.

Jag tror att Kurt Ove Johansson i mångt och mycket illustrerade den socialdemokratiska attityden till integritetsproblemen när han talade om att det finns de som målar upp skräckvisioner. I stället borde han tala om de möjligheter som ett utnyttjande av datorn innebär. Jag tror att problemet ligger där. Om man menar att alla farhågor för den enskildes integritet kan avfärdas som skräckvisioner, får man nog den uppfattning som Kurt Ove Johansson ger uttryck åt. Men jag tror att en förutsättning för att vårt samhälle skall kunna ta i anspråk datorns möjligheter är att vi slår vakt om den enskildes integritet.

Då är det så, om vi går till det granskningsbetänkande som vi har att diskutera här i dag, att regeringen i ett antal principiellt viktiga fall har tagit sig före att göra en annan värdering av vad den enskildes integritet kräver än datainspektionen. I datalagen förutsätts att datainspektionen skall vara den instans som avgör detta.

**Prot. 1985/86:146
21 maj 1986**

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens handläggning av datafrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Det finns i och för sig ingenting som säger att regeringen inte skall kunna göra en annan bedömning än datainspektionen när det gäller den enskildes integritet. Men det stora antal ärenden, i vilka regeringen gått in och gjort en annan bedömning av integriteten än datainspektionen, är oroande. Då blir det i fråga om integriteten en allmän avvägning efter tyckande. I dessa fall har nämligen regeringen inte anfört särskilda eller synnerliga skäl. Man har helt enkelt haft ett annat tyckande, och då blir integritetsfrågorna faktiskt frågor där den enskilde inte har någon rätt, vilket datalagen förutsätter att den enskilde skall ha. Det heter i datalagen att datainspektionen skall företräda den enskildes intressen. Men i stället blir integritetsfrågan en allmän fråga om avvägning, där varken den enskilde eller datainspektionen vet vad som gäller.

Kurt Ove Johansson sade att det knappast finns någon anledning att tro att datainspektionen har blivit knäppt på näsan. Det är emellertid ett faktum att en stor del av datainspektionens ledning har visat hur inte bara de som verkar på inspektionen utan också allmänheten upplever regeringens handläggaende av datafrågor.

Anf. 40 MARGITTA EDGREN (fp) replik:

Herr talman! Kurt Ove Johanssons inlägg visar på den svåra balansgång som vi framöver måste försöka gå. Men jag menar att han har fel när han säger att hotet mot integriteten främst är ett intresse för massmedia o. d. Nej, hotet upplever den enskilda människan mycket starkt. Vi måste alltså ha ett integritetsskydd som är sådant att vi kan känna trygghet i våra liv, utifrån våra egna prioriteringar och utan att snegla på hur en viss handling kan uppfattas eller registreras av någon sorts storebror. Jag måste kunna lita på att uppgifter om mig bara används på det sätt som jag själv är medveten om och som jag har sagt ja till. Ingen skall ha rätt att behandla mina, Margitta Edgrens, uppgifter utan att jag själv har aktivt accepterat det.

Kurt Ove Johansson sade också att vi behöver en fri och seriös forskning. Självklart – jag har tidigare sagt det vid flera tillfällen. Men även om forskningen är seriös skall den givetvis underkastas våra lagar och då även datalagen.

Inte försvarar jag missbruk av dataregister – varken hos privata företag eller hos myndigheter. Men företag har till skillnad från vissa myndigheter oftast klarat upp sina mellanhavanden med datainspektionen och ansökt om registertillstånd samt löst sina licenser. Känner Kurt Ove Johansson till något fall av missbruk, så bör det seriöst stoppas.

Jag inledde ett tidigare anförande med att citera Thomas Osvalds påstående, men det är klart att jag inser att han hårdrar det hela. Det är ju ett uttryck för en besviken människas missmod. Det är därför som han uttrycker sig på detta sätt.

Som Gunnar Hökmark just sade har datainspektionens ledande tjänstemän uttryckt denna känsla genom att dra därifrån. De har alltså med fötterna visat att de inte känner det stöd som de kanske hade förväntat sig.

Till slut, herr talman, vill jag säga något om den tekniska datakompetensen. Kurt Ove Johansson, vem i datainspektionens styrelse har för närvarande denna kompetens? Vem kan tillräckligt om datakommunikation, olika

dataspråks användning, artificiell intelligens, osv.? Det är detta som är teknisk datakompetens. Dataerfarenhet i form av användning av datorer är det många som har, det vet jag att jag sade.

Anf. 41 BENGT KINDBOM (c) replik:

Herr talman! Jag håller med Kurt Ove Johansson på en punkt, nämligen att vi behöver ha en regelbunden granskning av dessa frågor även fortsättningsvis. Jag tycker att det är bra.

När Kurt Ove Johansson kom in på de stora svepen kring forskningen och demokratins hörnstenar, lät det som ett eko av SCB-chefen Sten Johansson. Det är intressant att diskutera forskningens relationer till datalagen. Om vi är överens om att fortsättningsvis granska dessa frågor är detta en utvidgning av granskningsområdet. Vi kan då exempelvis studera om det har varit några begränsningar i forskarnas arbete på grund av datalagstiftningen och få det belyst och ha en debatt senare om detta.

Kurt Ove Johansson talade också om 1982 års ändringar i datalagen. Han påstår att de var en "flopp", eftersom det fanns en gråzon efter dessa ändringar. Denna gråzon fanns även tidigare. Jag förstår inte varför den socialdemokratiska majoriteten i datalagstiftningskommittén inte lade fram ett förslag när man hade möjlighet att göra det. Det fanns inte något hinder för att lägga fram ett majoritetsförslag. Det hade varit till skada för integritetsfrågorna, och det fanns i varje fall inget som hindrade socialdemokraterna att lägga fram ett förslag.

Kurt Ove Johansson kom sedan in på reservationerna. Han sade att de är svagt underbyggda. De är motiverade var för sig. Jag redovisade i korthet datalagens innehåll. När Kurt Ove Johansson gör hela frågan till ett matematiskt problem – hur många ärenden det är – sker det för att komma undan den kritik som jag riktade i slutet av mitt anförande, nämligen den allmänna bild som framträtt genom åren, att socialdemokraterna har tagit större hänsyn till andra faktorer. Detta framgår också av ett uttalande av justitieministern i Ny Teknik. Det är inte den personliga integriteten hos de enskilda som alltid vinner här, utan man tar en rad andra hänsyn. Vi tycker att det är olyckligt om denna utveckling skall bli praxisbildande. Det är precis vad den blir efter varje avgörande i regeringen.

Anf. 42 KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Herr talman! När moderaterna, och framför allt Gunnar Hökmark, talar om personregister och integritetsrisker, tänker de ofta på register som finns inom den offentliga sektorn. Gunnar Hökmark har en otrolig förmåga att glömma bort att integritetshoten också finns på den privata marknaden. Jag tycker att moderaterna, och i detta fall Gunnar Hökmark, är ensidiga.

Gunnar Hökmark sade att han inte kan förstå vad jag avsåg när jag påpekade att han så lyriskt talade om den privata marknaden och marknadskrafternas fria spel. Vad jag närmast tänkte på var en motion som Gunnar Hökmark har väckt, 1985/86:26. Där skriver han på följande sätt när det gäller den privata marknaden:

"Personlig kreativitet och engagemang --- är en avgörande förutsättning för att den nya tekniken skall kunna utnyttjas ---. De växer bäst i frihet."

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringens handläggning av datafrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Det är det jag har velat varna för. När Gunnar Hökmark i fortsättningen talar om integritetsriskerna bör han i högre grad än hittills ägna intresse åt den privata sektorn.

Till Margitta Edgren vill jag säga att jag inte nämnde bara massmedia såsom exempel på dem som har ett ökat intresse för integritetsfrågorna. Jag nämnde politiker, opinionsbildare och den breda allmänheten i det sammanhanget.

När man anklagar den sittande regeringen för att ha slagit datainspektionen på fingrarna tror jag att man skall, som det heter i ordspråket, akta sig för att kasta sten när man sitter i glashus. 1980 hade vi en borgerlig regering. I 50 % av fallen gick den emot datainspektionen. 1981 hade vi en borgerlig regering. I 85 % av fallen gick den emot datainspektionen. 1982 hade vi en borgerlig regering, åtminstone under tio av årets tolv månader. Då gick man i 60 % av fallen emot datainspektionen. Nog finns det anledning till litet grand självprövning från borgerligt håll, när ni pratar om de besvärsärenden regeringen haft att handlägga.

Anf. 43 GUNNAR HÖKMARK (m) replik:

Herr talman! Sällan har Kurt Ove Johansson låtit så klok i riksdagens talarstol som när han citerade ur min motion. Det gladdde mig mycket. Men det hade glatt mig mer om han också hade förstått att dra de korrekta konsekvenserna av innehållet i den. Det kan vi göra något åt vid en senare läsövning.

Vad jag vill komma fram till är att ingen har ifrågasatt om datalagen skall gälla på den privata sidan eller ej. Där är det tvärtom så att vi har mycket stränga regler. De kreditupplysningsföretag som Kurt Ove Johansson talade om i sitt inledningsanförande lyder under kreditupplysningslagen. Det finns ingen som hävdar att man på något sätt skulle försvaga de lagar som finns.

Men det är också så, som Kurt Ove Johansson väl vet, att de problem som i dag finns på integritets- och dataområdet framför allt berör den offentliga sidan. Det framgår om inte annat av de direktiv som både jag och Kurt Ove Johansson arbetar med inom data- och offentlighetskommittén. Det är problem som berör offentlighetsprincipen, som berör det faktum att det är myndigheterna som har rätt att ställa krav på att få samla in information.

Herr talman! De granskningsärenden som vi har att behandla i dag och som Kurt Ove Johansson gör allt för att undvika att diskutera berör just problemställningar, där regeringen har stått på en enskild myndighets sida gentemot de integritetsintressen som datainspektionen har försökt hävda.

När Kurt Ove Johansson talar om teknisk kompetens leder han oss in på en svår debatt. Det finns ingen anledning för oss i riksdagen att diskutera enskilda ledamöter i datainspektionen. Vad som emellertid torde vara helt klart är att det i dag i datainspektionens styrelse inte finns någon som är expert och kunnig i de senaste 20 årens utveckling av informationsteknik, dataprogrammering, olika programspråk eller alla de andra tekniska möjligheter som den datatekniska utvecklingen ger oss, både på gott och ont. Det är viktigt att denna kompetens finns hos datainspektionen just för att man skall kunna slå vakt om den enskildes integritet så att man kan ta till vara datateknikens många goda möjligheter.

Herr talman! Om man skall summera det som hittills har sagts i denna debatt kan man konstatera att Kurt Ove Johansson har gjort sitt för att som företrädare för socialdemokraterna och majoriteten undvika att tala om de olika granskningsfallen. Vad vi därmed också kan konstatera är att regeringen lägger in en annan tolkning i datalagen än vad som varit den traditionella där det har förutsatts att det är datainspektionen som skall avgöra vad som är otillbörliga intrång i den enskildes integritet. Den rollen har regeringen tagit på sig. Den har inte visat på synnerliga skäl. Den har gått emot datainspektionen, den har gjort en annan integritetsbedömning, och det är därför vi riktar kritik mot den.

Anf. 44 MARGITTA EDGREN (fp) replik:

Herr talman! Som Birgit Friggebo sade i sitt inledningsanförande menar folkpartiet att konstitutionsutskottets uppgift är en granskning, som är oberoende av vilken politisk färg den regering man skall granska har. Att borgerliga regeringar eventuellt gjorde samma misstag tycker inte jag är något argument att ta upp i den här diskussionen. Det är för övrigt för en nyvald riksdagsledamot nästan omöjligt att kontrollera. Jag utgår från att Kurt Ove Johansson har rätt i det, men det är inte det saken gäller; nu gäller det konstitutionsutskottets oberoende granskning.

Anf. 45 KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Herr talman! I sitt sista inlägg slås Margitta Edgren enligt min mening mot väderkvarnar. Jag tror inte att det råder några delade meningar om vad som egentligen är konstitutionsutskottets granskningsuppgift.

Jag tänkte utnyttja denna min sista replik till att ta upp det som Gunnar Hökmark anklagar mig för att vilja slippa prata om, nämligen de 5 granskningsärenden av de 16 som kommit med i den gemensamma borgerliga reservationen.

När det gäller ärende nr 6.3 vill jag konstatera att det som skilde regeringen från datainspektionen egentligen bara var frågan hur den registrerade skulle få möjlighet att visa fram sin uppfattning om registreringen. Regeringen föreskrev att den som skulle bli registrerad skulle beredas tillfälle att förklara om han inte ville vara med, och datainspektionen krävde samtycke. Här är det alltså fråga om endast en smärre gradskillnad mellan föreskrifterna.

När det gäller ärende 6.4, som har med länsstyrelsen i Stockholms län att göra, är det rätt intressant att konstatera att både JK och regeringen kom fram till att datainspektionens föreskrifter stred mot tryckfrihetsförordningen. Jag skulle vilja veta vad man hade sagt i konstitutionsutskottet om regeringen vid sin överprövning av ärendet hade låtit de föreskrifterna gå vidare. Det hade alltså inneburit att man hade brutit mot tryckfrihetsförordningen. Då hade det naturligtvis blivit ett väldigt liv på oppositionen, och med all rätt. Jag tycker att det finns all anledning att detta kommer fram också i sakbehandlingen här.

Beträffande t. ex. ärende 6.14, som gäller lantmäteriverket, vill jag bara påminna om att det i det fallet var stor diskussion och oenighet inom datainspektionens styrelse. Fyra ledamöter reserverade sig på den punkten. Ett kuriosum i det sammanhanget är att den särskilt sakkunnige som det talas

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringens handlägg-
ning av datafrågor*

om i reservation nr 4 följde reservanternas linje mot majoriteten i datainspektionens styrelse. Det kan också vara intressant att konstatera.

Det är inget tvivel om att riksdagens godkännande av proposition 1983/84:100 innebär att lantmäteriverket har statsmakternas stöd för att bedriva fastighetsvärdering på uppdragsbasis.

Tiden är slut. Jag kanske får tillfälle att återkomma, och jag har ju tidigare redogjort för att datainspektionens styrelse ändå följer vad som avsågs vid datalagens tillkomst.

Andre vice talmannen anmälde att Gunnar Hökmark och Margitta Edgren anhängit att till protokollet få antecknat att de inte ägde rätt till ytterligare repliker.

Anf. 46 ANDRE VICE TALMANNEN:

Innan Bo Hammar, som är sist anmälde talare under detta avsnitt, får ordet vill jag rikta uppmärksamheten hos kammarens ledamöter på att meddelande om kvällssammanträde nu har anslagits.

Anf. 47 BO HAMMAR (vpk):

Herr talman! När konstitutionsutskottet vid en presskonferens nyligen presenterade årets dechargebetänkande, kommenterade jag vpk:s ställningstagande i datafrågorna. För säkerhets skull skall jag i all korthet införa kammaren upprepa dessa kommentarer.

Om det verkligen vore klarlagt att regeringen har som praxis att vid besvärshandling i datafrågor uppmjuka datainspektionens beslut och ta mindre hänsyn till integritetsfrågorna, ja, då skulle vi i vpk inte ha tvekat en sekund att ansluta oss till den gemensamma borgerliga reservationen. Men vi kan, herr talman, inte finna att det finns något klart belägg för sådana påståenden.

Det är ytterst få fall som har gått vidare till regeringen. I några fall har regeringen snarare skärpt inspektionens beslut, i andra har de uppmjukats. En del fall har förändrats under resans gång genom att den sökande gjort förändringar i den ursprungliga ansökan.

I ett särskilt yttrande understryker vi i vpk mycket starkt att det är viktigt att i högsta grad värna integriteten i samband med datafrågorna. Men man skall inte heller bortse från att datasamhället innebär en annan fara riktad mot vårt öppna samhälle. Hemlighetsmakeri och sekretess kan tendera att öka. Det är angeläget att offentlighetsprinciperna inte urholkas.

Vi förutsätter, herr talman, att såväl datainspektion som regering beaktar detta. Vi finner det också mycket angeläget att konstitutionsutskottet även i fortsättningen noga följer dessa frågor.

Anf. 48 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Regeringens handläggning av datafrågor anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Terroristbestämmelserna.

Anf. 49 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Jag börjar med att yrka bifall till vpk:s reservation, nr 5, i detta betänkande.

Jag vill också påminna om att vpk från terroristlagens tillkomst – då den omfattades av ett antal paragrafer i utlänningslagen – och därefter enständigt och enrätligt har varnat för att denna lag och dess bestämmelser skulle kunna medföra övergrepp i fråga om rättssäkerheten i vårt land. Det har vi fått exempel på i det fall som har legat bakom vår anmälan till konstitutionsutskottets granskning i detta ärende. I och för sig har utskottet gett oss rätt i denna fråga. I utskottets skrivning finns ett, som vi tycker, ganska bra medgivande om att det behövs en översyn av bestämmelserna för att säkra att rättssäkerheten inte i fortsättningen kommer att trädas för nära när denna lag tillämpas. Det tycker vi är bra, och vi emotser med stort intresse vad som kommer ut av den översyn som invandrarminister Anita Gradin har lovat skall göras inom departementet.

Vi vet alla vad som ligger bakom detta. Det handlar om kurdiska flyktingar från Turkiet, organiserade i partiet PKK, som har stämplats som en terroristorganisation här i Sverige. Det är det enda land i Västeuropa där det har gjorts. Inte ens i Västtyskland, där man ofta har mycket strängare bestämmelser och krav än vi på vad som skall räknas som terrorism, har denna organisation stämplats som en terroristorganisation. Men här i Sverige anser vi således att den är det.

Det är också symptomatiskt att polisen det första den gjorde efter mordet på statsminister Olof Palme slängde sig över dessa kurder som har terroriststämpeln på sig. Polisen genomskötte tre eller fyra gånger efter varandra deras bostäder, kallade dem till förhör tre eller fyra gånger och pressade dem på alla sätt, för att försöka binda dem till något slags samröre med mordet på statsministern.

Det var ytterligare ett övergrepp mot rättssäkerheten som väl föll in i det mönster som gällt för den tidigare behandlingen av de här människorna. Som vi påpekar i vår reservation, har de inte fått en adekvat och rättvis behandling vid domstolsförfarandet. Deras försvarsadvokater har inte fått ta del av alla handlingar. De har inte fått veta varför de har blivit stämplade som terrorister, och det är den springande punkten i den här frågan.

Det måste bli en ändring, så att det inte vid ett annat tillfälle sker motsvarande behandling av flyktingar som kommit till vårt land eller av svenskar, som kan stämplas som terrorister med hjälp av terroristlagen. Det är en viktig fråga, och vi kommer att fortsätta att följa upp den.

Jag vill upprepa att vi tycker att det är bra att konstitutionsutskottet har sagt att man förväntar sig en översyn av bestämmelserna. Det visar att vår kritik har varit riktig, men det borde ha kommit fram på ett klarare och bättre sätt, i enlighet med vår reservation, som jag än en gång yrkar bifall till.

Anf. 50 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Regeringen skall årligen till riksdagen redovisa hur terroristbestämmelserna i utlänningslagen och i spaningslagen tillämpats. Av de redovisningar som utskottet tog del av vid förra årets granskning framgick att 24 personer utvisats och 2 avvisats under perioden 1973 t. o. m. augusti 1984.

Prot.: 1985/86:146
21 maj 1986.

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Terroristbestämmelserna

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Terroristbestämmel-
sorna*

Sedan utskottets granskning 1980/81 och fram t. o. m. augusti 1984 hade ingen person utvisats och endast en person avvisats med stöd av terroristbestämmelserna. Spaningslagen hade över huvud taget inte tillämpats under denna period.

I december 1984 beslöt regeringen att med stöd av terroristbestämmelserna i utlänningslagen utvisa åtta turkiska medborgare. Men detta beslut kunde inte verkställas, varvid regeringen gjorde ett omförordnande. Samtidigt beslöt regeringen att inte utvisa tre andra kurder, som rikspolisstyrelsen begärt skulle utvisas.

I slutet av december 1984 utvisade regeringen ytterligare en kurd, men inte heller detta beslut kunde verkställas.

Vid årets granskning har det inte förekommit något beslut om utvisning eller avvisning med stöd av terroristbestämmelserna.

Utskottet har tidigare uttalat, precis som Oswald Söderqvist säger, att terroristbestämmelserna kan ge anledning till vissa svåra intressekonflikter och att rättssäkerhetsföreskrifterna därför ständigt måste följas. Men att det förekommit övergrepp mot rättssäkerheten, som Oswald Söderqvist säger, finns det inga belägg för.

Utskottet noterar att statsrådet Anita Gradin vid frågestunden hos konstitutionsutskottet meddelade att det inom departementet kommer att ske överväganden om behovet av en översyn av terroristbestämmelserna, just från rättssäkerhetssynpunkt.

Det förtjänar att påpeka att terroristparagraferna har införts i svensk lagstiftning, därför att utvecklingen av den internationella terrorismen medför att man i vissa fall måste kunna tillgripa andra medel än dem som finns i utlänningslagen eller i annan lagstiftning. Terroristbestämmelserna syftar också till att förebygga terroristdåd och kan därför tillämpas, även om det inte har förekommit någon brottslig verksamhet som det går att bevisa. Det ligger i sakens natur att en stor del av det material som förekommer i dessa ärenden måste hemligstämplas. Den rätt att ta del av allt material som en part normalt har gäller endast om detta, som det står i sekretesslagen, kan ske utan allvarlig fara för det intresse sekretessen skall skydda. Här handlar det om svåra avvägningsfrågor, som enligt invandrarministern nu står i centrum för regeringens intresse.

Vi har inom konstitutionsutskottets majoritet inte ansett att något uttalande i övrigt är påkallat efter den fullgjorda granskningen. Jag yrkar därför att utskottets skrivning under punkt 12 godkänns, vilket innebär avslag på vpk:s reservation nr 5.

Anf. 51 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Det som är intressant när det gäller tidpunkten – Wivi-Anne Cederqvist säger ju att det inte har förekommit något under det här granskningsåret – är att händelserna inträffade under förra granskningsåret medan granskningen pågick i konstitutionsutskottet. Det var då det framkom genom TV-program, genom att advokaterna slog larm osv., att det fanns väldigt luckor i bevisföringen och att handläggningen av frågan var verkligt anmärkningsvärd när det gällde rättegången mot de turkiska medborgarna som egentligen är kurder, vilket är någonting helt annat. Det gjorde att

konstitutionsutskottet, som då hade slutbehandlat så gott som hela paketet, enligt vår uppfattning borde se på saken en gång till, varför vi förnyade vår anmälan. Det är därför frågan har kommit upp igen, och det tycker vi är bra. Som jag sade förut visar också utskottets skrivning att det behövs en översyn.

Sedan kan man, som Wivi-Anne Cederqvist gör, säga att det inte finns några belägg, men det finns ganska många anmärkningsvärda punkter i den här affären som vi diskuterade förra året. Efter det mord på en kurd som skedde i Uppsala och som började hela affären lade nämligen länsåklagaren ned undersökningen beträffande de anklagade, som nu är stämplade som terrorister, efter sedvanlig förundersökning, eftersom han inte fann att man kunde binda dem till något samband med mordet. Därefter gick säkerhetspolisen in och tog över affären, och sedan fick vi hela det här förfarandet. Det är mycket anmärkningsvärt och visar, tycker jag och mitt parti, att man här har så att säga gått för långt när det gäller att bevaka rättssäkerheten. Man har inte ens – det är också anmärkningsvärt – låtit advokaterna titta på de handlingar som är relevanta för anklagelsepunkterna.

Men, som sagt, vi avvaktar och ser vad som blir av den beramade översynen av bestämmelserna och hoppas att det skall bli en förbättrad terroristlagstiftning. Naturligtvis anser också vi att vi måste ha en sådan i det klimat som råder i Europa i övrigt och med de saker och ting som händer på olika ställen, men det måste på ett annat och bättre sätt än tidigare i vårt land klaras ut att det inte blir övergrepp mot enskilda individer, varken mot invandrare eller svenskar.

Anf. 52 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag är något förvånad över att Oswald Söderqvist inte kan instämma i att det här är en mycket svår avvägningsfråga. Det är ju en balansgång – dels är det fråga om eventuellt presumtiva terrorister, dels vill man ha ut de hemliga handlingarna, som kan skada på flera sätt. Det är förvånande att inte Oswald Söderqvist kan se det problemet.

Anf. 53 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Jag tycker inte alls att det är förvånande, och jag förstår inte riktigt vad Wivi-Anne Cederqvist menar när hon säger att jag inte kan se problemet. Självfallet är det en avvägningsfråga, men här är det klart och tydligt att det är säkerhetspolisen som har agerat och inte den allmänna åklagarmyndigheten. Det är alltså anmärkningsvärt att åklagaren lägger ned förundersökningen och säger att här inte finns några bindande bevis, att det inte går att binda dessa personer vid det brott som var ursprunget till terroristförklaringen, medan säkerhetspolisen emellertid kan ta upp denna sak och driva den vidare. Den har inte presenterat några bindande bevis eller haft belägg för att dessa människor på något sätt skulle vara knutna till mordet på kurden i Uppsala – observera detta. Det är där rättssäkerhetsaspekten kommer in.

Det är inte svårt att göra bedömningen att det måste presenteras mer relevanta bevis, innan man stämplar människor som terrorister. Där kommer rättssäkerheten i kläm, och där har både säkerhetspolisen och invandrarminister felat.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Terroristbestämmelserna

Anf. 54 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Oswald Söderqvist sade på slutet att han riktar kritik mot invandrarministern också. Jag tänkte nästan erinra om att konstitutionsutskottet granskar *regeringen*. Det skulle vara intressant att få höra vilken kritik Oswald Söderqvist riktar mot invandrarministern från konstitutionella utgångspunkter.

Anf. 55 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Min kritik är självfallet den att invandrarministern inte har medverkat till att handlingarna i ärendet har presenterats, vilket hon kunde ha gjort, och att hon borde ha sett till att det fanns belägg för påståendet att dessa människor verkligen var knutna till brottet, innan regeringen gick så långt att den tillämpade denna hårda lagstiftning, som vi i stort sett är överens om.

Det ligger mycket bakom denna affär, men det kanske vi inte skall dra upp här i dag. Det gäller emellertid politiska kontakter, handelsförbindelser, ekonomiska transaktioner och annat med framför allt den turkiska regeringen. Vi vet att det har funnits ett samarbete mellan den turkiska militärjuntans säkerhetspolis och den svenska säkerhetspolisen, vilket vi hade uppe förra året när vi diskuterade denna fråga. Detta är allvarliga saker, vilket är en anledning till att vi bör kontrollera och granska denna affär ytterligare.

Anf. 56 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag och utskottet konstaterar att invandrarministern har följt gällande lagstiftning.

Anf. 57 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Terroristbestämmelserna anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Flyktingar via DDR.

Flyktingar via DDR

Anf. 58 BIRGIT FRIGGEBO (fp):

Herr talman! Vid årsskiftet upphörde flyktinginvandringen via Östtyskland. Bakgrunden till detta är att regeringen genom ett aktivt ingripande och förhandlingar med den östtyska regeringen, genom bl. a. Anders Thunborg, tvingade fram visumbestämmelser i DDR som gör att flyktingarna vid ankomsten till Sverige inte kan få en ansökan om asyl prövad av svenska myndigheter. Det rör sig om tusentals flyktingar som söker sig från sina hemländer, från förtvivlan och förtryck.

Det finns många upprörande inslag i denna affär, men alla kan inte redovisas öppet. Regeringen har förhandlat och kommit överens med en regim som inte har undertecknat FN:s flyktingkonvention och som alltså inte har åtagit sig några som helst förpliktelser gentemot de asylsökande.

Regeringen har för transiteringen av flyktingar hänvisat till internationell praxis som avser korttidsvistelse, dvs. en praxis som gäller för turister, affärsmän och liknande. Denna internationella praxis har inte sin grund i några internationella konventioner.

För ett okänt antal flyktingar har Sverige varit första asylland, särskilt mot bakgrund av att DDR ju inte undertecknat Genèvekonventionen. Dessa

flyktingar har med de nya reglerna hindrats från att söka asyl vid den svenska gränsen. Genom förhandlingsöverenskommelsen krävs av asylsökande från vissa utpekade länder att de skall förete svenskt inresevisum i DDR.

I Genèvekonventionen har Sverige förbundit sig att ge asyl åt människor som känner välgrundad fruktan för förföljelse. Vidare sägs att en flykting skall ha rätt dels att söka asyl, dels att få sin ansökan prövad. Denna rätt skall även den ha som saknar pass och visum. På denna grund vilar också den svenska utlänningslagstiftningen.

Inga internationella konventioner eller påtryckningar har tvingat den svenska regeringen att agera. Den svenska regeringens handlande har blivit en signal till efterföljd i andra länder. Överenskommelsen har därvid blivit en internationell symbol för det alltmer hårdnande klimatet för flyktingar. Sverige går i spetsen, samtidigt som vi slår oss för bröstet för vår generositet! FN:s flyktingkommissariat uppger att det aldrig kan acceptera att flyktingar hindras från att få sin sak prövad. Men detta har blivit resultatet av regeringens aktion.

Majoriteten är uppenbarligen störd av det inträffade. Man konstaterar att det med fog kan hävdas att den gängse inställningen till asylfrågor har rubbats, i varje fall när det gäller de flyktingar för vilka Sverige varit första asylland. Det är i sig ett mycket gravt uttalande. Men det följs inte upp med ett konstaterande att vi frångått våra internationella åtaganden och riktlinjerna för flyktingpolitiken. Det är detta vi kritiserar. I stället beklagas de utsatta som nu tvingas välja andra vägar.

Majoriteten hänvisar till flyktingkvoten och hävdar att flyktingarna får söka sig till FN:s flyktingkontor. Utskottet har varit väl medvetet om att Sverige förra året bara till hälften fyllde sin kvot. 668 personer fick komma hit av utlovade 1 250. Åtstramningarna har alltså skett på flera håll.

Solidaritet provas först när det bränner till och när det kostar något. Högtidstal om fred, frihet och solidaritet är inget värda om de inte följs upp i praktisk handling.

Herr talman! Vid utfrågningen i konstitutionsutskottet hävdade statsrådet Gradin – det redovisas på s. 206 i betänkandet – att de flesta som kom via DDR kom från ett annat s. k. första asylland, nämligen Turkiet, och alltså skulle hänvisas tillbaka dit. I efterhand har jag fått reda på att Turkiet vid ratificeringen av Genèvekonventionen bara åtagit sig att ta emot europeiska flyktingar. De aktuella flyktingarna kom i huvudsak från Mellanöstern. Inte ens de flyktingar som stoppats och som kom från Turkiet hade således ett första asylland. Därmed växer den här affären betydligt.

Herr talman! Jag sörjer att flyktingarna inte har fler vänner när det blåser. Jag yrkar bifall till reservation 6.

Anf. 59 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Först vill jag slå fast att den grundläggande regeln är att en utlännings för att få vistas i Sverige skall ha visum eller uppehållstillstånd.

Birgit Friggebo talade om den stora inströmningen av asylsökande till Trelleborg via DDR. Då hade regeringen – det var under 1984 och 1985 – upprepade kontakter med DDR:s regering. Från svensk sida framförde ambassadör Anders Thunborg att DDR borde ansluta sig till internationell

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

praxis när det gäller utfärdande av transitviseringar.

Enligt denna praxis beviljar en stat inte transitvisum för en utlänning, om inte utlänningen har behövtligt inresevisum i den stat hon eller han skall resa till efter transitviseringen. Sverige tillämpar, liksom flertalet andra länder, denna princip. DDR har å andra sidan, såvitt jag förstår, tillämpat denna princip endast för Warszawapaktsländerna.

Resultatet av dessa överläggningar är att man från DDR:s sida nu tar större hänsyn till om personer som önskar transitering genom DDR har giltigt inresevisum.

DDR tillämpar en liknande ordning i förhållande till Danmark och Förbundsrepubliken Tyskland och har med andra ord närmat sig gängse internationell praxis på detta område.

En majoritet av dem som reste via DDR för att söka asyl i Sverige kom från ett annat land än det de hade flytt ifrån och hade alltså i praktiken redan skydd.

För överföring till Sverige från första asylland står – som Birgit Friggebo sade – möjligheten via bl. a. FN:s flyktingkommissarie till buds, och plats kan då beredas inom ramen för flyktingkvoten.

Den som vill ansöka om visum eller uppehållstillstånd i Sverige kan, liksom hittills, vända sig till svensk beskickning. Sådan finns såväl i Öst- och Västberlin som i de asylsökandes hemländer och i de länder som använts som genomreseländer på vägen från Mellersta Östern eller Sydasien till Sverige.

Det finns för övrigt många länder som man kan resa genom till Sverige för att söka asyl här – inte enbart DDR.

Nej, herr talman, någon skillnad i tillämpningen av utlänningslagen är det alltså inte fråga om – som folktoppireservationen gör gällande. Liksom tidigare bedöms varje ärende individuellt i enlighet med den svenska utlänningslagen, Birgit Friggebo. Det svenska agerandet står således inte i strid med vare sig den svenska flyktinglagstiftningen, syftet med flyktinglagstiftningen eller någon internationell konvention. Det är det inte fråga om att lägga ansvaret för den svenska flyktingpolitiken på DDR eller något annat land. Den svenska regeringens agerande går tvärtom ut på att det är Sverige och ingen annan som skall bedriva svensk flyktingpolitik. Jag tror att folktoppiets reservation måste bero på ett missförstånd.

Utskottets majoritet finner efter företagen granskning inte anledning till något ytterligare uttalande, och jag vill med detta, herr talman, yrka bifall till utskottets skrivning vid punkten 12 och yrka avslag på folktoppiets reservation 6.

Anf. 60 BIRGIT FRIGGEBO (fp) replik:

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist redovisar helt riktigt de bestämmelser som säger att utlänningar skall ha pass, visum och annat sådant. Felet är bara att detta gäller för vanliga turister och affärsmän och för korttidsvistelser i andra länder. När det gäller flyktingar står det uttryckligen i Genèvekonventionen att man behöver varken pass eller visum för att dels få en asylansökan godkänd, dels ha rätt att lämna in asylansökan och få den prövad.

Resultatet av hela denna affär har blivit att ett antal människor,

företrädesvis från länder öster om Medelhavet, har hindrats från att nå den svenska gränsen och söka asyl.

Vidare sägs att människor kan gå till svenska beskickningar för att ansöka om visum, uppehållstillstånd osv. Men om man befinner sig i sitt eget land är man inte flykting. Dessutom lever de människor det gäller ofta under sådana förhållanden att de inte vågar besöka utländska beskickningar. Den vägen är alltså i praktiken stängd. Man måste först ta sig ut ur sitt land.

Det är också precis detta som dessa människor har gjort. De har sedan åkt genom ett antal länder – helt i enlighet med Genèvekonventionens regler – i syfte att ta sig till Sverige för att få sin sak prövad. Denna väg har definitivt stängts.

Det har dessutom hänvisats till att vi har en mycket generös flyktingkvot, som möjliggör för de verkligt behövande att komma till Sverige. Det visar sig dock när man granskar denna flyktingkvot, som avser 1 250 personer, att inte mer än hälften av den är utnyttjad. Även på den punkten har man alltså stramat åt. Hävdar Wivi-Anne Cederqvist att de människor som velat komma hit via DDR men som nu stoppats var turister?

Wivi-Anne Cederqvist säger vidare att Danmark och Västtyskland på samma sätt som Sverige gjort nu har anslutit sig till praxis i detta avseende. Ja visst, de fick en signal från Sverige, och då gjorde de på samma sätt som vårt land, vilket ytterligare har minskat möjligheten för de människor det gäller att få en fristad i ett fritt och demokratiskt land.

Anf. 61 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s) replik:

Herr talman! Jag sade i mitt anförande att jag antog att folktopareservationen bygger på ett missförstånd. Nu menar Birgit Friggebo att jag talar om en annan sak, dvs. att jag inte skulle tala om asylsökande. Jag vill ändå, herr talman, slå fast att jag tror att Birgit Friggebo och jag talar om samma ärende.

Jag har trots allt misstanken att folktopareservationen bygger på en missuppfattning, och jag tycker att det är mycket viktigt att rätta till oriktiga påståenden som görs.

Det bör därför här och nu slås fast att regeringen inte har ingått något avtal med DDR om flyktingtrafiken. Under år 1985 anlände 5 300 asylsökande via den väg som vi talar om, mot tidigare normalt några hundra om året. Det var en väldig tillströmning. Jag vill upprepa att enligt internationell praxis beviljar en stat inte transitvisum för en utlänning, om denne inte har inresevisum från den stat som han skall vidare till efter transiteringen.

För svenskt vidkommande har denna praxis fastlagts i en föreskrift som skall följas av de svenska utlandsmyndigheterna, och även våra grannländer tillämpar denna princip. Regeringen har inte anmodat DDR att tolka och tillämpa asylbestämmelserna i den svenska utlänningslagen, lika litet som regeringen har bett något av våra andra grannländer att göra detta.

Jag vill påstå att vi genom flyktingkvoten tar emot människor i Sverige som är i behov av skydd i tredje land. Genom individuell prövning vid våra gränser eller vid svenska utlandsmyndigheter fastställs på grundval av vår lagstiftning om enskilda flyktingar skall få asyl eller skydd i Sverige. Den svenska flyktingpolitiken ligger alltså fast.

Till sist vill jag erinra om att Sverige i Europarådet aktivt arbetar för att

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Flyktingar via DDR

åstadkomma en internationell överenskommelse om territoriell asyl, dvs. rätten för en för fara utsatt person att få asyl i ett land.

Anf. 62 BIRGIT FRIGGEBO (fp) replik:

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist argumenterar som om hon inte ens har läst handlingarna eller lyssnat på vad jag sade. Jag har inte talat om något avtal med DDR. Det finns inga skriftliga avtal. Jag har talat om en överenskommelse. Muntlig förhandling som leder till ett resultat är en överenskommelse – det behöver inte vara något papper på det.

Jag har inte heller talat om att svenska regeringen har krävt att andra länder skall tolka svenska asylbestämmelser. Det finns inte nämnt på någon enda punkt i reservationen.

Wivi-Anne Cederqvist talar hela tiden om missförstånd. Vad är det för missförstånd som föreligger här? Att ett antal tusen människor har hindrats att komma till den svenska gränsen och söka asyl i Sverige och att här få sin sak prövad kan icke vara något missförstånd.

Vidare gör Wivi-Anne Cederqvist ett stort nummer av att det finns en internationell praxis när det gäller att bevilja visum och att många länder tillämpar den. Det är alldeles riktigt. Jag kan bekräfta det. Att DDR tillämpar delvis andra regler kan jag också bekräfta. Men det fanns ingenting som tvingade den svenska regeringen att på eget initiativ ta upp förhandlingar med den östtyska regeringen för att åstadkomma detta stopp för flyktingarna och undanröja detta andningshål som fanns för dem. Det har regeringen gjort helt på eget bevåg och därvid hänvisat till en internationell praxis. Det regeringen ville uppnå var att få stopp på den här invandringen, och det har regeringen också fått. Nu far de här människorna runt till olika länder. Gud vet var de hamnar – framför allt mot bakgrund av att också Västtyskland och Danmark börjat tillämpa den bestämmelse eller paragraf som den svenska regeringen hittade någonstans och använde i förhandlingarna med DDR.

Jag skulle vilja fråga vad majoritetsskrivningen på den här punkten innebär. Jag tolkar det nämligen så att majoriteten faktiskt är väldigt kritisk mot regeringen och att den fullföljer kritiken genom att säga att förfaringsättet strider mot svensk flyktinglagstiftning och mot Genèvekonventionen. Utskottet säger nämligen:

”Det skulle visserligen inte utan fog kunna hävdas att den gängse inställningen i asylfrågor” – den som vi i Sverige är vana vid – ”har rubbats, men endast under förutsättning att Sverige vore första asylland för dem som i stort antal via DDR kom till Trelleborg under 1985.”

Därefter beklagar utskottsmajoriteten vad det inträffade har medfört för dessa människor. Vad menar majoriteten med det? Det måste väl ändå innebära att man faktiskt är missnöjd med slutresultatet av förhandlingarna och överenskommelsen med DDR.

Anf. 63 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s) replik:

Herr talman! Jag hade tänkt fråga Birgit Friggebo vad det är i regeringens sätt att handlägga de här frågorna som hon kritiserar, men jag förstår nu efter hennes senaste inlägg att det fel hon anser att regeringen har gjort är att

regeringen velat att vi skall föra svensk flyktingpolitik själva. Regeringen har inte velat överlåta detta till DDR. Det var enligt Birgit Friggebos uppfattning fel av regeringen att ta upp samtal med DDR, så att man kunde följa övrig praxis.

Utskottsmajoriteten delar inte Birgit Friggebos och folkpartiets uppfattning. Utskottsmajoriteten anser att en svensk regering skall föra en svensk invandrar- och utlänningspolitik.

Andre vice talmannen anmälde att Birgit Friggebo anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 64 MARIA LEISSNER (fp):

Herr talman! I min anmälan till KU bad jag att få granskat huruvida DDR:s stopp för asylsökande till Sverige blivit följden av ett agerande från regeringens sida och med vilka medel Sverige åstadkommit detta resultat. Dessutom frågade jag hur detta agerande i så fall stämmer med riksdagens riktlinjer för flyktingpolitiken och andan i de internationella konventioner som Sverige har undertecknat.

Majoriteten i KU har inte funnit anledning till formell kritik av regeringens åtgärder. Dock finns det några brasklappar instuckna – inte ens KU:s socialdemokrater är helt nöjda. "Det förhållandet," skriver man, "att i någon mån personer för vilka Sverige kan vara att anse som första asylland nu får söka sig andra vägar hit är i och för sig beklagligt." Man uttalar också: "Det skulle visserligen inte utan fog kunna hävdas att den gängse inställningen i asylfrågor har rubbats – –."

Dessa ord är intressanta för att inte säga avslöjande. Trots att den gängse inställningen har rubbats utan att riksdagen har konsulterats, trots konstatandet att personer som enligt svensk lag har rätt till asyl har förvägrats inresa till Sverige som en följd av överläggningar med DDR finns det enligt utskottsmajoritetens uppfattning ingen anledning till formell kritik.

För det första: Den intressanta diskussionen gäller om det föreligger en överenskommelse eller inte. Det är helt klart att Anders Thunborg har haft överläggningar med DDR:s utrikesminister. Dessa ledde till resultat, nämligen att DDR stoppat genomresa för personer utan visum till Sverige inkl. asylsökande. Dessutom blev följden, som utskottet konstaterar, att strömmen av asylsökande till Trelleborg upphörde. Det är naturligtvis en lek med ord huruvida överläggningar, som leder till ett resultat och som får till följd att det inte längre kommer några asylsökande till Trelleborg och i vilket sammanhang dessutom finns en rad hemligstämplade akter om själva överenskommelsen, är ett avtal, en överenskommelse eller bara överläggningar, men vi är fullständigt på det klara med vad det handlar om. Något i ambassadör Thunborgs myndiga stämma har uppenbarligen förmått DDR att hörsamma en enträgen svensk vädjan. Vad det än är, är det så ljusskyggt att handlingarna som sagt är hemligstämplade. Längre kommer vi inte, men vi kan slå fast att regeringen har vidtagit åtgärder.

För det andra: Vilka skäl anför regeringen för sina åtgärder? I betänkandet anges några sådana skäl. Invandrarministern säger att en orsak att agera var att majoriteten av flyktingarna som kom via DDR kom från ett första

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

asylland, dvs. Turkiet. Det skulle vara orsak att stoppa dessa flyktingar och andra.

Ett annat argument, som anges vara huvudargument, är att DDR nu förmåtts acceptera en internationell praxis att inte ge transitvisum till sådana personer som saknar visum till sin slutdestination. Regeringens initiativ sägs också bero på det ökade antal asylsökande som under 1984–1985 kom till Trelleborg.

Dessa olika saker avslöjar en skriande brist på respekt för politiskt fattade beslut. Sakförhållandet är nämligen att den "internationella praxis" man hänvisar till och som man hävdar omfattar visumplikt även för asylsökande inte är någon internationell praxis. Det är en "internationell praxis" som tillämpas av sammanlagt två länder, nämligen Sverige och Danmark. Danmark började tillämpa den efter det att Sverige initierade denna s. k. internationella praxis. Det tycker jag i någon mån rycker undan underlaget för att använda just denna formulering. Förfarandet står knappast i överensstämmelse med 3 § utlänningslagen, som anger att människor har rätt att söka asyl i Sverige.

Då kan man möjligtvis från socialdemokratiskt håll hävda att de rättigheter som skall gälla flyktingar bara tillkommer människor som har Sverige som första asylland, dvs. inte tillkommer dem som skulle avvisas med stöd av första asyllands-paragrafen när de väl kommit till gränsen. Men man har inte ens teoretisk möjlighet att hävda att första asyllands-ansökningar skall vara förenade med krav på inresevisum. Flyktingar faller inte under visumregler. Själva idén med flykt handlar ju just om att man tvingas lämna sitt land utan att formellt ansöka om lov att lämna landet eller ens ha möjlighet att ordna med vad man skall göra efter att ha flytt från en outhärdlig situation.

Vem avgör då vilka som är asylsökande flyktingar enligt första asyllands-paragrafen och vilka som skall skickas tillbaka till ett annat första asylland? Det är normalt sett Sverige, och det *skall* vara Sverige. Detta är entydigt uttryckt i lagparagrafer och internationella konventioner. Därför är det märkligt att utskottet inte anser att agerandet i detta fall strider mot riksdagens riktlinjer, särskilt som det i riksdagens riktlinjer talas om att Sverige ansluter sig till den s. k. en route-principen, dvs. att en flykting skall kunna resa genom ett antal länder innan han eller hon kommer till sin slutdestination, utan att något av dessa länder blir ett första asylland. Jag kan inte finna annat än att agerandet i DDR-fallet är ett klart brott mot riksdagens riktlinjer – för att inte tala om rekommendationerna från UNHCR:s exekutivkommitté, som bl. a. Sverige har varit med om att utarbeta och som innebär att man förbinder sig att tillämpa flyktinglagstiftningen på ett generöst sätt. Det tror jag också blir litet svårt att förklara.

Utskottets majoritet bekräftar att det finns flyktingar som inte får komma in men som skulle ha fått komma in. Dessa personer har då litet olika alternativ att välja på. De kan söka visum genom en svensk utlandsmyndighet, sägs det. Nu är det dock så, att en flykting inte kan vara flykting förrän han har lämnat hemlandet, enligt samtliga flyktingdefinitioner. Dessutom kan en svensk beskickning i utlandet inte bevilja asyl. Sverige tillämpar nämligen inte diplomatisk asyl. Man har ibland refererat till vad som hände i Chile och Polen. Men det var då fråga om ett unikt fall av diplomatiskt

beskydd, eftersom Sverige som sagt icke uttryckligen anslutit sig till principen om diplomatisk asyl – det är någonting som inte hör hemma i vår rättstradition.

Sedan finns det inte heller något sådant som visum för flyktingar. Det visum som utfärdas gäller för besök som studerande eller som turist. Möjligtvis kan man ansöka om uppehållstillstånd för att permanent bosätta sig. Det är väl knappast rimligt att tänka sig att regeringen på allvar skulle uppmana politiska flyktingar att, innan de lämnar hemlandet, söka visum hos den svenska ambassaden i syfte att bli politiska flyktingar i Sverige. Det är alltså ett något märkligt argument som har anförts.

Det hävdas att flyktingar möjligtvis skall kunna söka asyl från ett annat land – alltså inte från hemlandet och inte från Sverige. Det är bara det att de oftast redan befinner sig i ett första asylland. Då har vi omöjliggjort flykt från andra länder än de länder som gränsar till Sverige – eller flykt med direktflyg till Sverige. Detta är naturligtvis också en orimlighet.

De som hänvisas till turistvisum skall naturligtvis veta om att ansökan om turistvisum i regel avslås i enlighet med anvisningarna till utlänningslagen, om misstanke föreligger att de har skäl att vilja stanna längre tid i Sverige. De som kommer från "flyktingproducerande" länder får alltså regelmässigt avslag på ansökan om visum. Detta börjar likna moment 22.

Det som förekommer är alltså en märklig vals, där det till slut inte finns någon utväg för en flykting att bli flykting i Sverige. Först stängs gränsen för alla asylsökande via DDR i strid med 3 § utlänningslagen, riksdagens riktlinjer och andan i Genèvekonventionen. Sedan hänvisar vi till en regel, som inte finns, om internationell praxis när det gäller visum till flyktingar. Den regel som faktiskt existerar rör ju alla andra kategorier än just flyktingar.

Sedan erbjuder vi ett alternativ som inte existerar, nämligen att söka politisk asyl hos svenska beskickningar eller UNHCR i hemlandet. Men UNHCR saknar mandat att ge flyktingstatus till sådana som ej lämnat hemlandet. Till sist säger vi att man kan söka asyl från ett tredje land. Då blir det landet det första asyllandet, vilket ger Sverige ett vattentätt argument för att avvisa ansökan.

KU:s majoritet hävdar att politiken visserligen har rubbats och att asylsökande med rätt att stanna i Sverige har hindrats från att ta sig till vår gräns, men ändå föreligger inget brott mot riksdagens riktlinjer. Dessa ligger fast, och det finns ingen orsak till kritik mot regeringen.

Jag skulle därför till sist vilja fråga majoriteten i KU om det är så att Sverige infört regeln att visum även skall utkrävas av asylsökande flyktingar. Varför har i så fall denna kraftiga förändring av flyktingpolitiken inte underställts riksdagen för politiskt beslut? Hela överenskommelsen med DDR andas ett smått otroligt förakt för politiskt fattade beslut om den svenska flyktingpolitiken.

Med detta yrkar jag bifall till folkpartireservationen.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Anf. 65 ALEXANDER CHRISOPOULOS (vpk):

Herr talman! Man kan konstatera att flyktingproblemet i världen i dag är mycket stort och växer. Den allra största delen av bördan av flyktingströmmarna bärs av de fattiga och underutvecklade länderna i tredje världen, medan de högindustrialiserade länderna i Europa anstränger sig för att bygga upp vattentäta murar omkring sig för att skydda sig mot det stora flyktingproblemet. Också de svenska flyktingpolitiska ansträngningarna koncentreras i huvudsak på att försöka stoppa flyktingtillströmningen till Sverige. Det sker dels genom en mycket restriktiv tillämpning av utlänningslagen för de flyktingar som lyckas komma till den svenska gränsen, dels genom visumtvång. Med kontakter och påtryckningar mot våra grannländer försöker man stoppa flyktingvägarna och göra det omöjligt för flyktingar att komma till Sverige och söka politisk asyl här.

Det senaste exemplet på en sådan politik är när den tilltänkte flyktingkommissarien i FN Anders Thunborg slutförde sitt föga hedervärda uppdrag att genom förhandlingar med DDR lyckas förmå DDR att stoppa all flyktinginvandring som kom den vägen. Detta, menar vi, strider mot Genèvekonventionen, som Sverige har undertecknat, liksom mot de av riksdagen fastställda riktlinjerna för flyktingpolitiken. Syftet med förhandlingar och överenskommelser, liksom resultatet av dessa, har varit att stoppa möjligheterna för asylsökande personer att få sin ansökan om politisk asyl prövad av de svenska myndigheterna. Det är de svenska myndigheterna som har ålagts ansvaret att se till att den svenska lagstiftningen på detta område följs, inte myndigheterna i andra länder. Det är vid de svenska gränserna passen liksom visumhandlingarna bör kontrolleras, inte i något annat land.

För en person som kommer till Sveriges gräns och söker politisk asyl är det inte nödvändigt att ha visum, inte ens pass eller andra handlingar. Det är önskvärt men inte nödvändigt. Därför är det som utskottsmajoriteten skriver i det här betänkandet helt felaktigt, nämligen att den grundläggande regeln är att en utlännings för att få vistas i Sverige skall ha visum eller uppehållstillstånd. Denna regel gäller utländska medborgare i allmänhet men inte dem som ämnar söka politisk asyl på grund av välgrundad fruktan för förföljelse. För dessa personer gäller alltså inte denna regel. Visumtvånget gäller alltså inte för asylsökande personer. Det gör det inte vid de svenska gränserna, och följaktligen inte någon annanstans heller. Därför är utskottsmajoritetens och regeringens åberopande av internationell praxis helt felaktigt och syftar enbart till att stoppa flyktingarna från att nå länderna i Europa. Det strider mot Genèvekonventionen.

Utskottet säger vidare:

”Det skulle visserligen inte utan fog kunna hävdas att den gängse inställningen i asylfrågor har rubbats, men endast under förutsättning att Sverige vore första asylland för dem som i stort antal via DDR kom till Trelleborg under 1985.”

Jag vill påminna utskottsmajoriteten om att det inte handlar om att någon gängse inställning i asylfrågor har rubbats, utan om att en praxis har införts som strider mot den svenska lagstiftningen, dess bokstav liksom dess anda.

Utskottet säger alltså att man kan hävda att inställningen i asylfrågor har rubbats, men ”endast under förutsättning att Sverige vore första asylland för

dem som i stort antal via DDR kom till Trelleborg". Vem är det som skall avgöra detta? Är det de svenska myndigheterna eller myndigheterna i DDR som skall avgöra hur många av de asylsökande som har Sverige som första asylland?

Utskottet säger vidare:

"Majoriteten av dem" – som kom via DDR – "hade emellertid enligt vad som upplysts vistats i Turkiet och alltså befunnit sig i ett första asylland."

Men hur blir det med minoriteten? Utskottet erkänner alltså indirekt att den s. k. minoriteten av asylsökande som kom till Sverige via DDR, och för vilken Sverige har varit första asylland, inte fick möjlighet att utnyttja sin ovillkorliga rätt att söka politisk asyl i Sverige, på grund av förhandlingsöverenskommelsen med DDR. Detta strider mot den svenska lagstiftningen, inte mot någon gånge inställning i asylfrågor.

Herr talman! Debatten i dag är inte ämnad en diskussion om alternativa handlingsvägar. Förslag på detta område har vi framlagt i olika sammanhang, och de kommer naturligtvis att debatteras vid andra tillfällen. Dagens debatt handlar om huruvida regeringspolitiken strider mot svensk lagstiftning eller mot internationella överenskommelser som Sverige har undertecknat.

Vi anser att förhandlingsöverenskommelsen med DDR bör kritisceras. Annars riskerar vi att respekten för svensk lagstiftning urholkas.

Herr talman! Med detta yrkar jag bifall till reservation nr 6.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Anf. 66 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag ser att tiden inte medger att jag än en gång anför de i debatten nyligen anförda argumenten. Jag vill endast hänvisa båda de två föregående talarna till s. 208 i granskningsbetänkandet. Det gäller utfrågningen av invandrarminister Anita Gradin, och det är Ingela Mårtensson i utskottet som frågar: "Är det inte en fara att det är de som har pengarna som har möjligheter att fly?"

Då svarar Anita Gradin:

"Jag upplever det tvärtom. Jag reste i Turkiet, Pakistan, Thailand och Malaysia i mitten av februari just för att diskutera med FN:s flyktingkommisariat och med en hel del frivilligorganisationer hur de grupper som de ansåg behöva hjälp såg ut. Det som sades då, framför allt från flyktingkommisariatets representanter, var: Vad bra att ni har ändrat på det här! Nu kanske ni tar de riktiga politiska flyktingarna, för det är dem vi har problem att placera någonstans."

Anf. 67 MARIA LEISSNER (fp):

Herr talman! Jag skulle vilja fråga Wivi-Anne Cederqvist om regeringen därmed har sagt att orsaken till att den av riksdagen fastställda kvoten för flyktingar inte har utnyttjats är att det har kommit ett stort antal spontanflyktingar.

Dessutom vill jag fråga om det kan anses vara en flyktingpolitisk praxis att stoppa flyktingar utan visum – något som antydde tidigare i debatten.

Till sist vill jag återigen fråga Wivi-Anne Cederqvist: Har Sverige infört en regel om visumtvång för flyktingar?

Jag vore mycket tacksam för svar på dessa frågor.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Anf. 68 ALEXANDER CHRISOPOULOS (vpk):

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist talar om något helt annat. Hon försöker, som så många gånger tidigare i debatten om flyktingfrågor, dela flyktingarna i två läger, nämligen de som är riktiga flyktingar och de som inte är riktiga flyktingar. Det är en debattform som inte bör förekomma i Sveriges riksdag.

Jag vill upplysa om att jag har läst igenom betänkandet mycket noga och t. o. m. studerat det. Det står där att majoriteten av de personer som har kommit till Sverige via DDR har haft Turkiet som första asylland. Det är därmed underförstått att de i och med att de haft Turkiet som första asylland kanske inte behöver politisk asyl i Sverige.

Det förhåller sig också så, herr talman, att invandrarverket just nu har en delegation i Turkiet för att plocka flyktingar till Sverige inom ramen för den nya kvoten. Den bedömning som invandrarverket gör för att dessa flyktingar skall komma till Sverige är naturligtvis att Turkiet inte alls är något första asylland som skulle tillförsäkra flyktingarna tillräcklig säkerhet.

Jag vill därför återigen säga att det betänkande som utskottsmajoriteten presenterar är så pass dåligt att det kommer att drabba hela utskottets anseende i framtiden.

Anf. 69 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Vid utskottets granskning har det framkommit att regeringen har följt den av riksdagen antagna flyktingpolitiken. Personligen anser jag att det är riktigt att regering och riksdag utformar flyktingpolitiken och inte att något annat land gör det.

Anf. 70 MARIA LEISSNER (fp):

Herr talman! Det är tråkigt att jag inte får något svar på min fråga, som är oerhört väsentlig för debatten. Är det så, Wivi-Anne Cederqvist, att regeringen har infört en regel om visumtvång för flyktingar via DDR? Annars är det naturligtvis omöjligt för oss att kräva att Östtyskland stoppar alla flyktingar som saknar visum och som vill vidare till Sverige. Om det nu har införts en regel om visumtvång för flyktingar, vore det rätt intressant för en riksdagsledamot att få reda på det, eftersom det naturligtvis är en sak som bör diskuteras och fattas beslut om här i riksdagen.

Anf. 71 ALEXANDER CHRISOPOULOS (vpk):

Herr talman! När en flykting kommer till Sverige behöver han enligt den svenska lagstiftningen inte ha vare sig pass, visum eller någon annan handling för att söka politisk asyl. Det är alltså den praxis som följs i Sverige. Wivi-Anne Cederqvist hänvisar till den praxis i vad gäller visumtvång för politiska flyktingar som följs i Västeuropa i allmänhet.

Om det nu finns en sådan praxis i exempelvis Västtyskland, varifrån människor från Turkiet inte kan komma med tåg till Sverige för att söka politisk asyl, därför att de saknar visum, är det på tiden att den svenska regeringen tar initiativ till att denna felaktiga praxis, som följs i olika länder i Europa, skall upphöra. Den strider alltså mot den svenska lagstiftningen,

enligt vilken en politisk flykting inte behöver något visum för att söka politisk asyl. Det måste vara på det viset.

Wivi-Anne Cederqvist säger att det ju finns många andra länder som flyktingarna kan resa igenom för att komma till Sverige och få politisk asyl. Ja, vilka länder skulle det vara i så fall?

Visumtvånget gäller i nästan alla länder i Europa. Har inte Wivi-Anne Cederqvist uppmärksammat att de flyktingar som kommer till Sverige och söker politisk asyl bara kan komma via flyg? Vägarna per tåg o.d. är praktiskt taget stängda för alla dem som vill komma hit och söka politisk asyl. De har alltså inga möjligheter att komma hit på det sättet på grund av visumtvånget, där det blivit en felaktig praxis.

En möjlighet kan jag tänka mig, herr talman. Om man hoppar med fallskärm från ett passagerarplan över Sverige, då är det möjligt att man kan komma hit och söka politisk asyl. Men hade regeringen förverkligat det förslag som var på väg, nämligen att införa bötesföreläggande för transportföretag som för hit politiska flyktingar, skulle möjligheten att komma till Sverige och söka politisk asyl vara helt obefintlig. Lyckligtvis har det förslaget dragits tillbaka.

Anf. 72 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Med risk för att upprepa mig ber jag att få svara på Maria Leissners fråga. Jag har tidigare sagt att någon skillnad i tillämpningen, någon ny regel i utlänningslagen är det inte fråga om. Liksom tidigare bedöms varje ärende individuellt i överensstämmelse med vad riksdagen beslutat.

Till Alexander Chrisopoulos: Den som vill komma till Sverige kan nu liksom tidigare ansöka om visum eller uppehållstillstånd på våra beskickningar eller hos flyktingkommissarien, som kan förmedla en plats på vår flyktingkvot.

Anf. 73 MARIA LEISSNER (fp):

Herr talman! Jag tycker det är uppseendeväckande att Wivi-Anne Cederqvist anser att de asylsökande som vill ta sig till Sverige får en individuell prövning av sina fall. Vi har ju under den senaste timmen diskuterat den överenskommelse som har träffats mellan Sverige och DDR i syfte att DDR skall hindra samtliga människor som inte har visum till Sverige att komma fram till Sveriges gräns.

Det kan ju inte förnekas av någon som sitter i konstitutionsutskottet eller av någon annan som har tagit del av handlingarna, att överläggningarna har resulterat i att DDR har totalt stoppat alla som vill söka asyl via DDR till Sverige. Att då samtidigt hävda att detta är att individuellt pröva fall för människor som vill söka asyl tycker jag är att göra ett makalöst påstående.

Anf. 74 ALEXANDER CHRISOPOULOS (vpk):

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist säger att det finns möjligheter att komma till Sverige genom FN:s flyktingkommissaries försorg. Men den flyktingkvot som riksdagen har fattat beslut om är på 1 250 personer, och så har det varit i tio års tid. Av denna kvot utnyttjade den svenska regeringen

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Flyktingar via DDR

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

med sin politik enbart hälften förra året.

Hur skulle denna kvot på 1 250 personer – FN:s flyktingkommissarie skall ju sköta administrationen, så att människorna kommer till Sverige – kunna täcka hela behovet för flyktingar som spontant vill komma hit?

Wivi-Anne Cederqvist säger vidare att människor kan gå till de svenska beskickningar som finns i olika delar av världen och söka visum för att kunna komma till Sverige. Men varför skall människor söka visum när de inte behöver visum vid de svenska gränserna, när de kommer för att söka politisk asyl? Förstår inte Wivi-Anne Cederqvist att just visumtvånget är ett sätt att hindra människorna från att komma hit? Det är detta som är meningen med visumtvånget. Någon annan mening finns ju inte.

Om vi tar det hypotetiska fallet att en person från Libanon går till en svensk beskickning och söker visum för att komma till Sverige och begära politisk asyl, så kan vi konstatera att denna person inte får visum. Det finns, herr talman, inte ett enda exempel på personer som har fått visum av en svensk beskickning för att kunna komma till Sverige och få politisk asyl. Jag upprepar att det är detta som är meningen med visumtvånget. Det här återspeglar det politiska hyckleriet i flyktingfrågan, ett hyckleri som inte borde förekomma i svensk politik.

Anf. 75 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Flyktingar via DDR anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Krigsmaterielexportfrågor.

*Krigsmaterielexport-
frågor*

Anf. 76 BIRGIT FRIGGEBO (fp):

Herr talman! Mats Hellström var som riksdagsman mycket kritisk till vapenexport till Indonesien. Hans då mycket aktiva stöd för Östra Timor var orsaken. Som statsråd har Mats Hellström så sent som i februari i år deltagit i beslut om export av vapen till Indonesien. Jag kan mot bakgrund av hans tidigare engagemang förstå om han känt obehag av att delta i detta beslut. Men han har gått längre än så. Han har sökt rättfärdiga sitt beslut genom att skylla på tidigare regeringar och hävda att Sverige enligt riktlinjerna för vapenexporten skulle vara tvunget att leverera vapen till Indonesien.

I ett frågesvar inför denna kammare den 20 mars i år sade Mats Hellström: "Det är --- ingalunda ovanligt att en ny regering får acceptera effekterna av beslut som man har kritiserat i oppositionsställning ---."

I en artikel i Dagens Nyheter den 23 mars som Mats Hellström själv har skrivit följs denna tankegång upp. Mats Hellström hävdar att det endast är fråga om en uppföljning av tidigare gjorda åtaganden.

Vid utskottets utfrågning av Mats Hellström gick han ännu längre. Han slog fast att han inte skulle godkänna export enligt nya vapenkontrakt men väl nya vapen på gamla kontrakt.

Det finns ingenting i bestämmelserna om vapenexport som talar om att regeringen skall ta hänsyn till ett kontrakts ålder när den bedömer lämpligheten av att exportera till ett visst land. Varje gång det är fråga om att ge tillstånd till att en vapenlast får skickas i väg skall regeringen bedöma den aktuella situationen i det aktuella landet. Vid utfrågningen i utskottet

slingrade sig Mats Hellström som en hal ål när frågorna ställdes. Man måste verkligen läsa med lupp och vara mycket insatt i vapenexportlagstiftningen för att se igenom vad han verkligen menade. Han har några favorituttryck som ständigt återkommer: gamla åtaganden och följdleveranser. Båda uttrycken används i sammanhang då man vill ge intryck av att regeringen varit bunden till att fatta ett visst beslut. Men så är inte fallet.

Mats Hellström och regeringen har varit fullkomligt fria att göra en egen aktuell bedömning av situationen i Indonesien och förhållandena mellan Östra Timor och Indonesien.

Mats Hellström och regeringen har vid denna fria prövning kommit fram till att det är lämpligt att sända tunga, avancerade vapen till Indonesien. Men Mats Hellström vägrar att ta det fulla ansvaret för detta beslut.

Det är upprörande att ett statsråd – inför riksdagens konstitutionsutskott, i denna kammare och i artiklar som vänder sig till en intresserad allmänhet – genom snitsiga formuleringar försöker slå blå dunster i riksdagsledamöternas och svenska folkets ögon. Han har dessutom systematiskt utnyttjat hemligstämpeln i detta syfte. På direkta frågor vägrar han konsekvent att använda ordet vapen och talar ständigt om åtaganden, följdleveranser och liknande oprecisa och luddiga saker. Och tro mig, det har åstadkommit den önskade effekten. Flera tidningar har hört av sig till mig och frågat om det verkligen gäller riktig krigsmateriel och inte bara reservdelar och ammunition. På grund av den ålagda sekretessen har jag inte kunnat referera vad för slags vapen det är fråga om. Men jag vore tacksam om Olle Svensson i sitt anförande i klarhetens namn kunde bekräfta att det är fråga om riktiga, rejäla vapen.

Om Mats Hellström och regeringen har kommit fram till att situationen i Indonesien är sådan att vapen som förtecknats i nyligen skrivna kontrakt mellan exportföretaget och Indonesien inte bör få exporteras, borde han ha dragit samma slutsats beträffande exporten i februari. Det är uppenbart att regeringen inte tillämpar bestämmelserna om vapenexport konsekvent. För ett och samma land tillämpas olika principer. Det är desto mer notabelt som det sker på grund av statsrådet Hellströms personliga obehag. Det klandervärda i Mats Hellströms handhavande av vapenexportärendena är att han på ett otillbörligt sätt hanterat riksdagens riktlinjer och genom dimridåer sökt dölja vilka beslut regeringen fattat.

Folkpartiet anser också i en reservation att den rådgivande nämnden för krigsmateriel frågor inte givits möjlighet att behandla frågan om återupptagande av export till Singapore. Behandlingen av ansökningar avbröts förra sommaren med anledning av misstankarna om olovlig export från aktiebolaget AB Bofors via Singapore. En regeringstjänsteman informerade ledamöterna i nämnden per telefon om att statsrådet Hellström i ett frågesvar i riksdagen skulle meddela att behandlingen av exporttillstånd skulle återupptas. Nämnden som enligt regeringen tilldelats en viktig insynsroll har därmed inte kunnat fullgöra sin uppgift. För detta har Mats Hellström det fulla ansvaret.

Nämndens konstitutionella status är oklar. Det visar inte minst flera uttalanden av statsrådet Hellström vid utfrågningen i utskottet. Han säger på ett ställe: "Det är inte min sak. Jag är inte med i nämnden. Det är

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Krigsmaterielexportfrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Krigsmaterielexport-
frågor*

krigsmaterielinspektören som leder nämnden på eget ansvar.” Regeringen har inte något konstitutionellt ansvar för vad nämnden gör utan det är krigsmaterielinspektören som sammankallar nämnden.

”Men nämnden skall inte vara en del i regeringens egen beredning – då skulle vi komma i en bisarr situation. – – Då skulle vi blanda samman riksdagens och regeringens funktioner.”

Trots att nämnden skall ge råd inför regeringens beredning har regeringen inget ansvar för relationerna mellan regeringen och oppositionen. Nämnden tillskrivs viktiga uppgifter, men det parlamentariska samrådet sker inte som i t. ex. utrikesnämnden direkt mellan ledamöter från regeringen och oppositionen. Det förs inga protokoll så man kan inte granska vad som har hänt, och det kan således inte säkerställas hur nämndens råd tillförs regeringens beredning. Nämnden arbetar självfallet under sekretess och kan således inte bidra till någon väsentligt ökad insyn i vapenexportfrågorna. Jag tycker att årets granskning har gett fullt belägg för det. Nämnden borde aldrig ha kommit till.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 7 och 9.

Anf. 77 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Från centerpartiets sida anser vi att det finns anledning att kritisera vapenexporten till Indonesien. Denna kritik har framförts och kommer att framföras i ett annat sammanhang.

Sveriges regler för vapenexport innebär att det råder ett generellt förbud mot export av krigsmateriel. Dispens från förbudet kan beslutas av regeringen i enlighet med av riksdagen fastlagda riktlinjer.

Reservation nr 9 handlar inte om bedömningen i sak av regeringens beslut av den 20 februari 1986 utan om regeringens och statsrådet Mats Hellströms försök att smita undan sitt moraliska ansvar. I opposition var socialdemokraterna i allmänhet och Mats Hellström i synnerhet kritiska mot beslut av dåvarande regering att godkänna vapenexport till Indonesien. Inför utskottet har Mats Hellström deklarerat att nya åtaganden inte tillåts men att leveranser med stöd av tidigare åtagande tillåts – i sanning ett inkonsekvent handlande, som påminner om gammaldags hästhandlarmentalitet och som saknar stöd i gällande bestämmelser för krigsmaterielexport.

Om regeringen bedömer situationen som så allvarlig att nya åtaganden inte bör tillåtas, borde detta gälla alla åtaganden. Reservationen kan förhoppningsvis ge regeringen den råg i ryggen som behövs för att omsätta ord i handling och åtminstone göra en prövning i sak av ärendena.

Med detta ber jag, herr talman, att få yrka bifall till reservation 9.

Anf. 78 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! De svenska affärerna med vapen och krigsmateriel stinker. De stinker av lögnerna från utrikeshandelsministrar, handelsministrar och utrikesministrar i skilda regeringar, både borgerliga och socialdemokratiska. De stinker av brott mot den nuvarande lagen och mot de förordningar som gällde innan lagen kom till. De stinker av undanflykter och släpphänthet av de organ som är tillsatta att övervaka krigsmaterielexporten – i första hand krigsmaterielinspektionen. De stinker på grund av att man sett genom

fingrarna med brotten, och de stinker av alla ursäkter, bortförklaringar och moraliskt anmärkningsvärda försvar för de skumma affärerna och för det sätt på vilket de svenska vapnen har distribuerats över världen.

Det här har pågått sedan krigsslutet 1945, och fortfarande är vi på samma nivå. När jag kom till riksdagen 1976 var en av de första frågorna jag hade uppe vapenexporten till Indonesien. Då hade vi en borgerlig handelsminister som hette Burenstam Linder. Vi tog fram instruktioner från den svenska armén som visade att Bofors luftvärnskanoner – luftvärnsautomatkanoner lvakan – mycket väl kan användas mot fotfolk, för strid på marken, till att beskjuta t. ex. fordon, infanterikoncentrationer eller gerillatrupper. Då talade man mycket – och det har man gjort sedan också – om defensiva och icke-defensiva vapen.

Bofors luftvärnskanoner har använts i kriget på Östra Timor – de har använts på båtar, och de har använts mot gerillaenheter i kriget. Vänsterpartiet kommunisterna har tagit upp den här frågan många gånger under dessa tio år. Inget annat parti här i riksdagen har någonsin stött våra propåer på det här området – varken folkpartiet, där man nu är mycket upprörd, eller något annat parti. Birgit Friggebo var själv minister i den dåvarande regeringen när det här togs upp för första gången.

Vi har haft många debatter med Mats Hellström om just det som Birgit Friggebo tog upp i sitt anförande. Tillsammans med mig och andra vpk-are angrep han då, i gamla riksdagshuset vid Sergels torg, Burenstam Linder, senare Björn Molin och andra borgerliga företrädare för att de beviljat krigsmaterielexport till Östra Timor. Vi har sedan också sett hur han har svängt.

Jag tycker det är litet övermaga också av folkpartiets företrädare, Birgit Friggebo, att gå upp och vara moraliskt indignerad i den här debatten. Jag hörde Birgit Friggebo i radions Eko i morse. Formellt är det rätt att konstitutionsutskottets granskning bara skall omfatta vad som har hänt det senaste året. Men när Birgit Friggebo fick frågan om det var rätt av borgerliga regeringar att bevilja export av vapen till Indonesien och till Östra Timor under pågående krig, svarade hon: Den frågan har vi inte behandlat i konstitutionsutskottet. När hon fick frågan om det i dag är felaktigt att exportera vapen till Indonesien, svarade hon: Den frågan har vi inte behandlat i konstitutionsutskottet. Så bekvämt, Birgit Friggebo. Om vi får en borgerlig regering efter nästa val eller valet därefter, i vilken folkpartister ingår, får vi alltså uppleva samma kovändning av er som vi nu har fått uppleva av socialdemokraterna och Mats Hellström. Var finns moralen, och med vilken rätt är ni indignerade när ni aldrig tidigare, inte ens i regeringsställning, har stött våra förslag om att stoppa denna vapenexport?

Jag tror nu inte att Sveriges vapenexport kommer att förändras på ett avgörande sätt. Det finns nämligen för många ekonomiska intressen bakom den, och det finns för stora handelspolitiska intressen, för många och stora säkerhetspolitiska intressen samt försvarspolitiska och andra intressen bakom den svenska krigsmaterielexporten och vapenexporten. Men det är en skam för svenska regeringar, vilken färg de än har, att detta pågår år efter år. Det har jag sagt hur många gånger som helst här i riksdagen. Det borde inte se ut på det sätt som det gör. Vi borde respektera gällande lagar och se till

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Krigsmaterielexportfrågor

att svenska vapen inte säljs på det sätt som sker i dag, som skedde i går och som tyvärr, tror jag, kommer att ske i morgon. Det är vpk:s allmänna utgångspunkt i den här frågan.

Vi har tillsammans med centern och folkpartiet självklart reserverat oss mot vapenexporten till Indonesien. Vi gör det mot bakgrund av en konsekvent förd politik och handlingslinje under alla år som denna export har pågått. Vi har också reserverat oss mot och skarpt kritiserat exporten av vapen via Singapore till Arabstaterna vid Persiska viken. Också den är ett brott mot bestämmelserna.

Det är märkligt att konstitutionsutskottet aldrig någonsin i dessa vapenexportaffärer, vare sig det varit borgerliga eller socialdemokratiska majoriteter, har kunnat samla sig till att pricka sina egna statsråd. Då finner ni alltid ursäkter, och då hittar ni alltid något kryphål att peka på.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservationerna 8 och 9.

Anf. 79 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag tror det är viktigt att erinra om vad vi har att ta ställning till nu. Det är dels en reservation från folkpartiet om den rådgivande nämndens inkoppling inför regeringsbeslut i visst fall, dels en reservation, nr 8 från vänsterpartiet kommunisterna om främst AB Bofors export av vapen till Singapore. Vi kan ha olika åsikter om detta, men vad vi i dag skall utgå från är en konstitutionell granskning, som har det gällande rättsläget som utgångspunkt.

Vi vet alla att vänsterpartiet kommunisterna vill skärpa vapenexportbestämmelserna, och det är en respektabel ståndpunkt. Vi vet också – det framgick av Birgit Friggebos anförande – att folkpartiet anser att den rådgivande nämnden är mer eller mindre värdelös. Den uppfattningen kan man också ha. Men kraven på ändringar i dessa avseenden får tas upp i andra sammanhang, genom motioner och genom ställningstaganden i utrikesutskottet. Ärendet har för övrigt, som också Oswald Söderqvist påpekade, vid flera tillfällen behandlats i fråge- och interpellationsdebatter. Det behövs därför ingen repris därvidlag under den konstitutionella granskningsdebatten.

Majoriteten i utskottet anser inte att regeringen brutit mot någon lag eller några bestämmelser i samband med att ansökningen om export av vapen till Singapore på nytt behandlades efter att på administrativ väg ha stoppats under någon tid.

Upptagandet av behandlingen av dessa ärenden sammanhänger med att polisundersökningen drog längre ut på tiden än vad som förutsetts. Nämndens råd inhämtades innan besked lämnades i riksdagen om att handläggningen av exportansökningar efter ett avbrott hade upptagits.

Till Oswald Söderqvist vill jag säga att jag bedömer misstankarna mot AB Bofors som mycket allvarliga. Utskottets bekymmer minskar inte av uppgifterna från utrikeshandelsministern om att det kan ha rört sig om vapensmuggling till flera länder, bl. a. i Västeuropa, men vi kan inte gärna döma på misstankar, utan vi måste avvakta polisundersökningen, som ständigt fördröjts, och domstolens ställningstagande efter eventuellt åtal.

Då är det också tid att bedöma regeringens handläggning av frågan. Denna

har dock under väntetiden på det rättsliga avgörandet vidtagit åtskilliga försiktighetsåtgärder för att undvika eventuell smuggling i framtiden, varav en del åtgärder måste betraktas som varande av ganska exceptionell natur.

Utskottet uttalar enhälligt att det även i fortsättningen kommer att följa krigsmaterielexportfrågorna, vilket väl visar att vi inte tar så lätt på det här som man kunde få ett intryck av under Oswald Söderqvists anförande.

Som framgår av framför allt Birgit Friggebos anförande men även av Bengt Kindboms och som framgår av reservation 9 har ärendet om krigsmaterielexportfrågorna något utvidgats under behandlingens gång.

Den nya fråga som fördes in i slutskedet av utskottets arbete i denna del har gällt regeringens beslut att bevilja dispens för utförsel av vapen till Indonesien. Reservanter från folkpartiet, centern och vänsterpartiet kommunisterna tar inte ställning i frågan om lämpligheten av ifrågavarande beslut men anser att det av statsrådet Mats Hellström under utfrågningen åberopade skälet för beviljande av licensen, att det rörde sig om följdleveranser, inte är hållbart.

Från majoritetens sida har vi inte funnit reservationens tolkning av riktlinjerna för dispensgivningen ge tillräckligt underlag för anmärkningar mot regeringen i detta avseende, men med anledning av vad särskilt Birgit Friggebo anför i debatten vill jag tala i klartext och ytterligare något utveckla vår ståndpunkt.

Riktlinjerna utgår från den grundläggande synen att "för att svensk krigsmaterielindustri skall kunna verka på exportmarknaden är det angeläget att köparna har goda garantier för att de får reservdelar till inköpt materiel". Det heter vidare i riktlinjerna att "reservdelar till sådan materiel bör därför exporteras oavsett förhållandena som angivits som hinder för export". Ovillkorliga exporthinder gäller dock givetvis även i dessa fall. Det är innebörden i lagstiftningen.

Riktlinjerna talar sålunda endast om reservdelar, men tanken bakom framställningen i riktlinjerna är ju att köparen skall ha goda garantier för att den inköpta materielen skall kunna försörjas så att den kan hållas i brukbart skick. Därför ingår också ammunition i sådana följdleveranser, och därom föreligger inga meningsskiljaktigheter mellan majoriteten och reservanterna.

Då Mats Hellström talar om att inga nya engagemang tillåts i Indonesien, ser han export av luftvärnskanoner för bestyckning av patrullbåtar som kompletteringar till tidigare leveranser. Det innebär å andra sidan inte att vapensystem generellt sett hänförs till begreppet följdleveranser. Då det gäller affärer av den typ reservationen syftar på har regeringen dock utgått ifrån att begreppet följdleveranser numera måste anses innefatta inte enbart ammunition och reservdelar utan också likartade vapen, när väl en gång ett systemval har skett.

Låt mig då tala om, att i det indonesiska fallet valde köparen redan i mitten av 1970-talet att utrusta sina patrullbåtar med Bofors luftvärnskanoner. Likaså konstruerades hela det elektroniska stridslednings- och eldledningssystemet så, att det systemmässigt kan arbeta tillsammans med denna vapenutrustning. Att mitt i genomförandet av dessa leveranser gå in och bryta dessa skulle allvarligt skada Sveriges trovärdighet som vapenleveran-

tör. Därigenom skulle det inte heller vara i enlighet med de allmänna riktlinjer som riksdagen uppställt för vapenexporten.

Jag vill sluta med att avstyrka även reservation nr 9. Mot bakgrund av de speciella omständigheter som jag har redovisat fanns sakskalet för ett fullföljande av leveransen av kanoner.

Anf. 80 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! År 1956 stod statsminister Erlander i dåvarande andra kammaren och sade precis samma sak som Olle Svensson i stort sett har sagt här. Då gällde det export till Mellersta Östern under det första Suezkriget mellan Israel och arabstaterna, och det visade sig att Sverige hade sålt vapen till bägge sidor. Det som nu kommer fram är alltså ingenting nytt.

Vad som är litet nytt och dessutom anmärkningsvärt är att, efter alla dessa år, utskottets socialdemokratiska ordförande stiger fram här och säger att vi kan fortsätta att sälja nya vapen trots de svenska lagbestämmelserna – det är ju en lag numera – om ett land som Indonesien har köpt ett system som det måste använda. Det är ju ganska fantastiskt. Här kommer det faktiskt in ett nytt moment i det hela. Anta att det skulle vara något annat krig än det i Östra Timor, som ni underkänner som inre konflikt, som ockupation osv. Ni säger ju att det inte är någon konflikt mellan Indonesien och Östra Timor, ni menar att där inte pågår något krig och ni har alla möjliga undanflykter. Men anta att Indonesien skulle råka i krig på allvar, vilket i och för sig inte är särskilt otroligt, med någon annan stat i detta område, det ganska oroliga Sydostasien. Skulle ni också då fortsätta att sälja vapen med återopandé av detta?

Det är detta det handlar om, och det är solklart, oavsett den kritik jag tidigare har riktat mot folkpartiet, att det i sakfrågan – om vi nu skall återgå till den formella behandlingen, som vi är så måna om i den här debatten; det får ju inte handla om någonting annat än det formella, för då blir det farligt – är ett brott som har begåtts när vi har sålt vapen till Indonesien. Vi som har reserverat oss finner det alltså självklart att det ansvariga statsrådet borde prickas. Lika solklar är Singaporeaffären. Det fanns inga garantier, när man återupptog exporten av granatgevär till Singapore, för att de inte på nytt skulle kunna spridas över världen; det vet vi för resten inte i dag heller. Rent formellt är det helt klart att det har begåtts brott mot den svenska krigsmaterielexportlagen under det här året. Det kan inte bortförklaras av vare sig Olle Svensson eller någon annan som tycker att det är lämpligt att försvara saken just vid det här tillfället. Därför borde Mats Hellström och regeringen naturligtvis prickas i detta fall.

Anf. 81 BIRGIT FRIGGEBO (fp):

Herr talman! Det är riktigt att den reella behandlingen av detta ärende kom upp ganska sent i utskottet, men frågan togs faktiskt upp redan vid utfrågningen av Mats Hellström den 1 april. Det här betänkandet justerades den 13 maj, så visst fanns det tid att ta reda på vad som gällde. Det visades emellertid ett visst ointresse för frågan, skulle jag vilja säga.

Nu börjar jag förstå litet av den luddiga sammanblandning som Mats Hellström har ägnat sig åt. Han har blandat ihop följdlleveranser och gamla

åtaganden. Jag försökte göra en tolkning, vilket framgår av reservationen, som innebar att följdleveranser skulle vara reservdelar och ammunition, medan gamla åtaganden skulle vara vapen enligt gamla kontrakt. Nu ställer Olle Svensson allt på huvudet. Han erkänner inte bara att regeringen har gjort en luddig formulering. Han erkänner dessutom att regeringen har ändrat riktlinjerna för vapenexporten utan att tillfråga riksdagen. Det har alltid stått klart att med reservdelar har också förståtts ammunition, och sådana leveranser kan vi tillåta även om det skulle uppstå oroligheter i exportlandet. Nu har regeringen emellertid under denna benämning även inbegripit nya vapen, nämligen luftvärnskanoner. Regeringen säger att bestyckning av kanonbåtar bara är en följdleverans, ett slags reservdel. Detta tror jag är nytt för hela svenska folket och för alla som tidigare har varit inblandade i dessa ärenden, också i regeringsbehandlingen.

Eftersom nu Olle Svensson har brutit den sekretess som vi har ålagt vill jag säga att det beslut som regeringen fattade inte bara innehöll luftvärnskanoner utan också andra vapen. Skall det anses att de också är reservdelar?

Herr talman! Det här ärendet blev mycket mer intressant än jag någonsin hade föreställt mig när vi började gräva i det. Regeringen har ändrat riksdagens riktlinjer. Det är en mycket allvarlig anklagelse som jag nu kommer med, då jag säger att Mats Hellström har fört riksdagen vilse.

Under detta anförande övertog talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 82 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Vi har utgått från Mats Hellströms uttalande inför utskottet. Den uppfattning som han där redovisade har han också redovisat i artiklar. Jag håller med Birgit Friggebo om att detta blev en helt annan debatt nu när Olle Svensson talar klarspråk. Olle Svensson bestrider Mats Hellströms uttalande att detta är en uppföljning av tidigare gjorda åtaganden.

Olle Svensson konstaterar att kompletteringar nu kan tolkas in i riktlinjerna. Detta är en omprövning som riksdagen borde göra. Detta ärende finns det minsann all anledning att följa upp både i granskningssammanhang och i andra sammanhang.

Anf. 83 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag skall begränsa min replik till våra meningsskiljaktigheter i den fråga som tas upp i reservation 9. Jag vill betona att vad vi granskar är regeringens ställningstagande, inte de olika uttalanden som har gjorts i olika sammanhang.

För att bevara vår trovärdighet i förhållande till dem som efter noggrann prövning har godtagits som köpare av krigsmateriel medger riktlinjerna att vissa följdleveranser kan ske även sedan krig har brutit ut. Det ursprungliga beslutet om vapenexport till Indonesien skedde i ett läge då omfattande strider pågick. Det kan naturligtvis diskuteras om läget nu är mindre oroligt – många hävdar det – än då det ursprungliga beslutet togs.

Regeringen fattar nu nya beslut med mycket stor försiktighet. Inga nya vapenlicenser ges. Regeringens beslut att medge licens för vapenexport som

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Krigsmaterielexport-
frågor*

en följdleverans till Indonesien sammanhängande, som jag sade i mitt tidigare anförande, med valet av vapensystem. Det får dock inte tolkas som att detta land kan påräkna licens för andra vapenleveranser. Varje affär skall bedömas för sig. Bedömningen görs utifrån situationen i landet, men även vapens karaktär och andra faktorer vägs in i avgörandet.

Jag vill framhålla att riktlinjerna för krigsmaterielexporten aldrig kan utformas så, att de täcker alla tänkbara situationer, och det kan förklara de olika tolkningar som nu gjorts i utskottet. I vad mån riktlinjerna behöver förtydligas får övervägas i annat sammanhang, men jag vidhåller att regeringen på de redovisade grunderna inte har gjort något fel genom att medge en följdleverans av Bofors luftvärnskanoner till Indonesien.

Anf. 84 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Frågan om vilka leveranser som skall fullgöras när krig bryter ut finns redovisad både i vad utskottet skriver och i den utfrågning med Mats Hellström som refereras i betänkandet. Det handlar om reservdelar och ammunition.

Jag tyckte att Olle Svensson på något sätt tog ett steg tillbaka i sitt senaste inlägg, men det är kanske en feltolkning från min sida. Vad jag noterade i hans huvudinlägg var att här har införts ytterligare ett begrepp, nämligen kompletteringar, som kan tolkas in i riktlinjerna. Enligt vad jag förstår kan kompletteringar vara ett ganska vitt begrepp, eftersom man säger att de står i överensstämmelse med svensk lagstiftning.

Anf. 85 BIRGIT FRIGGEBO (fp):

Herr talman! Frågan om reservdelar och ammunition har vi över huvud taget inte tagit upp. Det är klart att man kan fortsätta och skicka i väg sådant, även om det blir litet oroligheter. Men riktlinjerna säger också att ett redan utfärdat tillstånd, en redan given licens, kan dras in i vissa lägen – om det blir inre oroligheter eller krig med en annan stat.

Vad vi nu talar om är när man skall fatta beslutet att ge tillstånd och utfärda exportlicens för vissa vapen. Här är det fullt klarlagt att det till viss del handlar om luftvärnskanoner, och även vissa andra vapen.

Detta är aldrig redovisat i de riktlinjer som presenterats för riksdagen. Där talas det bara om reservdelar. Man talar inte ens om ammunition men har i praxis utgått från att det gäller också ammunition.

Vid utskottets utfrågning av Mats Hellström diskuterade vi hela tiden "vapensystem". Det var den term som användes i en frågestund här i riksdagen. Jag fortsatte att använda den termen litet slarvigt, utan att egentligen begripa så mycket vad den innehöll, och Mats Hellström har själv använt den vid utfrågningen.

Han säger på s. 142 i utskottsbetänkandet: "Att ett krig bryter ut är den hårdaste situationen. Även då förutsätter lagstiftningen att reservdelar och ammunition fortfarande skall få säljas. Men lagstiftningen talar inte om vapensystem, som du var inne på."

Så slutade utskottsutfrågningen på den punkten.

Nu vill Olle Svensson införa en helt ny term i vad gäller vapensystem och vad s. k. följdleveranser och reservdelar skall innebära.

Herr talman! Jag tror att det finns anledning att återkomma till den här granskningen nästa år, och jag tror det vore bra om regeringen skyndade sig med att komma med klargörande riktlinjer för vad som skall gälla för vapenexporten från Sverige i framtiden.

Anf. 86 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Jag anser det fullt klart – som jag sade i min första replik – att vi här har fått något helt nytt. En reservdel är en reservdel, och ett vapensystem är ett vapensystem. När man talar om "reservdel" i lagens mening – liksom i den gamla förordningens mening – kan det gälla ett eldrör, delar av en mekanism eller något sådant, liksom också ammunition. Men här har det klart sagts ifrån av Olle Svensson att det har gällt ett helt kanonsystem – som man alltså i enlighet med den svenska lagen ansett sig kunna sälja till Indonesien. Nya åtaganden, komplettering – det är något nytt.

Detta måste följas upp, för det här har vi inte mött tidigare i alla de debatter som vi haft under åren.

Det finns ett dilemma här. Vi har köparens intresse, som Olle Svensson talar om. Det är klart att varje stat som köper ett dyrt vapensystem är angelägen om att få fortsätta att köpa när man kommer i krig. På den här punkten är de svenska bestämmelserna som sådana absurda och tokiga, och det har vi också alltid kritiserat. När en stat verkligen behöver materiel, kommer i krig, skall denna stat inte få köpa längre. Det är absurt, men så är lagen.

Det är klart att detta intresse finns från köparen. Det måste ställas mot den svenska lagen och vad vi sagt här hemma i Sverige: Då är frågan: Vilket skall ta över? Det är vad det handlar om.

Jag kan inte se annat än att vi här har en mycket långtgående uppmjukning och uttunning av lagparagraferna, och den blir vi tvungna att följa upp ytterligt noggrant i fortsättningen. Om det är detta som skall gälla i fortsättningen, kan vi lika gärna skrota de redan ganska konstiga svenska bestämmelserna och börja på ny kula igen och försöka hitta ett bättre sätt. Skall vi hålla på så här, kommer man aldrig någonsin att känna respekt för den svenska krigsmaterielexportlagen. Den saken är klar.

Anf. 87 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag vill erinra både Birgit Friggebo och Oswald Söderqvist, vilka står bakom reservation 9, om att ni där inte tagit ställning till om regeringens beslut var lämpligt eller ej. Jag har genom mitt inlägg ytterligare motiverat varför tillståndet gavs, inom ramen för en restriktiv inställning till att sälja nya vapen till Indonesien.

Anf. 88 BIRGIT FRIGGEBO (fp):

Herr talman! Jag vill bekräfta att inte heller jag i denna debatt över huvud taget har berört lämpligheten av det fattade beslutet utan enbart tagit upp regeringens tillämpning av gällande regler och konsekvenser av regeringsbeslutet i förhållande till de av riksdagen givna riktlinjerna.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Anf. 89 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Med anledning av det som Olle Svensson sade vill jag framhålla att också jag i mitt inlägg har konstaterat att vad vi diskuterar är regeringens bedömning av situationen just nu i vad avser vapenexport till Indonesien. Man säger att nya åtaganden inte bör tillåtas men att man kan fullfölja gamla åtaganden. Det som har tillkommit efter det att vi reserverade oss är – som framkommit av de första inläggen – den vidgning som genomförts av riktlinjerna.

Anf. 90 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Krigsmaterielexportfrågor anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Verkschefsfrågor.

Verkschefsfrågor

Anf. 91 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Utskottet granskar i år tre uppmärksammade fall där verkschefer har lämnat sina befattningar. Det gäller socialstyrelsens chef Barbro Westerholm, riksrevisionsverkets chef Rune Berggren och datainspektionens chef Jan Freese.

I vad gäller Barbro Westerholm och socialstyrelsen kommer Gunnar Björck i Värmö senare att behandla den frågan i debatten. Jag skall därför ägna mig framför allt åt de båda övriga fallen.

I Jan Freeses fall framgår klart att huvudskälet till att han lämnade datainspektionen var att den socialdemokratiska regeringen systematiskt körde över honom. Han fick gång på gång uppleva hur inspektionens beslut ändrades av regeringen i, ur integritetssynpunkt, icke önskvärd riktning. I ett sådant läge fann Freese, känd som en orädd person med stor personlig integritet, att hans möjligheter att kvarstanna och arbeta meningsfullt var begränsade.

Freese säger i den utfrågning som utskottet hade med honom att han fått mycket litet gehör hos regeringen när han framförde sina synpunkter. Regeringen var mera intresserad av att – som jag sagt – systematiskt köra över Freese än att få till stånd en konstruktiv dialog om hur samarbetet mellan datainspektionen och regeringen skulle kunna fungera.

Freese drog själv slutsatsen att det var dags att lämna sin post. I ett annat fall, det som gäller riksrevisionsverkets chef Rune Berggren, var det regeringen som vägrade omförordnande. Utfrågningen av Berggren och av civilminister Holmberg är på ett antal punkter mycket avslöjande. Man kan utan omskrivningar konstatera att Berggren blev obekväm för regeringen. Inte så att han skötte sitt arbete dåligt, tvärtom, han skötte det för bra. Han var för självständig. Men om det är något chefen för en revisionsfunktion skall vara, så är det just självständig. Han skall naturligtvis inte ta order av dem han granskar.

Herr talman! Vad som har hänt med riksrevisionsverkets chef reser frågan om det nu inte är dags att se till att riksrevisionsverket ställs under riksdagen i stället för att lyda under regeringen. Det är i en rad andra länder en naturlig ordning att den som granskas inte bestämmer över tillsättningar i myndighetens verksamhet.

Civilminister Bo Holmberg har framfört inför utskottet att det var den tid

som Berggren hade suttit, tolv år, som var skälet till vägran att bevilja omförordnandet. Men detta är ett svepskäl. Det finns gott om generaldirektörer med nära relationer till det socialdemokratiska partiet – och självfallet också andra – som suttit längre och där det inte varit tal om att vägra förlängt omförordnande.

Det finns också anledning att rikta kritik mot de former vari ärendet handlades från civilministerns håll. Att man inte när det blev klart att omförordnande skulle vägras ville erbjuda Rune Berggren ett likvärdigt arbete måste anses som direkt förödmjukande.

Herr talman! När vi granskar dessa tre fall – vi har i år inte gjort en formell granskning av andra utnämningar, men jag förutsätter, herr talman, att vi kan återkomma till det under det arbete som kommer att påbörjas i höst – och när vi granskar regeringens utnämningsspolitik är det viktigt att vi är på det klara med vart utvecklingen kan leda. Vi måste slå fast, att om regeringen avser att vägra förlängt förordnande av en generaldirektör av låt oss säga politiska skäl, är det minsta man kan begära att detta meddelas i god tid och att ett likvärdigt arbete erbjuds. Om vi i framtiden får en politisering av det slag som vi nu haft, måste vi vidare se till att det nu föreliggande förslaget från verksledningskommittén ändras, så att regeringar även i fortsättningen får frihet att välja sådana ämbetsmän och generaldirektörer som de anser sig kunna samarbeta med utifrån politiska utgångspunkter. Men då måste det slås fast, herr talman, att detta skall gälla alla regeringar. Vi får därmed en situation där generaldirektörer när det gäller anställningstrygghet i praktiken blir likställda med statssekreterare. Det innebär att det blir praxis att generaldirektörer och statssekreterare byts ut i samband med regimskiftet. Jag skulle djupt beklaga en sådan utveckling, men den kan, såvitt jag förstår, bli en följd av det som hänt under det senaste året.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation 10, som är fogad till utskottets betänkande.

Anf. 92 GUNNAR BIÖRCK i Värmdö (m):

Herr talman! Jag bekänner mig till den filosofin att man skall ha verkschefer som är allmänt respekterade för sakkunskap, självständighet och integritet, och jag är en motståndare till sexårsförordnanden och tillsvidareförordnanden. Jag anser att verkschefer skall tillsättas med fullmakt.

När jag för snart 30 år sedan blev något så relativt enkelt som professor fick jag en fullmakt med Kungens namn och sigill. När Serafimerlasarettet till sist, nära ett kvarts sekel senare, föll för den landstingskommunala övermakten, byttes fullmakten ut mot ett enkelt maskinskrivet papper, undertecknat av någon – jag minns inte ens vem. I fortsättningen blir det kanske ett kvitto, frammatat ur en datamaskin.

Är verkschefskandidater inte värda förtroendet att få en fullmakt och har de inte den integriteten, skall de heller inte bli chefer för verk som utövar myndighetsfunktioner. En annan sak är affärsverken, eller statliga bryggerier, som förmodligen måste följa näringslivets spelregler beträffande tillsättning, löneförmåner och pensioner.

Jag är emot det gunstlings- och partibelöningssystem som vi emellanåt upplever och som bara kan medföra en sänkning av allmänhetens aktning för

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Verkschefsfrågor

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Verkschefsfrågor

statliga ämbeten, även om dess bättre ännu ingen gjort sin häst till konsul.

Det är viktigt att en person som får ett erbjudande om en hög statlig befattning – det må vara en statsrådspost, ett landshövdingeämbete eller en generaldirektörsbefattning – verkligen i sin kammare prövar sin förmåga och sin beredskap att underkasta sig uppgiftens krav, innan vederbörande hurtigt klipper till. Det skall inte behövas några ångerveckor här. Runebergs dikt om landshövdingen Wibelius borde tillhöra den obligatoriska läsningen för potentiella kandidater.

I verkschefsfrågan har jag avgivit ett särskilt yttrande, betingat av en analys av utfrågningarna av Gertrud Sigurdsen och Barbro Westerholm. Såvitt jag förstår har det här förekommit en kurragömmalek, där båda parter missförstått varandras avsikter. Här fanns en duglig generaldirektör med hög personlig integritet som – trots detta, frestas jag säga – enligt statsrådets senare uppgift, när det var för sent, skulle ha fått omförordnande. I tron att så ej skulle bli fallet sökte och fick hon ett annat arbete och har nu även förordnats som adjungerad professor vid Karolinska institutet. Så gick det alltså till när chefskapet för det ämbetsverk som har ansvaret för hälso- och sjukvården i vårt land för första gången sedan mer än 300 år tillbaka anförtröddes någon som icke hade medicinsk utbildning.

Så här bör det naturligtvis inte gå till. Ett uppriktigt samtal mellan statsråd och verkschefer med tidsbegränsat förordnande senast i början av det sista året av en förordnandeperiod måste bli regel, så länge detta – för mitt sätt att se – otillfredsställande anställningsskick består.

Herr talman! Med detta och under hänvisning även till mitt särskilda yttrande ber jag att få yrka bifall till reservation nr 10.

Anf. 93 ANITA MODIN (s):

Herr talman! Årets granskning på den här punkten gäller tre verkschefer – inte utnämningsspolitiken, vilket har påpekats vid ett flertal tillfällen i början på den här dagen. Det gäller alltså cheferna för datainspektionen, socialstyrelsen och riksrevisionsverket. De två förstnämnda har på egen begäran slutat sina tjänster. Den sist nämnde har efter tolv års tjänst inte erhållit ett omförordnande.

I lagen om offentlig anställning finns en bestämmelse med innehåll att förordnande i verksledande eller därmed jämförlig ställning får tidsbegränsas i enlighet med vad regeringen bestämmer. Såväl landshövdingarna som de flesta generaldirektörerna har i dag tjänst med förordnande på bestämd tid, vanligast i sex år, och bestämmelser om rätt till tjänstepension finns kopplade till dessa tjänster.

I betänkandet tas det bl. a. upp synpunkter ur verksledningskommitténs förslag beträffande förordnandetiden, antal år på resp. post och rörligheten bland verkscheferna. Även deras uttalade önskemål om förslag om tjänstgöring i annan befattning i slutet av omförordnandetiden finns med, m. m., m. m.

Utskottet vill understryka att det ankommer på regeringen att pröva frågor om omförordnanden samt i övrigt ansvara för rekryteringen av nya verkschefer. Det är en självklarhet att det är sakliga skäl som skall vara underlag för besluten.

Det bör särskilt uppmärksammas att det är regeringen som är slutligt ansvarig inför riksdagen för att verk och myndigheter fullföljer och realiserar fattade beslut. I praktiken innebär det att regeringen och resp. statsråd har ett betydande ansvar för hur förvaltningsverksamheten bedrivs. Det är då mycket viktigt att det råder ett ömsesidigt gott förhållande och ett stort förtroende mellan ansvarigt statsråd och resp. verkschef – detta speciellt i vårt land, där vi av hävd har ett system med myndigheter med självständig ställning i förhållande till statsmakterna, ett system som vi tycker bra om.

Vi har i vårt arbete lyssnat på såväl generaldirektörer som statsråd. Det förefaller uppenbart att döma av de diskussioner som nu förs, främst från moderat håll, att man redan har tagit ställning och inte lyssnat och försökt analysera vad man hört från båda håll. Man har i stället utgått ifrån att generaldirektörernas mening är det enda rätta. Statsrådets synpunkter bortser man från. Något systemskifte, som Anders Björck antyder, är det alls inte fråga om. Om man bemödar sig att lyssna och ser sig om litet grand hittar man många verkschefer som har självständiga synpunkter och intar en självständig ståndpunkt och som står för detta offentligt, oberoende av politisk bakgrund.

Jag yrkar bifall till utskottets uttalande om att det inte finns anledning att rikta kritik mot regeringen i detta ärende och avslag på reservation 10.

Anf. 94 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Det är märkligt att utskottsmajoritetens representant inte på någon punkt anser att regeringen i de här tre aktuella fallen har uppträtt på ett olämpligt sätt. Det skulle, såvitt jag förstår, innebära att det alltid är regeringen som har rätt och oppositionen som har fel. Men tre av våra mest kända verkschefer har ju ändå lämnat sina befattningar på grund av att regeringen har lagt sig i deras verksamhet på ett otillfredsställande sätt. Man har försökt styra verksamheten, man har varit missnöjd med att t. ex. riksrevisionsverket har uppträtt självständigt, och man har velat styra revisionsarbetets inriktning. Att då säga att det inte finns anledning till någon kritik tycker jag verkligen är förvånande – och det är naturligtvis, herr talman, ingen som tror på detta.

Därutöver tycker jag också att det är något märkligt att Anita Modin över huvud taget inte finner någon anledning till farhågor med anledning av den utveckling som nu håller på att ske när det gäller utnämning av generaldirektörer. Samma rätt att utse generaldirektörer på samma politiska grunder – eller samma andra grunder som den nuvarande regeringen har haft under det senaste året – måste väl rimligtvis också tillkomma en regering med annan politisk färg. Jag ställer en direkt fråga till Anita Modin: Skall även en annan regering ha rätt att utse personer som passar den regeringen partipolitiskt? Det bör gå att svara ja eller nej på den frågan.

Anf. 95 ANITA MODIN (s):

Herr talman! Vi skulle ju inte diskutera utnämningsspolitiken i dag. Men jag vill säga till Anders Björck att vi här i riksdagen har en alldeles utmärkt utredningstjänst, som man med stort förtroende kan vända sig till för att få fram uppgifter. Vi kan gå tillbaka några år och se efter vad det är för

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

utnämningar som har gjorts under såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar – landshövdingar, generaldirektörer, ÖB, RÅ, rikspolischef, ärkebiskop och andra tjänstemän i motsvarande befattning. Vi kan då se att det i allra största utsträckning inte är s-politiker som är utnämnda. Och i de fall det är s-politiker har man en saklig grund för att utnämna dem: de är duktiga och skickliga människor. Jag skulle kunna gissa att man inte med bästa vilja i världen kan komma upp till en 20-procentig andel av s.k. s-politiker.

För övrigt tycker jag att vi skall vänta med diskussionen om utnämningar tills det blir dags för den. Vi skall ägna oss åt att diskutera de tre poster som det i dag är fråga om. Jag tycker inte att det är konstigt att jag inte kan anmärka på regeringen, eftersom jag inte finner fog för någon sådan anmärkning. Att det skulle vara märkligt får stå för Anders Björcks egen räkning.

Anf. 96 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Det är något märkligt att jämföra utnämningsspolitiken under sex borgerliga regeringsår med den dramatiskt förändrade utvecklingen på det här området under det senaste året. Och det är det senaste årets utveckling som jag har talat om. Vi har faktiskt i konstitutionsutskottet ett ansvar för att granska just det år som har förflutit.

Jag har ingenting emot, herr talman, att vi återkommer till detta. Och jag ser det som ett löfte från socialdemokraternas företrädare här att vi under det kommande granskningsåret verkligen skall ha en genomgång av utnämningsspolitiken och de konsekvenser den kan leda till.

Anf. 97 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Verkschefsfrågor anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Utseende av verkställande direktör i halvstatligt företag.

*Utseende av verkställ-
ande direktör i halv-
statligt företag*

Anf. 98 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Vi har tidigare i dag diskuterat olika utnämningar resp. fall där personer har tvingats lämna sina poster. I det ärende vi nu skall diskutera handlar det inte om den utsedda personens kompetens. Ingen kan rimligen ha något emot att Ove Rainers arbetskapacitet tas till vara.

Vad det nu gäller är formerna. AB Svensk Bilprovning är ett halvstatligt företag. Aktiebolagslagen gäller. Frågan om vem som skall bli VD är då – formellt sett i varje fall – en fråga för styrelsen. Men i det aktuella fallet engagerade sig inte mindre än tre statsråd direkt: statsminister Olof Palme, hans ställföreträdare Ingvar Carlsson och kommunikationsminister Sven Hultström.

Detta får betraktas som unikt och i och för sig smickrande både för Ove Rainer och för Svensk Bilprovning. Men det är svårt att frigöra sig från misstanken att åtminstone en person i den just uppräknade trion hade dåligt samvete i vad gällde tidigare behandling av Ove Rainer.

I själva verket handlade det om vem som skulle bli landshövding i Gävleborgs län. Ove Rainer var kandidat, men Stig Malm ville av någon

anledning att hans egen nära medarbetare Harry Fjällström skulle bli det, och civilminister Bo Holmberg hade lovat Malm att tillfråga Harry Fjällström.

I det läget ringde Palme till Rainer, den 13 december, och erbjöd Rainer att bli chef för Svensk Bilprovning. Palme ansåg sig tydligen kunna förfoga över detta uppdrag. När Rainer sade nej ringde Ingvar Carlsson och stötte på om samma sak. Även kommunikationsminister Sven Hultström deltog i utnämningsärendet.

Det intressanta är bl. a. att vid utskottets granskning av frågan meddelade statsrådsberedningen i februari att statsministern *inte* – vi fick skriftligt besked om detta – hade haft några kontakter i ärendet med Ove Rainer. Detta är uppenbarligen en osanning. Sådana kontakter förekom, och de har skriftligen vidimerats av Ove Rainer. Det är anmärkningsvärt att statsrådsberedningen har försökt föra konstitutionsutskottet bakom ljuset.

Regeringen har naturligtvis möjligheter att anlägga sin syn på vem som skall bli ordförande i ett företag där staten har ägarintressen – ingen har ifrågasatt detta. Men det måste ske i fastställda former, dvs. genom att hela regeringen står bakom ett önskemål i detta sammanhang och att hela regeringen på föreskrivet sätt ger sin uppfattning till känna. Eljest är det ministerstyre. Det är förvånande att ledande företrädare för regeringen inte har insett detta.

Anf. 99 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Konstitutionsutskottet har efter en anmälan från Anders Björck, vice ordförande i utskottet och moderat, granskat formerna för utseende av verkställande direktör i AB Svensk Bilprovning. I reservation nr 11 av samtliga moderata ledamöter i utskottet görs gällande att ingripandet från regeringens sida i bolagets angelägenheter inger betänkligheter, både mot gällande aktiebolagsrättsliga regler och med hänsyn till förbudet mot s. k. ministerstyre.

Detta har nu också Anders Björck hävdat i sitt anförande. I reservationen och i anförandet staplas schablonuttryck på varandra utan grund och utan saklig distans till gällande förhållanden. Reservationen består därför av endast tre och en halv textrad. Det är förståeligt, eftersom det inte finns någon realistisk kritik att komma med.

AB Svensk Bilprovning är ett aktiebolag, i vilket aktiemajoriteten – 52 % – innehas av staten. Därutöver innehas aktieposter av bl. a. motororganisationer och försäkringsbolag. Det ankommer på regeringen, i detta fall kommunikationsdepartementet, att på bolagsstämma företräda staten som aktieägare.

Styrelsen för AB Svensk Bilprovning utsåg vid sitt sammanträde den 14 januari 1986 förutvarande statsrådet Ove Rainer till VD i bolaget. De uppgifter som utskottet tagit del av visar att detta beslut var enhälligt. Enligt utskottet är AB Svensk Bilprovning ett aktiebolag, i vilket aktiemajoriteten innehas av staten. I bolagets styrelse ingår företrädare för statsmakterna.

Här har nu Anders Björck sagt att statsrådsberedningen fört utskottet bakom ljuset. Eftersom Anders Björck inte har preciserat detta i reservationen skulle jag vilja ha en förklaring på vad han menar. Vi i utskottet kan efter

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Utseende av verkställande direktör i halvstatligt företag

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsråds-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Utseende av verkställ-
ande direktör i halv-
statligt företag*

granskningen inte se att det vare sig från konstitutionella eller från aktiebolagsrättsliga synpunkter föreligger något hinder för att största ägaren – i det här fallet staten – genom företrädare för regeringen för fram synpunkter till styrelsens ordförande och har samråd om vem som bör utses till verkställande direktör.

Jag vill, herr talman, tala om att styrelseordföranden, riksdagsman Kurt Hugosson, har varit i utskottet på en utfrågning.

För utskottets majoritet framstår denna åtgärd med en samverkan och ett samråd mellan regeringens företrädare och styrelsen och dess ordförande som helt naturligt.

Herr talman! Jag yrkar bifall till hemställan i utskottsbetänkandet och avslag på den moderata reservationen 11.

Anf. 100 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation 11.

I vad gäller frågan om statsrådsberedningens agerande har konstitutionsutskottet fått ett papper, daterat den 21 februari 1986 där följande står:

”Från statsrådsberedningen har upplysts att flera kontakter mellan kommunikationsministern och styrelseordföranden i Svensk Bilprovning AB föregick utseendet av Ove Rainer till verkställande direktör i bolaget. Statsministern hade inga sådana kontakter.”

I det brev jag har fått från Ove Rainer står följande:

”Den 13 december 1985 ringde Olof Palme mig. Syftet med samtalet var i första hand att klargöra läget när det gäller utnämningen av ny landshövding i Gävleborgs län – – .”

Palme hade vissa synpunkter på den frågan.

Brevet fortsätter:

”Då sade Palme att AB Svensk Bilprovning skulle ha ny chef och frågade om jag möjligen var intresserad.”

Såvitt jag kan förstå är detta alldeles kristallklart. De uppgifter jag har fått från statsrådsberedningen är icke korrekta. Statsrådsberedningen har förnekat dessa kontakter. Jag har ett brev där det framgår att sådana kontakter har förekommit.

Jag skulle gärna vilja ha en kommentar från Wivi-Anne Cederqvist. Menar Wivi-Anne Cederqvist att statsrådsberedningen har lämnat korrekta uppgifter till utskottet eller inte? Jag kan i och för sig citera vidare, men jag tror att jag skall avstå från det med tanke på kammarens tid.

Anf. 101 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag har alltid förnekat de påståenden jag har hört om att konstitutionsutskottets granskningsdebatt skulle innehålla kvalificerat struntprat. Men jag måste tillstå att så är fallet just nu.

Jag vill helt kortfattat säga att om styrelsens ordförande Kurt Hugosson och kommunikationsminister Sven Hulterström diskuterar ett aktuellt namn som VD i AB Svensk Bilprovning, är det mycket möjligt att man också tar kontakt med statsministern. Vem vet, han kanske tyckte att det var mycket roligt att ringa upp Ove Rainer med detta besked.

Anf. 102 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Det tycks ha blivit en vana i dagens debatt från socialdemokraterna och vpk att kasta ur sig ett antal förklänande omdömen om politiska motståndare, deras argument och reservationer. Jag beklagar detta, herr talman. Vi har inte haft denna typ av invektiv tidigare i debatten.

Nu påstår Wivi-Anne Cederqvist att hon har hört kvalificerat struntprat. Jag frågar: Det står i det papper som konstitutionsutskottet har erhållit under granskningen:

”Statsministern hade inga sådana kontakter.”

Jag har ett brev från Ove Rainer där det står:

”Den trettonde december 1985 ringde Olof Palme mig.”

Jag citerade även annat som han sade. Jag frågar då Wivi-Anne Cederqvist: Det måste väl gå att svara ja eller nej på denna fråga: Har statsrådsberedningen farit med osanning eller inte? Ja eller nej?

Anf. 103 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag vill fråga Anders Björck om hans privata brev från Ove Rainer har ingått i konstitutionsutskottets granskning?

Anf. 104 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Brevet avslutas med:

”Jag har skickat en kopia av detta brev till Olle Svensson.”

Min fråga kvarstår: Har statsrådsberedningen farit med osanning eller inte när det gäller kontakterna i detta ärende? Det måste gå att få ett besked i den frågan från socialdemokraternas representant. Den respekten tycker jag att man skall visa kammaren.

Anf. 105 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Naturligtvis är det riktigt det som står i statsrådsberedningens skrivelse som vi har fått till konstitutionsutskottet. Däremot har vi inte granskat det privata brev som Anders Björck talar om. Av Anders Björcks uppläsning av brevet här framgick att telefonsamtalet kom från Olof Palme. Statsrådsberedningen skriver inte någonting om detta.

Anf. 106 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist säger att det som står i statsrådsberedningens besked är korrekt. Det innebär en allvarlig anklagelse att Ove Rainer ljugar om de kontakter som förekom mellan honom, statsministern, vice statsministern och kommunikationsministern.

Jag upprepar: Vidhåller Wivi-Anne Cederqvist att statsrådsberedningens uppgifter är korrekta och att några kontakter inte förekom om ett erbjudande i den här frågan från statsministern?

Anf. 107 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Jag har efter gjord granskning – och majoriteten i konstitutionsutskottet står bakom mig – funnit att namnet Ove Rainer har kommit fram vid kontakter med kommunikationsminister Sven Hultström och

styrelsens ordförande Kurt Hugosson. Om detta handlar statsrådsberedningens skrivelse.

Nu läser Anders Björck upp ett privat brev om ett telefonsamtal från Olof Palme. Det förnekar jag inte. Det är mycket möjligt att han fick uppdraget att tillfråga Ove Rainer.

Anf. 108 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Brevet har gått till konstitutionsutskottets presidium, så det kan väl knappast betraktas som privat.

Menar verkligen Wivi-Anne Cederqvist att beskedet: "Statsministern hade inga sådana kontakter", alltså inga kontakter alls, i vad gäller frågan om utseende av verkställande direktör i AB Svensk Bilprovning är förenligt med beskedet att ett formellt erbjudande faktiskt gavs av statsministern för arbetet i fråga?

Anf. 109 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Till sist vill jag endast fråga Anders Björck: Har Anders Björcks privata brev varit föremål för granskning i konstitutionsutskottet?

Anf. 110 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Den uppgift jag citerar är inte alls privat. Den har förekommit i tidningen Expressen och i televisionen. Trots att den har förekommit både i televisionen och i en kvällstidning och bekräftats av den det gäller menar, såvitt jag kan förstå, Wivi-Anne Cederqvist fortfarande att statsrådsberedningens uppgifter i ärendet är korrekta.

Detta är ingenting nytt som jag plötsligt kommer dragande med. Det har sagts tidigare, och om Wivi-Anne Cederqvist hade läst min anmälan i frågan hade hon upptäckt att jag talade om vad som skett, nämligen att statsministern ringde Ove Rainer. Jag talade till och med om exakt vilken dag det skedde och vad som sades redan i min anmälan som lämnades in för bra länge sedan.

Anf. 111 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Utseende av verkställande direktör i halvstatligt företag anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Jordförvärvslagstiftningens tillämpning i vissa fall.

Anf. 112 HANS NYHAGE (m):

Herr talman! För ett par veckor sedan behandlade vi här i kammaren frågan om ny förvaltningslag. Vi var då från alla håll rörande ense om hur viktigt det är att myndigheterna beaktar den enskilda människans rättigheter, ger henne den bästa hjälp och service och respekterar hennes ställning i rättssamhället. Myndigheterna är till för den enskilde – inte tvärtom – deklarerade vi högtidigt.

När det gäller det ärende vi nu skall diskutera – tillämpningen av jordförvärvslagen – är det inte särskilt mycket bevänt med de tidigare så stolta deklARATIONERNA om hänsynen till den enskilda människan och hennes ställning i rättssamhället. Nu är det myndighetsutövandet som gäller. Vad

myndigheterna uttalar är helt avgörande, hur motsägelsefulla dessa uttalanden än är. Att en enskild person därmed utsätts för en direkt kränkande handling tycks inte spela någon roll. Som så många gånger förr, herr talman, är det vi moderater som ensamma får verka för och slå vakt om den enskilda människans rätt.

Handläggningen av det speciella ärende det här är fråga om är högst anmärkningsvärd. Den är enligt min mening ett skolexempel på hur myndighetsutövning inte bör gå till.

År 1981 förvärvade Lars Lorenius fastigheten Forsnäs gård i Södermanland för ca 4,5 milj. kr. Den hade ett gott skogsinnehav, men jordbruket var nedkört, och *ladugården* hade tidigare brunnit ned. Lorenius var emellertid beredd att rusta upp fastigheten, och gjorde också så för ca 700 000 kr. Sammanlagt satsade han således mer än 5 miljoner på gården.

Så småningom blir Lorenius emellertid på det klara med att han inte kan fortsätta driften av gården och beslutar sig för att sälja den. Bl. a. ränteläget är en orsak i sammanhanget. Aktiebolaget DIPLO, som äger en grannfastighet, anmäler sig som köpare, och man träffar en överenskommelse om en köpeskilling på ca 4,1 milj. kr., dvs. ett belopp som med ca 1 miljon understiger vad Lorenius själv satsat.

Eftersom DIPLO är en juridisk person och priset överstiger 1 miljon skall ärendet enligt gällande *jordförvärvslag* avgöras av regeringen efter prövning i lantbruksnämnden och lantbruksstyrelsen.

Frågan om förvärvstillstånd skall enligt lagen prövas efter vissa angivna *grunder* – bl. a. gäller det s. k. *additionsförvärv* och *prisprövning*. Båda dessa grunder tillämpas i detta fall, men i båda hänseendena på ett sätt som lämnar mycket övrigt att önska.

Lantbruksnämnden bestämmer att Forsnäs visst skall drivas som familjejordbruk utan sammanslagning med annan gård och att ägaren får finna sig i att bygga upp en ny *ladugård*, något som inte varit nödvändigt om DIPLO fått köpa gården. Alltså avstyrks köpet. Därefter ger sig lantbruksnämnden också in på frågan om priset och hävdar utan *grundlig utredning* att detta borde vara 3,7 milj. kr., dvs. man berövar i praktiken Lorenius 400 000 kr. Vart tog hänsynen till den enskilda människans rätt vägen i det ögonblicket?

Så *vandrar* då ärendet till lantbruksstyrelsen, och paragrafrytteriet fortsätter. Här har man bl. a. att beakta *frågan om värdet på skogen* och har då att ta ställning till två värderingar, den ena 6–7 år gammal, den andra gjord sedan Lorenius köpte fastigheten, dvs. den är betydligt färskare. Lantbruksnämnden hade i sitt yttrande ställt sig bakom den äldre värderingen, som låg ca 1 miljon lägre än den senare gjorda. Lantbruksstyrelsen följer lantbruksnämndens värdering och därmed berövas Lorenius i detta avseende ca 1 milj. kr. Och detta gör man utan att på ort och ställe göra sig underkunnig om det berättigade i denna värdering. Vart tog hänsynen till den enskilda människans rätt vägen i det ögonblicket?

Men nu inträffar det att lantbruksstyrelsen ger lantbruksnämnden bakläxa beträffande förvärvstillståndet. Man anser nämligen att AB DIPLO kan få förvärvstillstånd. Men samtidigt anser man att priset alltför högt och sänker det med ytterligare en halv miljon med hänsyn till behovet av investeringar, dvs. något som inte skulle bli aktuellt om DIPLO köpte

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Jordförvärvslagstiftningens tillämpning i vissa fall

gården, vilket lantbruksstyrelsen således anser att DIPLO skall få göra. Man tar sig för pannan, herr talman, när man tvingas uppleva en dylik handläggning av en fråga och en så kränkande behandling av en enskild människa.

Så går då ärendet till regeringen för avgörande. Mot bakgrund av denna närmast enastående beredning av två myndigheter skall regeringen ta ställning. På synnerligen bristfälliga grunder har de två myndigheterna kommit fram till klart skilda värderingar av fastigheten. Den ena avstyrker förvärvstillstånd för den aktuella köparen, den andra tillstyrker men förvägrar samtidigt köparen att betala det pris denne själv vill. Till bilden hör också att köparen, alltså AB DIPLO, vid en uppvaktning hos jordbruksministern har vidhållit att man är beredd att betala det överenskomna priset.

Vad gör då regeringen? Jo, den går på lantbruksstyrelsens värdering och fastställer priset till ca 3,2 milj. kr. Men inte nog med detta – den förvägrar AB DIPLO förvärvstillstånd! Vart tog hänsynen till den enskildes rätt vägen i det ögonblicket?

Konsekvenserna för Lars Lorenius av en dylik myndighetsutövning är självklara. Han åsamkades stora ekonomiska förluster, hotades att gå i konkurs och måste sälja gården till ett betydligt lägre pris än han tidigare var bjuden. Till bilden hör att den nya köparen arrenderat ut jorden. Någon investering i ny ladugård, som spelade så stor roll i handläggningen, har inte ägt rum, och något familjejordbruk, som regeringen hävdade att det måste vara, har det alltså inte blivit.

Detta hände 1981–1982. Så bytte vi regering efter valet 1982, och det var sannerligen inte underligt att Lars Lorenius ansåg att han på grund av myndighetsutövning åsamkats stora förluster och att det därför ankom på staten att ge honom ersättning. Således begärde han det, men fick nej. Jordbruksministern har uttalat att han låtit göra en mycket noggrann prövning i ärendet och då funnit att det inte förelåg några förutsättningar för regeringen att lämna ersättning. Men verkligheten är ju den att någon reell prövning av de faktiska förhållandena vid fastställandet av priset inte ägt rum, vilket med all tydlighet framgår av utfrågningen inför konstitutionsutskottet av statssekreteraren Ulf Lönnqvist. Den nuvarande regeringen har över huvud taget inte befattat sig med den tidigare regeringens handläggning, och detta anser jag verkligen inte vara en noggrann prövning.

Herr talman! Från ansvarigt regeringshåll hävdas att gällande lagstiftning har följts i det här fallet. Men sanningen är ju dels att det föreligger betydande brister i handläggningen av ärendet, dels att det faktiskt föreligger möjligheter och rätt för regeringen att ta hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. Bl. a. vittnar lantbruksstyrelsens bedömning av frågan om förvärvstillstånd om detta. Men regeringen tar ingen hänsyn.

Utskottsmajoriteten uttalar att när priskontrollregeln skall tillämpas är det i många fall en grannläga uppgift. Man hänvisar till ett uttalande i lagens förarbeten, där föredragande statsråd säger att om förvärvstillstånd skall vägras, så krävs mer noggranna kalkyler än de överslagsmässiga värdeberäkningar som annars kan vara till fyllest. Varför lever då inte regeringen och utskottsmajoriteten som de lär? Här har otvetydigt priskontrollregeln tillämpats, men det har sannerligen inte skett efter några noggranna kalkyler. Slutsatsen av utskottsmajoritetens eget uttalande måste ju rimligen vara att

det har brustit i handläggningen av ärendet, såväl vid den första som den andra prövningen, och att Lars Lorenius därför bör beviljas ersättning för åsamkade förluster.

Slutligen, herr talman, vill jag erinra om att moderata samlingspartiet från början ansåg att bestämmelsen om priskontroll skulle utgå ur lagen. Vi hävdade att det på objektiv grund är ogörligt att fastställa ett rättvisande pris, att bestämmelsen skulle tillskapa betydande tillämpningsproblem samt att det skulle skapa ett utrymme för godtycke och ett mått av rättsosäkerhet, som inte kan accepteras. Dagens ärende är ett utomordentligt bevis för hur rätt vi har haft.

Lars Lorenius har utsatts för just ett godtycke och för en direkt rättskränkande behandling. Det är upprörande att något sådant kan ske i en rättsstat. Riksdag och regering bör därför för sin egen anständighets skull snarast se till att rätt och rättvisa skipas i denna fråga.

Med det anförda yrkar jag bifall till reservation 12.

Anf. 113 ANITA MODIN (s):

Herr talman! En ingående redovisning angående jordförvärvslagstiftningen finns i betänkandet, och jag skall därför inte ta upp tid med att upprepa vad som står där. Jag vill bara påpeka att det är konstitutionella frågor vi har på vårt bord och inte innehållet i tidigare beslut enligt den lagstiftning som gäller.

Utskottets mening är att det inte finns fog för kritik mot regeringens handläggning av tillståndsärenden enligt jordförvärvslagen. Jag yrkar därför avslag på reservation 12 och tillstyrker utskottets uttalande.

Jag vill emellertid understryka två punkter i betänkandet. Dels är det den översyn av jordförvärvslagstiftningen som aviserats, där avsikten är att skyndsamt få fram ett resultat, dels är det justitiedepartementets arbete med en promemoria om domstolsprövning av förvaltningsbeslut. Båda dessa punkter torde komma att förbättra handläggningen även av tillståndsärenden enligt jordförvärvslagen.

I reservationen berörs särskilt ett regeringsavgörande från 1982 och prövning av ekonomisk ersättning 1985, och vi har här hört berättelsen om Lars Lorenius. Reservanterna blundar emellertid i sina resonemang helt för att skälen för vägran av förvärvstillstånd 1982 var två. Ärendet enligt 4 §, första stycket, punkterna 1 och 4, gällde också additionsförvärv, inte enbart det som har nämnts här i kammaren i dag. Det framgår av betänkandet på s. 36.

Man kan tycka och känna och tänka mycket om olika personers öden när man ser tillbaka och följer effekten av enskilda beslut, men vi måste i vårt arbete på de punkter som ligger på vårt bord vara mycket noggranna och ta med alla de ståndpunkter som är till beaktande när vi diskuterar frågorna. Regeringen har handlagt ärendena helt enligt lagen och det finns, som sagts tidigare, inte underlag för kritik.

Jag vill tillägga att vi i konstitutionsutskottet brukar vara mycket noga med att inte blanda oss i något ärende som är föremål för rättslig prövning. Det är beklagligt att man från moderat håll inte kunnat tygla sig och vänta på utslaget i högsta domstolen, vilket väntas komma i höst.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Jordförvärvslagstiftningens tillämpning i vissa fall

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Jordförvärvslagstift-
ningens tillämpning
i vissa fall*

Även om det skulle ha tagit ännu något längre tid, hade det avgjort varit bättre att vänta i stället för att som nu föregå domstolsutslaget. Konstitutionsutskottet skall inte riskera att i sin decharge misstänkas för att lägga sig i eller visa pekfinger i domstolsärenden.

Anf. 114 HANS NYHAGE (m):

Herr talman! Anita Modin hävdar att det inte är innehållet i tidigare beslut som skall granskas nu. Men när besluten är fattade på enligt vår mening och enligt många mening helt felaktiga grunder och bristfälliga grunder, måste det ju vara ett ärende för konstitutionsutskottets granskning. Såväl additionsförvärvet som prisprövningen har handlagts på ett bristfälligt och icke korrekt sätt.

När vi alltså inte har kunnat tygla oss, för att citera Anita Modin, beror det på att vi anser att ärendet har handlagts felaktigt och att det är konstitutionsutskottets skyldighet att se till att en felaktighet blir tillrättalagd.

Anser verkligen Anita Modin att Lars Lorenius har behandlats riktigt från rättssynpunkt? Anser Anita Modin verkligen att handläggningen gentemot enskild person har gått till på ett korrekt sätt?

Slutligen vill jag tillägga, herr talman, att vi moderater är fullständigt övertygade om att högsta domstolen kommer att handlägga ärendet på ett helt självständigt sätt, oavsett hur vi har argumenterat här i riksdagen.

Anf. 115 ANITA MODIN (s):

Herr talman! Jag är också övertygad om att högsta domstolen kommer att handlägga sina ärenden självständigt. Jag sade att vi inte borde lägga oss i ärenden som är föremål för domstolsprövning, för det har vi haft som hederskodex tidigare i konstitutionsutskottet.

Jag vill upprepa vad jag sade förut: Vi har inte kunnat finna att regeringen har fattat felaktiga beslut.

Hans Nyhage slår sig för bröstet och säger: Vi moderater, vi moderater! Men det är ju inte moderaterna som har sett till, att översynen av jordförvärvslagstiftningen och justitiedepartementets PM om domstolsprövning av förvaltningsbeslut har kommit till; det är socialdemokraternas initiativ.

Jag avstår från att kommentera detta ytterligare.

Anf. 116 HANS NYHAGE (m):

Herr talman! Det är verkligen inte högsta domstolens angelägenheter vi lägger oss i. Vi prövar regeringens handläggning av ett ärende, och det är vår skyldighet att göra det som ledamöter av konstitutionsutskottet. När vi då kan konstatera att regeringen inte har handlagt ärendet på korrekta grunder – förarbetena till regeringens bedömning var minst sagt bristfälliga – är det också vår skyldighet att påpeka det, och det gör vi.

Jag fick alltså, typiskt nog, icke något svar på min fråga om man från socialdemokratiskt håll anser att Lars Lorenius är riktigt behandlad i detta ärende.

Anf. 117 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Jordförvärvslagstiftningens tillämpning i vissa fall anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Regeringsbeslut om viss utredning av adoptionsfråga.

Anf. 118 INGELA MÅRTENSSON (fp):

Herr talman! Att inte kunna få barn är för många par svårt att acceptera. Därför är möjligheten att adoptera ett barn så viktig för det barnlösa paret men även för det föräldralösa barnet.

Det finns få svenska barn för adoption. Därför har internationell adoption fått stor betydelse i fall av barnlöshet. Nu har kostnaderna för att adoptera ett utländskt barn stigit kraftigt. Därför är det inget alternativ för ekonomiskt svaga grupper och knappast heller för medelklassfamiljer. Kostnaden för att adoptera ett utländskt barn kan uppgå till över 50 000 kr.

Vi i folkpartiet har vid flera tillfällen uppmärksammat denna situation och föreslagit ett ökat stöd, som vi menar måste gå direkt till familjen som adopterar. Socialdemokraterna har däremot varit påfallande ointresserade av frågan. Flera motioner om internationell adoption avstyrktes av socialutskottet under förra riksmötet med motiveringen att "frågan om en utredning rörande adoptionskostnaderna redan aktualiserats av regeringen".

Ett halvår senare hade ingenting hänt. Folkpartiets representant, Christer Eirefelt, ställde då en fråga till statsrådet Bengt Lindqvist om när regeringen tänkte tillsätta utredningen. Statsrådet svarade att regeringen hade för avsikt att tillsätta en utredningsman under hösten. Det dröjde ytterligare en och en halv månad innan det skedde.

När regeringen äntligen fattade beslut om direktiv för kommitténs arbete skilde sig dessa från det uttalande som riksdagen gjort. Direktiven talade om att "undersöka förutsättningarna för att minska den enskildes kostnader i samband med adoption av utländska barn". Riksdagen däremot hade enhälligt uttalat att en utredning borde "arbeta fram förslag till ekonomiskt stöd till enskilda för utgifter i samband med en internationell adoption".

Det kan synas som petitesser att hårdra de här olika uttalandena, men utskottet kan anse sig vilsefört då man avstyrkte motionerna i fråga mot löfte om en utredning i enlighet med motionärernas önskemål. Regeringen har på detta sätt vidgat frågan och fördröjt en lösning av problemet.

Vi i folkpartiet anser att regeringens utredningsdirektiv borde ha överensstämt med de önskemål som uttalats i socialutskottet. Därför yrkar jag bifall till reservation 13 i granskningsbetänkandet.

Anf. 119 INGA LANTZ (vpk):

Herr talman! Att adoptera ett barn från Bolivia kan kosta 50 000 kr., ett barn från Colombia 52 000 kr. Den vanligaste adoptionskostnaden ligger i dag på 40 000–45 000 kr. Avgörande för kostnadens storlek är framför allt resekostnaderna och uppehållet i utlandet. Dollarkursens fördubbling under senare år har spelat en stor roll för ökningen av adoptionskostnaderna. Nu har dollarkursen förbättrats en aning, men inte alls i den utsträckning att det motiverar att man inte undersöker frågan om bidrag till adoptioner.

Möjligheterna att påverka kostnaderna i nämnvärd utsträckning är mycket

Prot. 1985/86:146

21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringsbeslut om viss utredning av adoptionsfråga

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringsbeslut om
viss utredning av adop-
tionsfråga*

små, eftersom det rör sig om kostnader för resor och uppehålle. På fyra år har adoptionskostnaderna ökat med 140 %. Detta skall jämföras med konsumentprisindex som under samma tid ökade med 46 %. Med de nuvarande höga adoptionskostnaderna är det inte möjligt för andra än välsituerade familjer att adoptera barn från utlandet.

Under årens lopp har företrädare för många partier motionerat i den här frågan i riksdagen. Det motionerades också under den allmänna motionstiden 1985. Motionärerna har krävt olika saker, men alla har gått ut på att kostnaderna för dem som vill adoptera skall minskas. Motionärerna har inte uttalat sig för om de vill ge lån eller bidrag eller någon form av kombination av lån och bidrag, men de har krävt en utredning i syfte att föreslå ekonomiskt stöd.

När de motioner som väcktes under den allmänna motionstiden behandlades i socialutskottet hänvisades det till att regeringen hade aktualiserat frågan om en utredning. Både motionärerna och socialdemokraterna menade därför att motionerna kunde avstyrkas, eftersom de därmed var tillgodosedda. Det tyckte faktiskt jag också. Mitt krav på utredning var tillgodosett. I samband därmed uttalade utskottet att utredningens uppgift bör vara att utarbeta förslag till ekonomiskt stöd till enskilda för utgifter i samband med internationella adoptioner. Sedan kom direktiven till utredningen. I dem kunde man inte läsa utskottets uttalande att utredningens uppgifter bör vara att utarbeta förslag till ekonomiskt stöd till enskilda. I direktiven står i stället att utredningen skall undersöka förutsättningarna för att minska den enskildes kostnader i samband med internationella adoptioner – det är en stor skillnad mellan att utreda formerna för bidrag och att utreda förutsättningarna för att minska enskildas kostnader.

Regeringen har avvikit från riksdagsbeslutet. Utskottsmajoriteten hänger i betänkandet upp sin argumentation på formsaken, nämligen att utskottet inte begärde en utredning, därför att regeringen då redan hade aviserat en sådan. Detta är att argumentera strunt. Det viktiga måste vara vad utredningen skall komma fram till.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservation nr 13.

Anf. 120 ULLA PETTERSSON (s):

Herr talman! I årets granskningsbetänkande finns som vanligt en redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. Årets granskning, som avser tiden den 1 oktober 1984 till den 30 september 1985, omfattar 545 skrivelser. Av dessa har tre granskats särskilt av utskottet, och minoritetsmarkeringar har gjorts i två av dessa fall. Det som vi nu behandlar rör, som framgått, ekonomiskt stöd vid internationella adoptioner.

Det är dyrt att adoptera barn från andra länder. Det finns helt klart en risk att endast familjer i goda ekonomiska omständigheter har möjlighet att genomföra en sådan adoption. Det existerar verkligen problem för familjer som redan har adopterat att skaffa ett syskon till barnet. Kostnaderna har också ökat väsentligt under de senaste åren. Därom är vi inte oense.

När riksdagen förra våren diskuterade detta problem behandlades bl. a. fyra motioner, varav tre gick ut på att kostnaden i samband med utländska adoptioner skulle ses över. I en motion krävdes att ett ekonomiskt stöd skulle

arbetas fram. Motionerna avlogs. Detta är en formell granskning, och någon formell begäran av den utredning som senare tillsattes har alltså inte gjorts av riksdagen. Dock uttalades att en utredning borde arbeta fram ett förslag till ekonomiskt stöd.

Direktiven till den särskilde utredare som tillsattes i höstas fick en vidare omfattning, genom att förutsättningarna för att minska den enskildes kostnader skall undersökas. Det utesluter naturligtvis inte ett ekonomiskt stöd men kan också innebära att kostnaderna minskas. Det är möjligt att adoptionsorganisationernas kostnader för administration och förmedling går att påverka, liksom rese- och uppehållskostnader, advokatarvoden i barnets hemland m. m. Kostnaden varierar mycket mellan olika länder, ja, även inom samma land, vilket kan tyda på att andra vägar än ett direkt ekonomiskt stöd kan vara framkomliga för att komma åt de höga adoptionskostnaderna.

Herr talman! Motionskravet på ett ekonomiskt stöd till adoptioner av utländska barn avlogs av en enig riksdag förra våren. Jag föreslår att reservation 13, som avgetts under detta avsnitt, röner samma öde och yrkar därmed bifall till utskottets förslag i motsvarande del.

Anf. 121 INGA LANTZ (vpk) replik:

Herr talman! Regeringen har dragit på den här frågan i många år – det framgår av vad som har sagts tidigare i debatten. När man äntligen kom till skott, efter en halvårslång förhållning i sista omgången, när man satte till enmansutredaren, stod det i det pressmeddelande som gick ut att man skulle analysera de faktiska kostnaderna. Då sades det inte ett ord om ekonomiskt bistånd. När jag införskaffade direktiven fick jag se att det var förutsättningarna som skulle utredas, inte frågan om ekonomiskt bistånd, som riksdagen hade beslutat om.

Så ställde jag en fråga till Bengt Lindqvist, som då hade hand om saken, om det var tänkt eller inte tänkt att införa ett ekonomiskt stöd till blivande adoptivföräldrar. Svaret från Bengt Lindqvist var att regeringen skulle komma att ta ställning till frågan när den särskilde utredarens förslag förelåg och i sedvanlig ordning behandlats. Han ville inte heller då tala om ifall man hade för avsikt att införa ekonomiskt stöd eller utreda den frågan.

Det som skiljer är alltså ordet "förutsättningslös" och det som socialutskottet har uttalat och riksdagen beslutat, nämligen att utredningen skall ha till uppgift att utreda frågan om ekonomiskt stöd. Det är denna glidning som har gjort att många adoptivföräldrar och även många organisationer har hört av sig, förmodligen till många av oss här i kammaren, och varit oroliga för vad det här kommer att innebära.

Jag tycker att regeringen har åsidosatt riksdagens beslut i den här frågan. Ingenting annat har framkommit i debatten i dag. Det går inte att hänvisa till resekostnader och uppehållskostnader. Vad vi beställde var ett rakt ekonomiskt stöd i någon form. Det var detta utredningen skulle handla om.

Anf. 122 ULLA PETTERSSON (s) replik:

Herr talman! Om pengarna inte räcker till finns det två vägar att gå. Man kan antingen öka inkomsterna eller minska utgifterna. Det kan knappast vara intressant för presumtiva adoptivföräldrar till utländska barn om deras

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regeringsbeslut om viss utredning av adoptionsfråga

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regeringsbeslut om
viss utredning av adop-
tionsfråga*

kostnader minskas på ett visst sätt – huvudsaken är att de minskas.

Som jag sagt tidigare finns det inte något formellt krav från riksdagen på att den tillsatta utredningen skall vara inriktad enbart på ett direkt ekonomiskt stöd till adopterande föräldrar. Enligt min mening har direktiven en vidare innebörd, genom att de också anger andra möjligheter.

För övrigt håller statskontoret på med en utredning för att se över kostnaderna, på regeringens initiativ. Den lär vara klar inom den närmaste tiden.

Jag tror att personer som funderar på att adoptera barn från utlandet kan vara rätt nöjda med att utredningen är tillsatt, att den skall arbeta skyndsamt och bli färdig under året och att vi sedan kan hoppas på en bra lösning, till fromma för de internationella adoptionerna.

Anf. 123 INGA LANTZ (vpk) replik:

Herr talman! Jag vill då fråga Ulla Pettersson om hon ser någon skillnad mellan det som utskottet har uttalat, nämligen att utredningens uppgift bör vara att utarbeta ett förslag till ekonomiskt stöd till enskilda för adoptionsutgifter, och det som direktiven handlar om, nämligen att undersöka *förutsätt-
ningarna* för att minska den enskildes kostnader.

Ser hon inte den skillnaden är det ganska meningslöst att fortsätta debatten.

Anf. 124 ULLA PETTERSSON (s) replik:

Herr talman! Jo, jag ser en skillnad. Jag anser att regeringens utredningsdi-
rektiv är vidare.

Talmannen anmälde att Inga Lantz anhållit att till protokollet få antecknat att hon inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 125 Tredje vice talman BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag begärde ordet närmast av den anledningen att Bo Hammar i ett tidigare meningsutbyte efterlyste centerpartiets ståndpunkt i den här frågan. Den framgår klart av handlingarna – vi är inte med på den här reservationen – och jag vill för min del säga att det finns två skäl till det.

Det ena skälet är att vi, efter att ha konfererat med våra ledamöter i socialutskottet, kom till uppfattningen att direktiven innehöll ungefär det som socialutskottet menade att de skulle innehålla. Det är det ena, i sak.

Det andra är det formella, att riksdagen faktiskt inte kan beställa vare sig utredningar eller utredningsdirektiv av regeringen. Riksdagen kan naturligtvis framställa önskemål, och regeringen brukar som regel tillgodose dem, men utredningsväsendet ligger faktiskt under regeringen, som alltså bestämmer vilka utredningar som skall tillsättas och vilka direktiv dessa utredningar skall ha. Ur formell synpunkt är det då svårt att hitta någon anledning till anmärkning mot regeringen, även om den skulle ha avvikit från de formuleringar som fanns i socialutskottets betänkande.

Vi hade för några år sedan en ganska livlig debatt – då var det en annan politisk färg på regeringen – om hur regeringen hade tillgodosett utrednings-

krav från riksdagen. Majoritetens slutsats den gången – fast det då var med omvända förtecken – är precis densamma som i det här ärendet.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Anf. 126 INGA LANTZ (vpk):

Herr talman! Min oro i denna fråga är betingad av att det ekonomiska stödet kanske kommer att gå de blivande adoptivföräldrarna förbi. Jag har ingenting emot vidare direktiv, men i denna fråga är det faktiskt inte fråga om vidare direktiv utan om snävare direktiv – som jag bedömer det ett steg tillbaka.

Jag är medveten om de förhållanden som Bertil Fiskesjö här tar upp, men det faktum att man nu har agerat snävare än vad som motsvarar riksdagens beslut kvarstår. Frågan är om de här föräldrarna kommer att få ett ekonomiskt stöd, och det kunde inte ens socialministern svara på under frågedebatten.

Anf. 127 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Regeringsbeslut om viss utredning av adoptionsfråga anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln.

Anf. 128 HANS NYHAGE (m):

Herr talman! Riksdagen beslutade 1977 att staten och jordbruksnäringen har ett delat ansvar för prissättningen och överskottet på spannmål och andra arealbaserade produkter. Bl. a. uttalades att därest det kan visas att underskott i regleringsekonomin uppstår på grund av för låga världsmarknadspriser, bör förhandlingar kunna få upptas om hur underskottet kan regleras.

När 1977 års jordbrukspolitiska beslut upphörde att gälla den 1 juli 1985 uppgick underskottet i spannmålsregleringen till 555 milj. kr., delvis på grund av låga världsmarknadspriser. Trots riksdagens uttalande om ett delat ansvar har regeringen uraktlåtit att ta upp förhandlingar med företrädare för jordbruksnäringen och således ensidigt beslutat att underskottet uteslutande skall täckas av jordbruksnäringen.

Regeringen har således underlåtit att följa riksdagens beslut, och det finns därför anledning att rikta kritik mot regeringen för detta.

Med det anförda yrkar jag bifall till reservation 14.

Anf. 129 BÖRJE STENSSON (fp):

Herr talman! Jordbruksnäringen i Sverige är, liksom i andra jämförbara länder, starkt reglerad av politiska beslut. Övergripande jordbrukspolitiska beslut, som mer eller mindre starkt påverkar nuläget, togs av riksdagen 1967, 1977 och 1985.

1977 års jordbrukspolitiska beslut innebar bl. a. ett bibehållande av i stort sett den dåvarande åkerarealen, 3 miljoner hektar. Överskott som uppkom till följd av den målsättningen skulle i första hand utgöras av spannmål. För eventuell kostnad skulle näringen och staten ha ett delat ansvar. Gentemot bonden-producenten fastställs inlösenpriser för hela spannmålsskörden. Infriandet av dessa fastställda inlösenpriser garanteras ytterst av staten enligt

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln

1977 års jordbrukspolitiska beslut. Det är viktigt att slå fast detta förhållande i denna debatt.

Tillämpningen av systemet med fasta inlösenpriser och ökande svårigheter att få ut bra exportpriser har orsakat brist i spannmålshandelns regleringskassa på för närvarande 555 milj. kr. Fr. o. m. den 1 juli 1985 gäller ett nytt jordbrukspolitiskt beslut, där ansvarsfördelningen mellan näringen och staten beträffande kostnader för spannmålsöverskottet är preciserat till procentsatser, för statens del exemplifierade med ett antal miljoner kronor – ca 600 milj. kr. under en femårsperiod.

Denna korta sammanfattande bakgrundsteckning är viktig för att riksdagsmajoriteten skall inse att reservationen 14 i årets dechargebetänkande på denna punkt är befogad.

Låt mig citera följande skrivning i jordbruksutskottets betänkande 1977/78:10: "För den händelse det kan visas att underskott i regleringsekonomin uppkommit på grund av låga världsmarknadspriser bör överläggningar kunna få upptas om hur underskottet skall regleras. Detta innebär, som också framhålles i propositionen, att statens särskilda ansvar för spannmålsöverskotten främst bör ta sikte på att neutralisera effekten av låga världsmarknadspriser." Jag vill stryka under och ber kammarens ledamöter lägga märke till formuleringen "att statens särskilda ansvar för spannmålsöverskotten främst bör ta sikte på – –".

Den socialdemokratiska regeringen har, liksom socialdemokrater och kommunisten i konstitutionsutskottet, stirrat sig blinda på uttrycket "låga världsmarknadspriser" som enda kriterium för att gå jordbruksnäringen till mötes i önskemål om överläggningar i frågan om finansieringen av underskottet i spannmålskassan.

För alla andra, som nu inte lånat regeringens skygglappar, står det helt klart att uttrycket "främst bör ta sikte på" innebär att det måste finnas utrymme för att se sig om efter andra goda skäl för att åtminstone sträcka sig så långt som att erbjuda förhandlingar. Regeringen har alltså vägrat ta upp förhandlingar med LRF, och det är det som vi kritiserar i vår reservation.

Får jag fråga socialdemokraternas talesman om uttrycket "främst" helt sonika utesluter möjligheten att visa generositet och erbjuda förhandlingar. Studera formuleringen! Plocka bort skygglapparna och gå upp i talarstolen och säg som det är: Regeringen och jordbruksdepartementet ville inte se dessa möjligheter.

För vänsterpartiet kommunisternas del bör det efter dagens debatt i frågan stå helt klart att deras tidigare ställningstagande i jordbruksutskottet måste få som konsekvens att de röstar för reservationen eller att de avstår från att delta i omröstningen.

Jag vill härefter gå tillbaka och något kommentera de skilda turerna i ärendet. Det är angeläget att belysa vilka andra faktorer än "främst låga världsmarknadspriser på spannmål" som utgör skäl för regeringen att ställa upp i önskade förhandlingar.

1. Staten har enligt 1977 års jordbrukspolitiska beslut definitivt iklätt sig ett övergripande ansvar för spannmålsöverskottens finansiering.

2. Jordbruksnämndens yttrande den 6 november 1985 över den s. k. spannmålsgruppens beräkningar är intressant. I slutraderna sägs: "Svårighe-

ter föreligger att kvantifiera osäkerheten” – alltså osäkerheten i beräkningarna – ”men enligt jordbruksnämndens uppfattning är osäkerheten av sådan storlek att exportpriserna kan ha haft såväl positiv som negativ effekt på spannmålsregleringens ekonomi.”

Den bedömningen från jordbruksnämnden, som har den mest ingående kunskapen om och erfarenheten av jordbrukets regleringsekonomi, borde ha varit anledning för regeringen att ställa upp i förhandlingar.

3. Spannmålsgruppen redovisar fyra alternativ för beräkning av normalt pris för spannmålsexport. Statistiken utgår från medeltal av exportpriser under olika tidsperioder – det gäller för alternativ A, B och C, medan alternativ D arbetar med en prisnivå utifrån medeltal av exportkostnader under en längre period. Jordbruksnämnden redovisar också för sin egen del en beräkningsmetod.

De statliga representanterna i spannmålsgruppen ställer sig bakom alternativen A och B, medan LRF:s representanter ställer sig bakom alternativen C och D. Jag menar att just det förhållandet att man har delade uppfattningar när det gäller beräkningsalternativen är ytterligare en anledning för regeringen att vara öppen för förhandlingar.

4. Sedan ett år tillbaka har vi ett nytt jordbrukspolitiskt beslut. Ouppklarade mellanhavanden mellan staten och jordbruksnäringen, orsakade under det gamla beslutets giltighet, bör förhandlas bort snarast. Det är helt fel att låta en gammal surdeg från 1970-talets slut och 1980-talets början få genomsyra den komplicerade mängd av problem på jordbruksområdet som måste lösas framöver.

Med regeringsdekretet till jordbruksnäringen beträffande underskott i spannmålsregleringskassan, ”Det här skall ni lösa fram till 1 juli 1991”, har regeringen tänkt fel och handlat fel. Min uppmaning är: Förhandla i stället snarast!

Jag yrkar bifall till reservation 14.

Jag vill ytterligare understryka att om vpk vill fullfölja vad partiet tidigare varit med om att besluta i jordbrukspolitiska sammanhang bör man ställa sig bakom kritiken mot regeringen för att den vägrat förhandla om finansieringen eller i varje fall avstå i den votering beträffande reservation 14 som kommer att ske.

Anf. 130 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! I detta avsnitt har konstitutionsutskottet granskat ett ärende som har sitt ursprung från mitten av 1970-talet.

1977 års jordbrukspolitiska beslut innebar att statsmakterna slog fast att all åkermark skulle brukas. Den produktion som översteg behovet inom landet och behovet med hänsyn till det ansvar vi har för världens livsmedelsförsörjning skulle ske i form av spannmål och andra arealbaserade produkter. Proposition och riksdagsbeslut byggde på att staten och jordbruksnäringen har ett delat ansvar för prissättningen och överskotten. Det jordbrukspolitiska beslutet följdes senare upp med en skötsellag som understryker detta.

Efter hand har uppkommit en skuld i spannmålskassan som godkänts av staten. Den har uppkommit vid tre tillfällen 1982 och 1984. Förhållandet till världsmarknadspriset, som regeringen nu hänger upp sin argumentation på,

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regleringen av visst
stöd till underskott i
spannmålshandeln*

kan illustreras med att jordbruket skall betala en skuld, som uppkom när världsmarknadspriserna var låga, nu när dessa är ännu lägre.

Regeringen har inte heller beaktat devalveringsavdraget.

Det delade ansvaret borde ha lett till förhandlingar om hur skulden skall betalas. Så har inte skett med motiveringen att skulden inte uppkommit på grund av låga världsmarknadspriser. Jag instämmer i de citat som Börje Stensson refererade till ur det jordbrukspolitiska beslutet 1977. Om skulden uppkommit på grund av låga världsmarknadspriser eller inte beror på vilken betydelse man tillmäter 1977 års jordbrukspolitiska beslut. Inkonsekvensen i den socialdemokratiska ståndpunkten framgår av 1985 års jordbrukspolitiska beslut. Där fäster socialdemokraterna så stort avseende vid förarbetena till beslutet att kostnadstäckningen om 40 % av överskottet omvandlas till det belopp som angavs som räkneexempel i utredningen och propositionen.

Staten och LRF har varit överens om modellen, däremot inte om valet av basperiod för prisjämförelsen. Skillnaderna är då betydande i alternativ som diskuterats, exempelvis från plus 38 resp. plus 94 milj. kr. till minus 1 161 resp. minus 1 188 milj. kr.

Socialdemokraterna hänvisar nu till det arbete som bedrivits i jordbruksnämnden och den s. k. spannmålsgruppen. De analyser och resultat som framlagts är inte entydiga.

Professorn i offentlig rätt, Ole Westerberg, säger i sin analys: "De motiveringar, som de statliga representanterna sålunda anfört, visar att det inte från deras sida är fråga om en tolkning av förarbetena till riksdagsbeslutet. De statliga representanterna vägrar rent ut att tillämpa riksdagsbeslutet enligt dess syfte och innehåll. I stället sätter de ett eget syfte i förgrunden. Dock är det ju så att vad som var avsett med riksdagsbeslutet hör till beslutet."

Jordbruksnämnden betraktade också ärendet som ett rent politiskt ärende och gjorde därför en förfrågan hos regeringen om att få slippa att avge ett yttrande till regeringen. Detta verifierades av Ulf Lönnqvist i utfrågningen inför utskottet. Formellt är det protokollfört som en bordläggning i jordbruksnämnden för att ordföranden skulle framföra denna fråga.

Inte ens yttrandet till regeringen är så kategoriskt. Jag citerar jordbruksnämndens beslut den 6 november 1985: "Med utgångspunkt i föreliggande material inklusive de kompletterande beräkningar som redovisats i avsnitt 2 vill JN sammanfattningsvis göra den bedömningen att SSHs exportpriser sedan 1977/78 haft en sådan utveckling att spannmålsregleringens ekonomi berörts negativt i endast ringa omfattning. JN vill dock understryka att osäkerheten i de beräkningar som gjorts är stor. Svårigheter föreligger att kvantifiera osäkerheten men enligt JNs uppfattning är osäkerheten av sådan storlek att exportpriserna kan ha haft en såväl positiv som negativ effekt på spannmålsregleringens ekonomi."

Jordbruksnämndens beslut grundar sig då på den använda tidsperioden utan att ta hänsyn till riksdagsbeslutet och förarbetena till detta, som hävdats av bl. a. reservanterna i jordbruksnämnden.

Herr talman! Utan ha gått in i sak på vilket utfall överläggningarna borde ha fått anser vi reservanter att det finns anledning att rikta kritik mot

regeringen för att den inte sökt lösa frågan genom förhandlingar utan fattat ett ensidigt beslut.

Därmed yrkar jag bifall till reservation 14.

Anf. 131 JOHN ANDERSSON (vpk):

Herr talman! Jag hade tänkt göra några kommentarer kring frågan om underskottet i spannmålshandeln och även göra en markering av vad vi anser om sakfrågan. Det känns ännu mer angeläget efter Börje Stenssons inlägg att göra en sådan markering.

Det regeringsförslag och det riksdagsbeslut som nu har varit föremål för konstitutionsutskottets granskning bär ju inte klarhetens prägel. Jag måste nog erinra om att det var en borgerlig regering och en borgerlig riksdagsmajoritet som lyckades göra en skrivning som tydligen kan tolkas hur som helst. Skulle man framföra kritik, så borde nog denna kritik riktas mot den proposition och det riksdagsbeslut som föranleder den här debatten. Som stöd för den bedömningen skall jag be att få anföra några citat – för att visa hur svårtolkad denna fråga är.

Jag kan börja med propositionen, där man t. o. m. säger att för närvarande "är det dock svårt att mera exakt avgöra vad som skall anses vara ett normalt världsmarknadspris". Inte ens i propositionen kan man alltså mera exakt avgöra den frågan.

Detta följs upp av jordbruksutskottets betänkande, som här tidigare har citerats. Där säger man: "För den händelse det kan visas att underskottet i regleringsekonomin uppkommit på grund av låga världsmarknadspriser bör överläggningar kunna få upptas om hur underskottet skall regleras."

Varken i propositionen eller i utskottsbetänkandet klargörs det vilka mätperioder som avses.

Jag tänker här citera dels vad jordbruksnämnden har sagt, dels vad den särskilda spannmålsgruppen har sagt – utan att anamma allt vad de säger.

Spannmålsgruppen har fått uppfattningen att "jämförelsegrunder för att avgöra vad som är normala eller låga världsmarknadspriser kan väljas på olika sätt". Detta har jordbruksnämnden instämt i.

"Spannmålsgruppen har i sina beräkningar utgått från fyra alternativ för beräkning av normalt pris. Gruppen har för samtliga dessa alternativ funnit visst stöd i skrivningarna kring 1977 års jordbrukspolitiska beslut."

Jordbruksnämnden konstaterar att "propositionens skrivningar i frågan erbjuder ett flertal alternativa tolkningar av frågan om normala priser". Detta har också berörts av Bengt Kindbom. Resultaten visar hur känsliga beräkningarna är för olika tolkningar av begreppen normala och låga priser.

Herr talman! Det är mycket som är oklart kring den här frågan. Vi har mycket noggrant studerat allt det myckna material som har producerats kring denna fråga. Vi har även sett den utredning som professorn i civilrätt har gjort. Och vi har inte funnit skäl att instämma i den kritik av formell karaktär som i reservationen riktas mot regeringens sätt att tolka riksdagsbeslutet. Regeringen har ju rätt att tolka riksdagsbeslutet. Vi instämmer alltså inte i en kritik från konstitutionella utgångspunkter.

Men jag vill poängtera att vi på samma grund – med hänsyn till alla dessa

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteutövning m. m.

Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln

oklarheter kring frågan – tycker att det vore rimligt med överläggningar för att om möjligt klara ut begreppen.

När det gäller själva sakfrågan anser vi att det är både skäligt och politiskt anständigt att parterna överlade. Men detta har riksdagen möjlighet att uttala sig om utan att göra en konstitutionell granskning och utan att framföra stark kritik av formell natur.

Anf. 132 BENGT KINDBOM (c) replik:

Herr talman! Låt mig med anledning av vad John Andersson sade konstatera att vi inte kan rikta kritik mot ett riksdagsbeslut. Detta är ju riksdagens ansvar. Vad vi har utgått från är att riksdagsbeslutet grundar sig på en bedömning av spannmålspriserna under flera år och att överläggningar skulle föras i syfte att lösa problemet med det gemensamma ansvar som fanns.

Jag vill också säga att 1985 års jordbrukspolitiska beslut – om vi nu skall fortsätta debatten om detta – inte heller är ett under av klarhet, eftersom riksdagen redan har korrigerat socialdemokraterna en gång på den punkten.

John Andersson säger att det är inte formell kritik vi skall framföra, utan det är ändå anständigt att det förs förhandlingar. Ja, på vilket sätt skall då synpunkterna framföras? I samband med ett granskningsarbete kan vi bara framföra synpunkterna genom att uttala att regeringen borde ha bedrivit förhandlingar med LRF.

Anf. 133 JOHN ANDERSSON (vpk) replik:

Herr talman! Bengt Kindbom anser kanske att han har så pass mycket på fötterna, så pass mycket stöd i proposition och riksdagsbeslut från 1977, att han kan framföra en kritik som går ut på att regeringen formellt har brutit mot riksdagsbeslutet.

Det är hans uppfattning. Jag anser inte att jag har detta stöd i det mycket diffusa beslutet från 1977, låt vara att beslutet från 1985 inte heller bär klarhetens prägel. Men det är i alla fall en vid skillnad mellan dessa två beslut. Man borde inte behöva diskutera vilka år och vilka perioder det gäller, och man borde inte heller behöva diskutera alla de övriga tvistämnen som finns i det beslut som skulle tillämpas. Det borde ha varit klart utsagt i både proposition och riksdagsbeslut hur man skulle avgöra om det var låga världsmarknadspriser eller om det var andra faktorer som förorsakade kostnader för spannmålskassan.

Däri ligger skillnaden. Vi anser oss inte ha tillräckligt på fötterna för att anklaga regeringen för att bryta mot riksdagens beslut. Men i sakfrågan anser vi att det hade varit riktigt att sätta sig ned för att diskutera saken och klara ut begreppen. Här gäller det emellertid två skilda saker.

Anf. 134 OVE KARLSSON (s):

Herr talman! I reservation nr 14 tas frågan om reglering av visst underskott i spannmålshandeln upp. Den kritik som reservanterna vill rikta mot regeringen saknar all grund. Vad regeringen har gjort, det är att följa riksdagens beslut från 1977.

Som klart framgår av 1977 års jordbrukspolitiska beslut, uttalade riksdag-

gen då att ansvaret för överskottskostnaderna på spannmålssidan skulle delas mellan näringen och samhället. Samhället skulle ta ansvar för de kostnader som kunde uppstå på grund av låga världsmarknadspriser. Om kostnaderna däremot var att hänföra till stor skörd skulle näringen ta ansvaret för kostnaderna.

Av beslutet framgår också, att om det uppkom underskott, borde man i första hand försöka klara detta genom att ta upp lån.

I enlighet med 1977 års riksdagsbeslut har det aktuella underskottet i regleringskassan täckts med lån.

De borgerliga reservanterna försöker här skylla svårigheterna på socialdemokraterna, vilka i verkligheten fick ta över ett mycket stort underskott i regleringskassan från den borgerliga regeringen vid maktskiftet 1982.

När socialdemokraterna tog över regeringsmakten 1982 var underskottet i spannmålskassan närmare 400 milj. kr. Reservationen är ur den synpunkten rätt märklig, eftersom borgarna 1986 kräver att socialdemokraterna skall klara av att städa upp efter borgerliga misstag, begångna under tiden 1977–1982. Mycket av det vi diskuterar här i dag rör sig om underskott i spannmålskassan som uppstod före regeringsskiftet 1982.

Den socialdemokratiska regeringen tog, i motsats till den borgerliga regeringen, tag i frågan om underskottet i spannmålskassan och uppdrog åt statens jordbruksnämnd att ta reda på vad det kraftiga underskottet berodde på. De experter som undersökte frågan kom fram till att det uppkomna underskottet i spannmålskassan inte berodde på världsmarknadspriset. Skall man då följa av riksdagen fattade beslut och uppdragna riktlinjer kunde knappast regeringen vidta några andra åtgärder än man nu gjort.

Jag menar att dagens huvudfråga på den här punkten är om det är de låga världsmarknadspriserna eller om det är andra faktorer som förorsakat underskottet i spannmålskassan.

De undersökningar som gjorts av experter slår fast att det inte är de låga världsmarknadspriserna som förorsakat det uppkomna underskottet i spannmålskassan, utan underskottet har andra orsaker. Regeringen kan inte gärna göra annat än följa riksdagens beslut. Det måste den socialdemokratiska regeringen självfallet göra, även om det var en borgerlig riksdagsmajoritet som fattade beslutet.

Sammanfattningsvis vill jag än en gång konstatera att regeringen, mot bakgrund av den formulering som 1977 års riksdagsbeslut har, inte har kunnat handla på annat sätt än den gjort. Regeringen har i särskild ordning låtit utreda om underskottet beror på låga världsmarknadspriser. Om så vore fallet skulle regeringen och näringen enligt 1977 års beslut ta upp överläggningar om finansieringen. Nu har man kommit fram till att underskottet inte berodde på de låga världsmarknadspriserna utan på andra faktorer.

Om några fel har begåtts, har de begåtts under den borgerliga regeringstiden. Det var nämligen då som merparten av det nu aktuella underskottet i spannmålshandeln uppkom, eller 400 miljoner av de nu aktuella 555 miljonerna.

Herr talman! Jag yrkar med det nu anförda avslag på reservation 14 och bifall till utskottets hemställan på den här punkten.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Granskning av statsrådens tjänsteövning m. m.

Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Regleringen av visst
stöd till underskott i
spannmålshandeln*

Anf. 135 BÖRJE STENSSON (fp):

Herr talman! Jag vill ändå förnya frågan till Ove Karlsson, som representant för socialdemokraterna och utskottsmajoriteten, om inte uttrycket "främst" har någon som helst betydelse i sammanhanget. Det måste det ha. Man kan alltså ta hänsyn till andra faktorer än världsmarknadspriserna, vilka enligt propositionen är mycket svåra att avgöra. Spannmålsgruppen instämmer i detta. Man säger att det är nära nog omöjligt att avgöra vad som är världsmarknadspriser från tid till annan. Även jordbruksnämnden har sagt detta.

Därför menar jag att man i detta läge även måste ta hänsyn till andra faktorer. De faktorer som jag nämnde tycker jag belyser att det är regeringen – eftersom det trots allt är den socialdemokratiska regeringen som har ansvaret även för denna fråga fr. o. m. oktober 1982, någon annan kan inte skyllas för detta – som uppmanas att föra förhandlingar. Vi kritiserar i reservation 14 att man inte har upptagit förhandlingar.

Anf. 136 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Ove Karlsson går ut ganska hårt och säger att reservationen saknar all grund. Har man denna inställning, förstår jag att resultatet har blivit som det har blivit. Men i riksdagsbeslutet talas det bl. a. om det som Börje Stensson har nämnt, nämligen att det är ordet "främst" som man bör fästa avseende vid. Vidare sägs: För den händelse det kan visas att underskottet i regleringsekonomi uppkommit på grund av låga världsmarknadspriser bör överläggningar kunna upptas.

Jordbruksnämnden, som Ove Karlsson hänvisar till, är inte heller säker på den här saken. Snarare är det en betydande osäkerhet som redovisas till regeringen när jordbruksnämnden säger att svårigheter föreligger att kvantifiera osäkerheten och att osäkerheten är så stor att exportpriserna kan ha haft såväl positiv som negativ effekt på spannmålsregleringens ekonomi. Detta gäller vid det tillfälle och under den period som man har valt för sitt utredningsarbete.

Det hade varit naturligt att få överläggningar till stånd i enlighet med riksdagens beslut, när det redovisas så stor osäkerhet från jordbruksnämndens sida i yttrandet till regeringen.

När Ove Karlsson talar om det stora underskottet 1982 och säger att det inte är den nuvarande regeringens ansvar, är det något vi har hört förut. Min fråga är då varför regering och riksdag lät underskottet växa 1984. Det finns ingen konsekvens i det handlandet mot bakgrund av vad Ove Karlsson nu sade.

Anf. 137 OVE KARLSSON (s):

Herr talman! I anslutning till betänkandet har det redovisats ett mycket klarläggande och fylligt material. Detta visar klart att det uppkomna underskottet i spannmålskassan inte beror på låga marknadspriser. Eftersom materialet i betänkandet är klarläggande, vill jag inte ta ännu mer av kammarens tid i anspråk.

Jag yrkar än en gång bifall till utskottets hemställan och avslag på reservationen.

Anf. 138 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Eftersom Ove Karlsson hänvisar till det grundliga materialet, vill jag fråga om han fäster något avseende vid vad jordbruksnämnden har sagt.

Anf. 139 BÖRJE STENSSON (fp):

Herr talman! Ove Karlsson hänvisar till det mycket omfattande materialet, och det är riktigt, det finns ett omfattande material. Men då skall man också säga att det bör läsas i sin helhet, så att man kan se den stora osäkerhet som jordbruksnämnden som expertorgan säger sig ha inför beräkningen av världsmarknadspriserna och de oklarheter som kan finnas, t. ex. kritiken mot det jordbrukspolitiska beslutet från 1977. Det är ju starka skäl för att regeringen skall uppta förhandlingar, speciellt som vi nu snart skall fatta ett nytt jordbrukspolitiskt beslut, att gälla från den 1 juli 1986. Som jag sade i mitt tidigare anförande är det helt oeffterrättligt att fram till 1991 släpa med sig saker och ting som grundar sig på ett jordbrukspolitiskt beslut 1977 i en tid då det är svårt att komma till klarhet med jordbrukspolitiken.

Anf. 140 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Regleringen av visst stöd till underskott i spannmålshandeln anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnittet Beredningen av proposition om ändring i den s. k. injektionslagen.

Anf. 141 GUNNAR BIÖRCK i Värmdö (m):

Herr talman! Från moderat håll har vi reservationsvis riktat anmärkning mot socialministern, statsrådet Sigurdsen, för att hon i proposition 1985/86:33 om injektion av naturmedel icke iakttagit regeringsformen 7:2, som säger att "vid beredning av regeringsärenden skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter". Så skedde ej vid framläggandet av den ifrågavarande propositionen.

Innehållet i de mycket kritiska särskilda yttranden, som avgivits av de verkligt sakkunniga i utredningen, undanhölls på det hela taget riksdagen, och de remissvar som infordrats från bl. a. landets sex medicinska fakulteter avvaktades över huvud taget inte. Socialministern har emellertid också fått uppleva att den av henne utvalda nya chefen för socialstyrelsen – ehuru själv icke läkare – tillsammans med de medicinskt sakkunniga hamnat i minoritet i styrelsen i ett avstyrkande av de föreslagna åtgärderna.

Vad socialministern vid utfrågningen i konstitutionsutskottet anförte om det brådskande behovet att låta en privat, alternativmedicinsk "klinik" få pröva och "utvärdera" ett betydande antal utländska naturmedel avsedda för injektion kan inte godtas som skäl för att flagrant åsidosätta ett klart grundlagsstadgande och för övrigt även normal praxis, väl formulerad av en framstående ledamot av konstitutionsutskottet med orden: "Vad är det för mening med att tillsätta en utredning om man sedan inte inväntar remissyttrandena och utvärderingen av denna utredning?"

Socialministern har inför utskottet försvarat sig med att riksdagen godtagit propositionen – en proposition som alltså i formellt hänseende strider mot

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

*Beredningen av proposition om ändring i den
s. k. injektionslagen*

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Beredningen av propo-
sition om ändring i den
s. k. injektionslagen*

regeringsformens bestämmelser och i sakligt hänseende innebär ett uppseen-
deväckande avsteg från de regler om "vetenskap och beprövad erfarenhet"
som föreskrivs i den allmänna läkarinstruktionen. Inte att undra på att
voteringsmaskineriet brakade samman när det skulle registrera en så grotesk
avvikelse från en mer än trehundraårig tradition, från den tid då Collegium
medicum inrättades på 1660-talet, bl. a. för att komma till rätta med
kvacksalveriet i landet.

Sällan har jag under mina år i konstitutionsutskottet upplevt en mera
flagrant, medveten överträdelse av grundlagens bestämmelser. Det är
beklämmande att endast vi tre moderater funnit skäl att, reservationsvis,
göra en anmärkning mot socialministern. Jag hade hoppats få med åtminsto-
ne Wivi-Anne Cederqvist, mot bakgrund av vad hon, som jag nämnde,
yttrade i kammaren så sent som i december 1985.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation 15 i dechargebetän-
kandet.

Anf. 142 MARGITTA EDGREN (fp):

Herr talman! Från folkpartiets sida vill vi endast, med all respekt för
Gunnar Biörcks i Värmdö och läkarkårens väl kända ställningstagande, peka
på att då beslutet om dispens från 10 § injektionslagen fattades här i höstas
hade socialutskottets moderata talesmän inte någon annan inställning än
majoriteten. Vid behandlingen i kammaren visade några moderata riksdags-
ledamöter en avvikande uppfattning, liksom det fanns enstaka motståndare
även i andra partier – hur många eller vilka ledamöter är inte möjligt att få
besked om, eftersom voteringsmaskineriet strejkade.

Vi anser att det är på gränsen till dubbelmoral att delta i ett beslut och
sedan i efterhand försöka få det till att beslutet inte var berett i laga ordning
enligt grundlagen, som samtliga moderater i konstitutionsutskottet nu gör.

En helt annan sak är att Vidarkliniken fortfarande inte fått ett enda
tillstånd att utnyttja de nya bestämmelserna, trots att möjligheten trädde i
kraft i februari 1986. Var hindret och motståndet finns skulle vara intressant
att få reda på. Dvs. varför effektueras inte riksdagens beslut?

Folkpartiet vill med det jag har sagt markera sin uppslutning bakom
majoritetens yttrande.

Anf. 143 ANITA MODIN (s):

Herr talman! Vid denna sena timme inskränker jag mig till att hänvisa till
utskottets uttalande i betänkandet.

Anf. 144 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Beredningen av proposition om ändring i den
s. k. injektionslagen anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att
debattera avsnittet Försättande i disponibilitet av tjänsteman inom försvars-
väsendet.

Anf. 145 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Jag har varit utsatt för ett lätt tryck från kollegerna att inte tala alltför länge. Möjligen vill jag göra den kommentaren att det kunde de kanske ha tänkt på själva litet tidigare i dag. Jag är ju inte ensam skuld till att debatten drar ut på tiden.

Det är emellertid inte så lätt att fatta sig kort i det här ärendet, eftersom det handlar om en rättsaffär som sträcker sig över 25 år och där enligt vår mening en person har utsatts för omfattande trakasserier, som det enligt vår mening hade bort vara det senast ansvariga statsrådets skyldighet att på något sätt söka rätta till, en skyldighet som vi menar att vederbörande inte har fullgjort.

Lennart Richholtz – anställd vid flygvapnet, med mycket goda betyg från utbildningen och god kompetens, allmänt erkänd i de kretsarna – utsattes redan för många år sedan för trakasseriet att bli marksatt, dvs. avstängd från flygtjänst. Man använde tricket att samtidigt med att man avförde 140 äldre reservofficerare från flygtjänst stack in den då 27-årige Lennart Richholtz i den skaran för att på det sättet försöka få bort honom från aktiv tjänst. Han sökte sedermera FN-tjänst och blev antagen. Men det hela stoppades efter ett brev från flygstaben på basis av vilket han sedan för all framtid avfördes från all FN-tjänst – ett ytterst märkligt beteende.

Lennart Richholtz sökte sig då till F 4 där han var gammal elev till den dåvarande chefen, som kände hans kompetens och som engagerade honom som kontrollflygare och flygingenjör. Därmed upphävdes också hans marksättning, varpå han år 1962 kunde flyga igen. Vid det förbandet skötte han för övrigt i kraft av sin kompetens utredningar och undersökningar rörande flygintermezzon och haverier. I den kapaciteten avgav han till chefen för flygvapnet en betydelsefull promemoria, som rörde enligt honom allvarliga brister i flygsäkerheten. Dessa brister borde enligt Lennart Richholtz åtgärdas. På detta kom inget annat svar än att han ånyo marksattes och alltså avfördes från flygtjänst. Han sökte då upp den dåvarande statssekreteraren Karl Frithiofson för att lägga fram problemet. Han ansåg nämligen att hans anmärkningar mot den bristande flygsäkerheten hade nonchalerats och att han själv hade utsatts för repressalier till följd av sin kritiska verksamhet. Statssekreterare Karl Frithiofson tog del av hans promemoria, men sedan 1967 är denna Richholtz promemoria på ett märkligt sätt försvunnen ur de allmänna handlingarna.

Lennart Richholtz, som alltså marksattes vid två olika tillfällen under 1960-talet, kunde dock, tack vare att det också fanns överordnade i flygvapnet som insåg hans kompetens och som inte gick in för att trakassera honom, tjänstgöra som divisionschef vid F 13 från 1966.

Över huvud taget är det mycket märkligt att en människa kan marksättas, dvs. avstängas från flygtjänst och kompetens att flyga vid fem olika tillfällen, men ändå vid återkommande tillfällen däremellan kan återinsättas i tjänst av andra överordnade, som inte alls riktar de anmärkningar mot honom som man hade gjort på vissa håll. Den som undersöker vari dessa anmärkningar bestod skall finna att det över huvud taget icke finns något dokument eller något offentligt yttrande som visar att Lennart Richholtz på några medicinska eller disciplinära grunder har bort avstängas från flygtjänst. I samtliga fall då det har skett har det varit oförklarligt. Det har skett efter allmänna och

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrådens tjänsteutövning
m. m.*

Försättande i disponibilitet av tjänsteman inom försvarsväsendet

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Försättande i disponi-
bilitet av tjänsteman
inom försvarsväsendet*

muntliga hänvisningar till sådant som icke har visat sig kunna försvaras när det har kommit till kritan.

År 1971 tvingades Lennart Richholtz att flytta från F 3, därför att man där i en skrivelse utmålade honom som en flygsäkerhetsrisk. Det skedde utan närmare argument. Men det hindrade inte att den nye flottiljchefen, när han kort därefter tillträdde, struntade i detta. Ut och flyg, sade han till Lennart Richholtz.

Det är också märkligt att man finner så fullständigt motsägelsefyllda reaktioner och beteenden i denna affär. Medan fullt kompetenta överordnade i några sammanhang anser Lennart Richholtz kompetent att flyga, så avstängs han utan förklaring från det av andra överordnade på andra platser och i andra sammanhang. Lennart Richholtz har sedan 1974 tjänst på provningsavdelningen vid försvarets materielverk. Han tjänstgör som materialexpert, eftersom han har specialutbildning på detta område. Han har under åren 1975–1977 åter varit i flygtjänst. Men han marksattes plötsligt av en flygläkare under hänvisning till att han först borde genomgå psykiatrisk undersökning, något som fullständigt saknade grund. När han presterade ett friskintyg för att försvara sin rätt att upprätthålla sin flygkompetens, hade man "legat" på detta friskintyg i fyra månader.

Då hade två år gått sedan han marksatts, och då var han tvungen att så att säga genomgå en särskild kompetensprövning, en s. k. återinflygning, för att åter få rätt att flyga. Man förhalade handläggningen av friskintyget, därför att man skulle uppnå tvåårsgränsen och på det sättet försvåra för honom att återinträda i flygtjänst.

General Stenberg, som på sin tid var flygvapenchef, hävdade att det rädde brist på kompetenta förare. I kraft av det borde naturligtvis Lennart Richholtz ha mobiliserats som en sådan. Han borde ha betraktats som en tillgång.

Men det hindrade inte att man trots friskintyget från olika källor anförde två helt olika skäl för att vägra honom att ställa upp till återinflygning. I det ena fallet skyllde man på motorproblem. I det andra fallet skyllde man felaktigt på att Richholtz inte hade infunnit sig vid ett visst tillfälle för återinflygning. Alltså två helt sambandslösa påståenden och förklaringar, uppenbart syftande till att hindra honom att återinflyga.

Jag har med detta axplock ur en serie händelser i en offentliganställds liv velat peka på det uppenbara förhållandet att Lennart Richholtz har blivit utsatt för allvarliga trakasserier, som inte har haft någon saklig grund. Han har för övrigt ännu inte utfått något som helst tjänstgöringsbetyg, vilket han hade behövt för att söka en rimlig civil tjänst.

Det är vår mening att så får det inte gå till. Det är också vår mening att när händelser får den här dimensionen och sträcker sig över så lång tid och visar sig icke kunna rättas till inom ramen för flygvapnets egen organisation, då är det tjänstgörande statsrådets skyldighet att tillse att rättelse sker.

Nu skall i rättvisans namn sägas att statsrådet Thunborg under sin tid som statssekreterare faktiskt gjorde ansträngningar för att hjälpa Lennart Richholtz. Det hör till saken, och naturligtvis är inte statsrådet Thunborg på något sätt upphovet eller det egentliga hindret, utan grunden för det hela finns på annat håll.

Men om man som statsråd ser och är medveten om att en sådan här sak händer och utvecklas under lång tid, bör man visa en större aktivitet. Det ligger dock inom ens tjänsteområde att se till att normala rättsprinciper upprätthålls och att man inte förlösar mänsklig kompetens på det sätt som här har skett.

Med den passivitet som här har visats från departementets sida som ytterligare vitsordats vid utfrågningen av rättschefen i departementet inför konstitutionsutskottet – det finns protokoll på det, fogat till granskningsbetänkandet – menar vi att det finns fog för att rikta kritik mot handläggningen på statsrådsnivå i detta ärende.

Anf. 146 TORGNÝ LARSSON (s):

Herr talman! Det ärende om försättande av flygingenjör Lennart Richholtz i disponibilitet som till granskning anmälts av Jörn Svensson har ju, som har påpekats här, en lång förhistoria. Under en följd av år har myndigheter av olika slag haft anledning att ta ställning till frågor rörande Richholtz.

Redan på ett mycket tidigt stadium, som sagt för omkring 25 år sedan, omkring 1960, uppstod motsättningar mellan honom och hans arbetsgivare. Han upplevde sig redan då ha blivit utsatt för oförrätter, bl. a. genom att hans flygtjänst då drogs in. Under årens lopp har uppenbarligen motsättningarna bestått.

Medan Richholtz bl. a. har kritiserat den bristande flygsäkerheten inom flygvapnet och klagat på att han inte fått flygtjänstgöring, har man från arbetsgivarsidan ansett att han inte på ett tillfredsställande sätt har förmått lösa sina uppgifter. Man har bl. a. anført att detta har haft sin grund i att han alltför mycket har ägnat sin tid åt de oförrätter som han har utsatts för.

Ända sedan 1960-talet har frågan om Richholtz och hans arbetsförhållanden av och till också varit uppe till behandling i regerings- och riksdagssammanhang. Jörn Svensson tog bl. a. själv upp frågan om Richholtz i en interpellation för några år sedan. Jag tror att det var 1983.

Frågan nu gäller, för att citera Jörn Svensson, "i vad mån denna kritik" – alltså kritiken mot den bristande flygsäkerheten – "avfärdats på ett alltför vårdslöst sätt av departementet", samt i vad mån Richholtz tjänstgöringsförhållanden har negativt påverkats härav.

Vad innebär det förhållandet att han nu har blivit försatt i disponibilitet?

Herr talman! Jag är angelägen om att betona att det givetvis är av stor vikt att rättssäkerheten inte kommer i kläm och att en så noggrann och seriös bedömning som möjligt görs av de fall som behandlas såväl av myndigheter av olika slag som, i detta sammanhang, av regeringen. Men samtidigt vill jag citera Bo Hammar, som enligt protokollet har sagt så här: Nu vill jag redan från början säga att det alltid är svårt att göra en riktig bedömning av enskilda fall.

Jag konstaterar att utskottet har försökt göra en så saklig och rättvis bedömning som möjligt av detta ärende och inte kunnat finna att någon anmärkning mot regeringen varit befogad. Av utskottets ledamöter har bara vpk-ledamoten haft en avvikande mening.

Naturligtvis är det som hänt Richholtz beklagligt. Han har blivit försatt i en situation som han säkert känner en vanmakt inför. Ibland blir åtgärder

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

*Försättande i disponi-
bilitet av tjänsteman
inom försvarsväsendet*

nödvändiga att vidta, och regeringen har valt att gå på linjen att försätta honom i disponibilitet, men det bör också betonas att han själv har varit med på detta. Det har inte gjorts emot hans vilja.

Herr talman! Med detta vill jag tillstyrka vad utskottet anfört, vilket innebär avslag på reservation 16.

Anf. 147 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Inledningsvis ber jag att få yrka bifall till vpk-reservationen under detta avsnitt.

Utskottets talesman griper till den klassiska taktiken: när man inte vill ta ställning talar man om motsättningar. Men här är det inte fråga om motsättningar utan om uppenbara felaktigheter. En kompetent flygare har marksatts och sedan fått återinträda vid fyra eller fem olika tillfällen utan att det har funnits medicinskt eller disciplinärt underlag. Detta är ett fel som skall undersökas. Om icke flygvapnet självt klarar av att reda ut formerna för detta maktmissbruk och bakgrunden till det, är det den högste politiskt ansvarige som har att se till att rätten upprätthålles, att den enskildes rätt inte trödes för när.

Det är felaktigt när utskottstalesmannen säger att arbetsgivarsidan har ansett att Richholtz inte löser sina uppgifter. Detta har påståtts utan några dokumentariska grunder av vissa officerare inom flygvapnet, men andra av Richholtz överordnade har visat honom uppskattning och uppträtt fullständigt korrekt. Det är just motsägelsen i detta avseende som ger anledning att fråga vad som egentligen ligger bakom det hela. Jag kan inte se annat än att det som har inträffat plus förhöret inför konstitutionsutskottet borde ha föranlett utskottet att dra saker och ting litet mera i tvivelsmål i stället för att skjuta undan sig självt från ansvaret, tydligen av rädsla för att kritisera ett statsråd.

Väldigt kort vill jag också nämna ett exempel på de ting som Richholtz har påtalat. Jag har här en liten träattrapp, en liten symbolgrej som ser ut som en radiosändare. Den har beställts av flygvapnet för att man skulle använda den vid vissa prov i stället för riktiga apparater, som eventuellt kunde bli förstörda eller skadade. Richholtz har påpekat att denna lilla grej enligt det kvitto som finns har betingat ett pris av 10 000 kr. Nog kan det ibland finnas skäl för rättsinnade enskilda anställda inom försvarsmakten att ifrågasätta om allt går rätt till. Att de därvid kan irritera vissa överordnade är fullt förståeligt.

Anf. 148 TORGN Y LARSSON (s):

Herr talman! Med hänsyn till tidsbristen vill jag nöja mig med att uttrycka min förståelse för Jörn Svenssons engagemang. Jag har dock inte kunnat övertygas av hans argumentation.

Jag yrkar än en gång bifall till utskottets skrivning.

Anf. 149 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Ibland är det bra för utskottens talesmän att ha tidsbrist att skylla på.

Överläggningen var härmed avslutad.

Anf. 150 TALMANNEN:

Propositioner ställs först beträffande envar av de frågor som berörs i de reservationer som fogats till betänkandet. Därefter ställs proposition i ett sammanhang på övriga i betänkandet upptagna frågor.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

Beredningen av regeringsförslag

Beslöts med 158 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 150 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 1 av Anders Björck m. fl.

TCO-konflikten våren 1985

Beslöts med 158 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 150 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 2 av Anders Björck m. fl.

Handläggningen av besvärssärenden enligt datalagen

Beslöts med 158 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 150 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 3 av Anders Björck m. fl.

Sammansättningen av datainspektionens styrelse

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 4 av Anders Björck m. fl., beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Terroristbestämmelserna

Beslöts med 291 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 16 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 5 av Bo Hammar. 1 ledamot avstod från att rösta.

Flyktingar via Tyska Demokratiska Republiken

Beslöts med 240 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 65 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 6 av Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Den rådgivande nämnden för krigsmaterielexport

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 7 av Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson i motsvarande del, beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

*Granskning av statsrå-
dens tjänsteutövning
m. m.*

AB Bofors vapenaffärer

Först biträdde reservation 7 av Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson i motsvarande del – som ställdes mot reservation 8 av Bo Hammar – med acklamation.

Härefter beslöts med 252 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 47 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 7 av Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson i motsvarande del. 6 ledamöter avstod från att rösta.

Licenser för vapenexport

Beslöts med 205 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 102 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 9 av Birgit Friggebo m. fl. 1 ledamot avstod från att rösta.

Verkschefsfrågor

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 10 av Anders Björck m. fl., beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Utseende av verkställande direktör i halvstatligt företag

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 11 av Anders Björck m. fl., beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Jordförvärvslagens tillämpning i vissa fall

Beslöts med 240 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 68 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 12 av Anders Björck m. fl.

Regeringsbeslut om viss utredning av adoptionsfråga

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 13 av Anders Björck m. fl., beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Regleringen av visst underskott i spannmålshandeln

Beslöts med 158 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 150 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 14 av Anders Björck m. fl.

Beredningen av proposition om ändring i den s. k. injektionslagen

Efter ställda propositioner på *dels* godkännande av vad utskottet anfört, *dels* godkännande av vad som anförts i reservation 15 av Anders Björck m. fl., beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Meddelande om information om regeringsbeslut

Försättande i disponibilitet av tjänsteman inom flygvapnet

Beslöts med 286 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 16 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 16 av Bo Hammar. 5 ledamöter avstod från att rösta.

Övriga i betänkandet upptagna frågor

Utskottets anmälan lades till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

5 § Föredrogs

Konstitutionsutskottets betänkande

1985/86:26 Ändring i riksdagsordningen

Utskottets hemställan bifölls.

6 § Kammaren beslöt att förhandlingarna skulle fortsättas kl.19.30.

7 § Meddelande om information om regeringsbeslut

Anf. 151 TALMANNEN:

Vid början av morgondagens frågestund kommer justitieminister Sten Wickbom att lämna information om regeringens beslut att tillsätta en kommission för att granska utredningen av mordet på Olof Palme.

8 § Talmannen meddelade att till kammaren inkommit läkarintyg för Åsa Strömbäck-Norrman, som var sjukskriven under tiden den 12 maj – den 20 juni.

Erforderlig ledighet beviljades.

Talmannen anmälde att *Claes Rensfeldt* (s) fr. o. m. den 21 maj skulle tjänstgöra som ersättare för Åsa Strömbäck-Norrman.

Prot. 1985/86:146
21 maj 1986

Meddelande om frågor

9 § Anmäldes och bordlades

Motionerna

1985/86:606 av *Lars Werner m. fl.*

1985/86:607 av *Björn Samuelson*

1985/86:608 av *Martin Olsson*

1985/86:609 av *Arne Andersson i Ljung m. fl.*

1985/86:610 av *Börje Hörnlund och Karin Israelsson*

1985/86:611 av *Britta Sundin och Bo Forslund*

1985/86:612 av *Karl Erik Olsson m. fl.*

1985/86:613 av *Bo Finnkvist m. fl.*

1985/86:614 av *Per-Richard Molén m. fl.*

1985/86:615 av *Lars Ernestam m. fl.*

1985/86:616 av *Bertil Jonasson och Jan Hyttring*

Reglering av priserna på jordbruksprodukter, m. m. (prop. 1985/86:166)

10 § Anmäldes och bordlades

Utbildningsutskottets betänkanden

1985/86:22 Anslag till utbildning för administrativa, ekonomiska och sociala yrken (prop. 1985/86:100 delvis)

1985/86:23 Anslag till utbildning för vårddyrken, m. m. (prop. 1985/86:100 delvis)

1985/86:24 Anslag till utbildning för undervisningsyrken m. m. (prop. 1985/86:100 delvis)

1985/86:25 Anslag till utbildning för kultur- och informationsyrken (prop. 1985/86:100 delvis)

Näringsutskottets betänkanden

1985/86:21 Riktlinjer för industripolitiken på rymdområdet m. m. (prop. 1985/86:127)

1985/86:26 Vissa anslag inom finansdepartementets område (prop. 1985/86:100 delvis)

11 § Meddelande om frågor

Meddelades att följande frågor framställdes

den 20 maj

1985/86:586 av *Gunnar Björk* i Gävle (c) till statsrådet *Birgitta Dahl* om åtgärder med anledning av den höga radioaktiva strålningen i Gävletrakten:

Vilka särskilda skydds- och informationsinsatser är regeringen beredd att vidta med anledning av den extremt höga radioaktiva strålningen i Gävletrakten?

den 21 maj

Prot. 1985/86:146

21 maj 1986

1985/86:587 av Görel Thurdin (c) till utrikesministern om regeringsåtgärder med anledning av sydafrikanska angrepp på vissa grannstater:

Meddelande om frågor

Sydafrikanska styrkor attackerade nyligen tre av sina grannländer, Zambia, Zimbabwe och Botswana. Det innebär att Sydafrika militärt har attackerat alla sina grannländer, utom Swaziland, under loppet av ett år. De försök som under den senaste tiden ägt rum i syfte att få till stånd en fredlig demokratiseringsprocess i Sydafrika har omintetgjorts av den sydafrikanska regeringens våldsaktioner.

Jag vill fråga utrikesministern vilka ytterligare sanktioner som regeringen är beredd att vidta med anledning av den uppkomna situationen?

12 § Kammaren åtskildes kl. 18.09.

In fidem

SUNE K. JOHANSSON

/Gunborg Apelgren